

L.O.

952

STAIR AGUS FORBAIRT NA DRÁMAÍOCHTA GAEILGE

(ó thús go dtí 1989)

le Caoimhe Ní Bhaoighill, B.A.

Tráchtas don chéim M.A.
in Ollscoil na hÉireann
a cuireadh ar fáil do:

ROINN NA NUA-GHAEILGE, COLÁISTE PHÁDRAIG,
MAIGH NUAD.

Ceann na Roinne: An tOllamh P. Ó Fiannachta
Stiúrthóir Oifigiúil: An Dr. D. Ó Muirí.

FÓMHAR 1989

Do mo mhuintir

CLÁR

	<u>lch</u>
Bufochas	
Réamhrá	1-3
Caibidil 1 ón tús go 1899	4-22
1 - Céadfhás na drámaíocht.	
2 - An Dráma in Éirinn.	
3 - The Irish Literary Theatre.	
Caibidil 2 1899 - 1922	23-54
1 - Na drámaí tosaigh.	
2 - An tOireachtas agus an drámaíocht.	
3 - Ceoldráma i nGaeilge.	
4 - Irish National Theatre Society.	
5 - Na hAisteoirí agus na Cluicheoirí.	
6 - Pádraig Mac Piarais agus an tÉirí Amach.	
Caibidil 3 1922 - 1932	55-92
1 - An Comhar Drámaíochta.	
2 - Amharclann na Mainistreach.	
3 - An Phéacóg agus an Geata.	
4 - Taibhdhearc na Gaillimhe.	
Caibidil 4 1932 - 1954	93-133
1 - Aisteoirí Ghaoth Dobhair.	
2 - An Comhar Drámaíochta.	
3 - An Cumann Scoildrámaíochta.	
4 - Amharclann na Mainistreach.	
5 - Geamaireachtaí as Gaeilge in Amharclann na Mainistreach.	
6 - Taibhdhearc na Gaillimhe.	
Caibidil 5 1954 - 1989	134-181
1 - An Damer.	
2 - An Chomhairle Náisiúnta Drámaíochta	
3 - Chomhlachas Náisiúnta Drámaíochta.	
4 - Aisteoirí Ghaoth Dobhair.	
5 - Amharclann na Mainistreach.	
6 - Taibhdhearc na Gaillimhe.	
Conclúid	182-187
Fo-nótaí	188-195
Liosta Leabhar	195-217

Buíochas

Ba mhaith liom buíochas a ghábhail le mo stiúrthóir, An Dr. Damien Ó Muirí, a stiúraigh mo chuid oibre agus leis an Athair Pádraig Ó Fiannachta, as an tráchtas a léamh agus treoir a thabhairt dom. Táim buíoch leis d'fhoireann Roinn na Nua-Ghaeilge, Coláiste Phádraig, Maigh Nuad, a bhronn a gcomhairle agus a gcairdeas orm le linn mo thréimhse i Má Nuad.

Tá moladh agus buíochas ag dul don Dr. Muireann Ní Bhrolcháin, a spreag an drámaíocht ionam ón tús agus a chabhraigh go fial liom agus mé ag scríobh an tráchtais seo.

Tá a lán daoine a roinn a n-eolas agus a dtaithe ar dhrámaíocht na Gaeilge orm agus mar sin tá buíochas faoi leith ag dul dóibh go léir: Seán Ó Morónaigh (Comhlachas Náisiúnta Drámaíochta); Seán Stafford (Taibhdhearc na Gaillimhe); Máire Níc Ghiolla Easbuic agus Áine Níc Ghiolla Bhride (Aisteoirí Ghaoth Dobhair); Críostóir Ó Floinn (Drámadóir) agus Riobard Mac Goráin (Gael Linn).

Tá daoine faoi leith a thug cabhair dom agus mé i mbun na clóscríobhneoireachta, Gearóidín Ní Ruadhain, Barry Mac Mennamin, Verona Ní Bhroinn agus Seán Mac Broin.

Gabháim buíochas le Pól Ó Gormáin agus
Seosamh Mac Suibhne a d'oibrigh go dícheallach ag
léamh an tráchtas seo.

Do mo chairde go léir a chuir suas liom, agus
mé i mbun na hoibre seo.

Agus mo bhúochas speisialta do mo
thuismitheoirí, mo dheirfiúracha agus dheartháireacha a
thug misneach dom agus a ghriosaigh mé chun oibre i
gcónaí.

Réamhrá

Is í an aidhm a chuireas romham sa tráchtas seo ná stair agus forbairt na drámaíochta Gaeilge sa tír seo a ríomhadh agus a mheas. Ón staidéar atá déanta agam ar dhrámaíocht na Gaeilge is féidir liom a rá nár tugadh aitheantas ceart di go fóill agus gur beag léirmheastóireacht atá déanta uirthi dá bharr sin. "Genre" beo is ea an drámaíochta ach ní bhíonn beocht ar bith aici ar pháipéar; tá gá le léirmheastóireacht ionraic, thar chnámha, "thaitin sé liom", "níor thaitin sé liom" atá le fáil sa ghnáthléirmheas faoi láthair.

Agus an tráchtas seo á scríobh agam rinne mé iarracht freastal go pearsanta ar gach gné den "genre", ag léamh agus ag stáidéar, ag aisteoireacht, ag léiriú agus ag féachaint ar dhrámaí Gaeilge agus Béarla ar an stáitse. Níor fhead mé an tráchtas seo a scríobh gan an taithí phraiticiúil seo ar an "genre" a fháil.

Ba mhian liom a rá chomh maith go bhfuil go leor gnéithe de "genre" na drámaíochta Gaeilge nach raibh ar mo chumas plé a dhéanamh orthu anseo, an folk play nó dráma tuata, drámadóirí, aisteoirí agus léiritheoirí áirithe, na féilte drámaíochta ar fud na tíre agus ábhar na ndrámái. Ach obair do lá eile é seo agus tá súil agam go dtiocfaidh le saoithe na

drámaíochta Gaeilge amach anseo an obair seo go léir a dhéanamh.

Níor fhás an drámaíocht ó phréamhacha dúchais sa tír seo. I gCaibidil 1 (ón tús - 1899), soláthraítear cuntas ar conas ar leath sí amach chuig na tíortha eile agus go hÉirinn faoi dheireadh. De thoradh seo bunaíodh *The Irish Literary Theatre* i mBaile Átha Cliath, rud a chuir tús le drámaíocht an Bhéarla agus na Gaeilge sa tír seo.

Cuntas is ea Caibidil 2 (1899 - 1922) ar bhunú *Amharclann na Mainistreach* sa bhliain 1904 agus an tábhacht a bhain leis an ngluaiseacht seo. Tá plé ginearálta déanta ar an Oireachtas agus an bhaint a bhí aige le fás na drámaíochta Gaeilge. Insítear conas a bunaíodh dhá chomplacht d'aisteoirí Gaeilge, na *hAisteoirí* agus na *Cluicheoirí* de bharr comh-oibriú idir na cumainn seo go léir.

Tagann drámaíocht na Gaeilge in aois i gCaibidil 3 (1922 - 1932), le bunú an *Comhar Drámaíochta* i 1923 agus bunú *Taibhdhearc na Gaillimhe*, an chéad Amharclann Gaeilge sa tír seo, i 1928.

I gCaibidil 4 (1932 - 1954) tagann *Aisteoirí Ghaoth Dobhair* agus *An Cumann Scoildrámaíochta* chun tosaigh. Cuirtear tús le Geamaireachtaí na Nollag in *Amharclann na Mainistreach* agus crutháitear an

tábhacht a bhí leo i bhforbairt na drámaíocht Gaeilge.

Plé is ea Caibidil 5 (1954 - 1989) ar bhunú an *Damer* i 1955, Amharclann Gaeilge na cathrach agus bunú an *Chomhairle Náisiúnta Drámaíochta*. Tugtar le fios sa chaibidil seo, cé go bhfuil staid na drámaíocht Gaeilge sa tír seo i bhfad ó bheith sásúil, nach bhfuil an scéal go hainnis amach is amach.

Caibidil 1
(ón tús go dtí 1899)

Céadfhás na drámaíochta

B'iomáí uair a chuala mé go raibh féith na haisteoireachta ar fáil i measc na nÉireannach. Mar sin is deacair a thuiscint nach raibh traidisiún drámaíochta ar bith sa tír seo ag dul siar go dtí an tsean-ré. Ach ní raibh sé ar fáil ó dhúchas i bhformhór tíortha an domhain. De réir Gearóid Ua Lochlainn:

Is amhlaidh nár fhás an drámaíocht ó phréamhacha dúchais ach i dtrí tíortha amháin, an Ghréig, an tSín agus an India. O na críocha sin a leath sí amach diaidh ar ndiaidh chun na dtíortha eile.¹

Cé go raibh bunábhar na drámaíochta le fáil sa tír seo ón tús ,sna scéalta, sa bhfilíocht agus sa cheol, níor tugadh an chéim dheireannach sin, ó mhodh na hinste (insint bhéil) go modh na gníomhaíochta (dráma) go dtí tús an 19ú céad.

Thosaigh an drámaíocht sa tSean-Ghréig, chomh fada siar le 500 bliain roimh Chríost. Bhí clú agus cáil ar an Ghréig ag an am mar bhí aos ealaíne, aos eolaíochta, fealsúna agus filí aici ná raibh a macasamhail in aon áit eile ar domhain. Tháinig na sluaite ó gach cearn den tír chuig Féile Mhór Dhiníosas don Dia, Diníosas. Déirtear gurbh fhéidir suas le 300,000 duine a chur isteach san téatar mór

seo ina raibh na mílte suíochan ina ranga timpeall dhá dtrian di. Scríobh na filí dánta fada le haghaidh na hócáide agus ba iad féin a rinne aithris ar an dán os comhair an tslua. Tugtar traigéide nó bróndráma ar na dánta seo cé nár chosúil iad leis na traigéidí a scríobhadh níos moille (Oedipus Rex le Sophocles mar shampla).

Sa bhliain 535 roimh Chríost, scríobh an file Teispis ó Icaria. dán nó traigéide i bhfoirm agallaimh idir pearsana an scéil. Ba é Teispis féin a rinne an aisteoireacht ar fad, le cuidiú ó stiúrthóir laistiar. Uaireanta bhain sé úsáid as masc chun idir-dhealú a dhéanamh idir pearsana an scéil. Lean na filí eile sampla Theispis agus thosaíodar ag glaoch <drámaí> ar na dréachta a bhí á scríobh acu. Tagann an focal dráma ón bhfocal <drao> a chiallaíonn <déanam> nó <gníomhaím>. Is cinnte nach raibh anseo ach píosa aithriseoireachta, ach bhí an chéad chéim tógtha ó mhodh na hinste go modh na gníomhaíochta, céim nár thóg na Gaeil go dtí tús an 19ú céad. Tógadh céim níos faide nuair a thug Aescailéas an dara haisteoir isteach. Tháinig Soificléas ina dhiaidh agus chuir seisean an triú aisteoir ar an ardán. Ba é Arastofinéas an chéad duine a scríobh coiméidí. Bhain a dhráma le saol comhaimseartha na Gréige agus bhain sé úsáid as polaiteoirí nó déithe mar phearsana chun é seo a dhéanamh.

Leath an dráma amach chuig an Róimh agus spreag sé an drámaíocht Rómhánach. Ba Seneca, Plautius agus Tenentius na daoine a ba cháiliúla ag tús. Scríobh siad idir thraigéidí agus choiméidí. Nuair a glacadh leis an gCríostaíocht sa Róimh cuireadh cosc ar an drámaíocht mar bhí an Eaglais go láidir in aghaidh na graostachta inti. Dá dheasca sin bhí ar na haisteoirí an chathair a fhágáil, rud a rinne siad. Thaistil siad ar fud na dúiche ag tabhairt taispeántaisí in áit ar bith a raibh slua bailithe le chéile. Ba iad na haisteoirí fánacha seo ón Róimh a chuir síol na drámaíochta ar fud an chuid eile den Eoraip. Diaidh ar ndiaidh leath an drámaíocht mar ealaín ar fud na hEorpa. Níor ghlac an eaglais leis go dtí timpeall an deichiú céad nuair a cromadh ar dhrámaí móraltachta a léiriú chun an teagasc Críostaí a chur chun cinn. Thug suim na n-uaisle agus an lucht léinn céim eile suas do na haisteoirí. Chonaic siad gur ealaín inti féin an aisteoireacht, ealaín a raibh an drámaíocht ag brath go hiomlán uirthi.

Tá sé deacair dáta cinnte a chur le tús na drámaíochta i Sasana, ach is féidir a rá go raibh sé faoi lán bhláth nuair a tháinig Eilís 1 i gcoróin sa bhliain 1558. Chuir bunú na n-amharclann *The Rose*, *The Globe*, *The Fortune* agus *The Swan* i ndiaidh 1576 go mór le forbairt na drámaíochta ansiúd. Aisteoirí lánoilte a bhí ag obair sna hamharclanna nua seo agus bhí drámadóirí mar John Lyly (1554 - 1606); Thomas Kyd

(1558 - 1594); George Peck (1557 - 1596); Robert Greene (1558 - 1592); Thomas Lodge (1557 - 1625); Christopher Marlowe (1564 - 1593) agus Thomas Nashe (1567 - 1601) ag scríobh drámaí dóibh. Nuair a thosaigh an drámaíocht ar dtús i Sasana, bhain sí leis an ghnáthdhuine agus na huaisle le chéile. Ach d'athraigh seo go léir ag tús an 17ú céad:

No longer did the theatre express the feelings of the people of England, it was rapidly becoming the exclusive property of an aristocratic clique.²

Chuir seo le agus thóg sé ó ealaín na drámaíochta. Sa chomhthéasc seo timpeall tús an 17ú céad a scríobh duine de na drámadóirí ab fhearr riamh; Shakespeare. Scríobh sé tragóidí cáiliúla mar Hamlet; King Lear; Macbeth; Julius Caesar; Anthony and Cleopatra agus Coriolanus i ndiaidh 1600 agus drámaí grinn rómánsúla chomh maith, MidSummers Night Dream; As You Like It; Twelfth Night; Much Ado About Nothing agus The Merchant of Venice. Chuir Shakespeare agus drámadóirí cáiliúla eile na linne, Beaumont, Fletcher, Jonson, Dekker agus Chapman ina measc, tús le genre nua nach raibh le féiceáil go dtí seo. Mar shampla, An Choiméide Rómánsúil (Romantic Comedy); An Choiméide Rómánsúil Tragóideach (Romantic Tragi-Comedy); Drámaí Rómánsúla (Romantic Drama); Drámaí Aoire (Satirical Plays); Tréad-Dráma (Pastoral Play) agus Tragéide Shakespeare (Shakesperian Tragedy). Aois chlaisiceach

ab ea an 18ú haois ar fud na hEorpa thiar. Tháinig drámadóirí Éireannacha, Goldsmith agus Sheridan chun cinn i Sasana agus cuireadh an Gheamaireacht agus Ceoldráma ar stáitse don chéad uair. Tháinig drochbhail ar staid na drámaíochta, ní amháin i Sasana ach ar fud na hEorpa san 19ú haois. Bhain an amharclann go mór leis an uasaicme agus an brabach a d'fhéadfaí a dhéanamh as:

During the second half of the 19th century the theatre in England had become almost entirely an institution for the making of profits. This was perhaps inevitable in an age and a country when and where everything was judged upon its capacity to pay. The only question to be asked about anything was 'will it pay?'³

Bhí bainisteoirí na n-amharclann ag déanamh go maith as ach bhí faillí á dhéanamh acu ar an drámaíocht mar cheird agus mar ealaín. Bhí rud eile de dhíth chun ealaín na hamharclainne a shábháil. Bhí sórt athbheochan liteartha ag tarlú ar fud na hEorpa. Bhí seo de dhíth sa drámaíocht chomh maith. Chuir Henrik Ibsen ón Ioruaidh tús le hathbheochan na drámaíochta ar fud na hEorpa. O 1869 go dtí 1899 scríobh sé drámaí faoi shaol na linne agus d'úsáid sé carachtair ón ghnáthshaol. Rinne na drámaí seo plé ar shaol sóisialta na linne agus na fadhbanna a bhí ag baint leis. Dúirt George Bernard Shaw faoi:

What we might have learned from Ibsen,

was that our fashionable dramatic material was worn out so far as cultivated modern people are concerned : that what really interests such people on the stage is not what we call action - meaning two well-known rather short-sighted actors pretending to fight a duel without their glasses, or a handsome leading man chasing a beautiful leading lady round the stage with threats, obviously not feasible, of immediate rapine - but stories of lives, discussions of conduct, unveiling of motives, conflict of characters in talk, laying bare of souls, discovery of pitfalls - in short illumination of life. ⁴

Bhi an tuairim chéanna ag A Nicoll faoin ábhar seo:

His (Ibsen) drama is a domestic drama of the old impossible heroics and pathos of the romantic melodrama he knows nothing about. His aim is to dramatize the life of his own day. He realized perfectly that the long antiquated emotions of the spectacular plays had nothing in common with ordinary men and women, that the drama, if it was to rise to its pristine greatness, would have to adapt itself to the needs of the present, be a mirror of the age and instead of escaping into romantic fripperies, make itself the stern monitor of the time.⁵

Scríobh Ibsen sraith drámaí, a thosaigh sa bhliain 1869 le The league of Youth agus a chríochnaigh sa bhliain 1892 le The Master Builder. Chuir sé i láthair fadhbanna sóisialta, polaitiúla agus morálta na linne, feiniméan nua i ndrámáíocht na hEorpa. Ní raibh na seanamharclanna sásta na drámaí nua-aimseartha a léiriú. Chun stáitse a fháil don ealaín seo bhí ar na scríbhneoirí amharclanna nua a bhunú. Sa Fhrainc

osclaiodh an chéad amharclann nua. Ba é Andre Antoine a bhunaigh an *Théâtre Libre* sa bhliain 1887. Ón *Théâtre Libre* cuireadh drámaí le Francois de Curel, Eugene Brieux agus George Ancey ar stáitse. Sa bhliain 1889 bhunaigh Otto Brahm amharclann nua i mBerlin, *The Free Stage Society*. Lean na Sasanaigh leis an athbheochan seo agus bhunaigh J.T.Grein amharclann darbh ainm *The Independent Theatre*. Léiríodh drámaí le T.W. Robertson agus Sir Edmund Goose ann chomh maith le dráma le Yeats Land of Hearts Desire (1894) agus ceann le George Moore Strike at Arlingford (1893).

An Dráma in Éirinn

Go dtí deireadh an 19ú haois rud iasachta ab ea an dráma agus an amharclann in Éirinn:

The theatre was in fact a foreign thing which was looked upon with suspicion. The plays enacted had no connection whatever with either the thought or the life of the mass of the Irish people - they depicted a civilisation which was only alien but definitely hostile to that of Ireland.⁶

B'iomai léiriú a rinneadh in Éirinn roimh bhunú *The Irish Literary Theatre* i 1899. Ach bhí na léirithe seo uilig ag brath ar aisteoirí agus ar dhrámaí ó Londain

agus ón Eoraip. Ach bhí stair áirithe ag an drámaíocht in Éirinn roimhe seo. Tógadh an chéad amharclann in Éirinn sa bhliain 1637 agus léiríodh an chéad dráma ann St. Patricks for Ireland le James Shirley. San 17ú agus san 18ú haois tháinig drámadóirí grinn mar George Farquhar, William Congreve, Goldsmith agus Sheridan as Éirinn. Tá cuimhne orthu inniu mar údair na ndrámái seo a leanas (coiméide iad go léir): Love for Love(1695); The Way of the World(1700); The Mourning Bride(1697) le Congreve; In the Beaux Stratagem(1707) agus The Recruiting Officer(1706) le Farquhar; The Rivals(1775); agus The School for Scandal(1777) le Sheridan agus She Stoops to Conquer(1773) agus The Good Natur.d Man(1768 le Goldsmith. Ní raibh mórán suime ag an ghnáthdhuine in Éirinn sna drámái seo agus bhí ar na drámadóirí go léir imeacht go Sasana chun slí bheatha de shaghas éigin a bhaint amach. Tháinig Éireannach eile chun tosaigh ag an am sin agus thosaigh sé ag scríobh drámái, Dion Boucicault as Baile Átha Cliath. Thosaigh sé ag scríobh thall i Meiriceá agus ba iad na himircigh as Éirinn a bhí mar lucht éisteachta aige. Cheap sé go mbeadh fáilte roimh dhrámái dá leitheid in Éirinn go háirithe. Sna drámái The Colleen Bawn; Arrah-na Pogue agus The Shaughraun bhí saol na hÉireann le haithint ann, rud nach raibh le feiceáil i ndrámái go dtí seo. Cé nach drámái ró-mhaithe iad, ach méaldrámai, bhain na Gaeil taitneamh astu:

Boucicault wrote in what might loosely be called the comic tradition, but he was far from a traditional playwright. He saw the drama as a mixed or impure form, a combination of comedy and melodrama, farce and sentiment, song and burlesque sensational and gothic elements.⁷

Ní dhéantar mórán tagairt de Boucicault nó dá shaothar sa lá atá inniu ann ach ceapann David Krause in a leabhar The Dolmen Boucicault go raibh tionchar faoi leith aige ar fhorbairt na drámaíochta sa tír seo.

To give full credit to the *Abbey* the influence of Boucicault alone could not have produced a Synge or an O' Casey, but it is open to doubt whether they would have created their magnificent 'Playboys' and 'Paycocks' in the manner that they did if they had not developed an early enthusiasm for Boucicaults comic rogue heroes.⁸

Go dtí seo ceap magaidh ab ea an Gael sna drámaí Sasanacha; bhí na hÉireannaigh stáitse dúr, amaideach, ag ól agus ag pleidhcíocht. Ach d'athraigh Boucicault coincheap an "stage Irishman". Sna drámaí a scríobh sé rinne sé amach gurb é an tÉireannach an carachtar cliste, tarraingteach ann agus gurb iad na Sasanaigh nó na hAngla-Éireannaigh na hamadáin sa dráma:

It is in his creation of this distinctly Irish yet universal character - as Myles na gCoppaleen,

Shaun the Post or Conn the Shaughran - that Boucicault finally transcends the Victorian world. And it is part of this triumph that Irish drama as we know it today had its origin in Boucicault.⁹

Faoi thionchar stáitse Ghallda idir theanga agus ealaín a tháinig an drámaíocht chun cinn. Bhí an Ghaeilge in isle bhri, tar éis an ghorta agus ainnise na tíre. An Béarla a bhí á labhairt ag an chuid is mó de na daoine agus thug scríbhneoirí agus drámadóirí na linne aghaidh ar an Bhéarla dá bhri sin. Is féidir a rá fosta, gur thréimhse chorrach, achrannach é seo i saol polaitiúil na hÉireann idir an IRB, Conradh na Talún, Parnell, Féin-Riail agus mar sin de. Ní féidir a shéanadh gur chuir seo isteach cuid mhór ar scríbhneoirí na haoise. Dúirt Pádraig Mac Piarais sa bhliain 1899 dá ainneoin sin go léir:

The concept of a national literature in the English language was untenable.¹⁰

Ghlac Conradh na Gaeilge, a bunaíodh sa bhliain 1893 leis an bpolasaí seo, polasaí a scar scríbhneoireacht i mBéarla ó scríbhneoireacht i nGaeilge ar an oileán seo ag tús an 19ú céad. Níor thug J.M. Synge aird ar bith ar an pholasaí seo, rud a ghoill ar chuid mhór Éireannach ag an am:

Of course, he ignored the division

between the rival traditions at his peril and in the Ireland of his time, he paid the inevitable price. Those who might have admired him for his commitment to the native culture denounced him for his belief in the higher claims of art. Those who admired his art could never fully appreciate the extent of his commitment to the native culture.¹¹

Cheap Synge go raibh níos mó tarraingt ag seanlitríocht na Gaeilge nó traidisiún nua Angla-Éireannach an 19ú céad. D'éirigh leis stíl idir-theangach a bhunú dó féin, stíl ina raibh eilimintí den chultúr Gaelach go láidir ann ach iad aistriúthe go Béarla cé go raibh an Béarlá scartha ón gcultúr céanna. Chomh maith le Synge cheap W.B. Yeats, trí staidéar a dhéanamh ar mhíotas, seanscéalta na hÉireann, béaloideas agus stair na tíre go bhféadfadh siad ábhar agus stíl dá gcuid féin a bhunú:

The ancient poems, the Gaelic narratives, and the *Táin* in particular, the Gaelic poetry of the eighteenth century, the scholarly translations, and the bumbling achievements of anglo-Irish writing in the nineteenth century were all the inheritance from which the writers of Irish Renaissance fashioned one of the great national literatures of modern times.¹²

Cé nach raibh mórán Gaeilge ag Yeats, "Gaelic is my National tongue but it is not my mother tongue" bhí a fhios aige cé chomh tábhachtach is a bhí seanlitríocht agus teanga na hÉireann chun an litríocht nua seo a bhunú. Ba bhreá le Yeats tuiscint a bheith aige ar fhilíocht agus ar sheanscéalta na hÉireann ach

níor thuig sé an teanga ina raibh siad scríofa. Bhí air
glacadh le haistriuchán ón Ghaeilge:

Translations such as Callanan's
conveyed to Yeats a sense of the
style and themes of Gaelic poetry
which he yearned to incorporate into
his work.¹³

Thaispeáin céad imleabhar Yeats go raibh aistriúcháin ón
tSeanghaeilge léite aige agus thaispeáin an leabhar an ceangál a
ghin Yeats idir an tSeanlitríocht, an litríocht Angla-
Éireannach, litríocht na Gaeilge agus an teanga dhúchais.
Píosa fada scéalaíochta atá i gceist faoi tri eachtraí
samhailteacha go trí thíortha dhraochtiúla. Téama coitianta é
seo i seanlitríocht na Gaeilge, in Eachtra Bhran mar shampla.

Is trua dar liom gur tháinig an litríocht,
an drámaíocht Angla-Éireannach, suim sa náisiúnachás agus
athbheochan na Gaeilge ar an fhód ag an am chéanna. Bhí sé
deacair do Yeats, Synge agus a leithéidí a bheith páirteach i
ngach ngluaiseacht. D'fheádfai a rá gur chuir seo cineál
bac ar fhás drámaíochta na Gaeilge in Amharclann i mBaile Átha
Cliath go dtí 1901 nuair a léiríodh Casadh an tSúgáin le
Dubhghlás De hÍde. Ar ndóigh, bhí cos ag De hÍde i ngach
campa, rud a chuidigh leis féin agus leis na cumainn ina raibh sé
páirteach.

Rugadh Dubhghlas De hÍde sa bhliain 1860,
cúig bhliain i ndiaidh Yeats. Mac le tiarna talún

Protastúnach i gCo. Roscomáin ab ea é. D'fhreastal sé ar Choláiste na Tríonóide chun oideachas triú leibhéal a fháil. Ar feadh a shaoil bhí an-spéis aige i litríocht, i bhfilíocht, i seanchas agus i dteanga na hÉireann agus chaith sé a shaol ag obair ar a son. Toghadh é mar Uachtarán Chonradh na Gaeilge i 1893 agus níos déanaí mar chéad Uachtarán na hÉireann i 1938. Dúirt sé féin i gcónaí gur smaoinigh sé i nGaeilge, rud atá le feiceáil go soiléir ina chuid saothair. Bhí féith na haisteoireachta ann chomh maith agus ghlac sé páirt ina lán drámaí ag an am agus moladh é dá bharr. An pointe is tábhachtaí faoi De hÍde ná go raibh baint aige le gach gné den saol in Éirinn. Cé gur scríobh sé an chuid is mó dá shaothar i nGaeilge bhí baint aige leis na cumainn litríochta Béarla i Sasana agus leis an *Irish Literary Theatre* nuair a bunaíodh é i mBaile Átha Cliath. D'fhéadfaí a rá gurbh é De hÍde an chéad cheangal idir an dráma Gaeilge agus an dráma Angla-Éireannach, pointe a bheidh le plé níos moille.

The Irish Literary Theatre

Bunaíodh *The Irish Literary Theatre* i mBaile Átha Cliath sa bhliain 1899. Cuireann Lady Gregory síos ar an lá a tharla seo ina leabhar Our Irish Theatre:

I was in London in the beginning of 1898, and I find written, "Yeats and Sir Alfred Lyall to tea, Yeats stayed on. He is very full of play-writing..... He, with the aid of

Miss Florence Farr, an actress who thinks more of a romantic than of a paying play, is very keen about taking or building a little theatre somewhere in the suburbs to produce romantic drama, his own plays, Edward Martyn's one of Bridge's, and he is trying to stir up Standish O'Grady and Fiona Macleod to write some. He believes there will be a reaction after the realism of Ibsen, and romance will have his turn. He has put a "great deal of himself" into his own play The Shadowy Waters and rather startled me by saying about half his characters have eagle's faces..... One day at Duras (Co. Galway) in 1898, Mr Edward Martyn, my neighbour, came to see me, bringing with him Mr Yeats whom I did not then know very well, though I cared for his work very much and had already, through his directions, been gathering folklore. They had lunch with us, but it was a wet day and we could not go out.....We sat there through that wet afternoon, and though I had never been at all interested in theatres, our talk turned on plays. Mr Martyn had written two. The Heather Field and Maeve. They had been offered to London managers, and now he thought of trying to have them produced in Germany where there seemed to be more room for new drama than in England. I said it was a pity we had no Irish Theatre where such plays could be given. Mr Yeats said that had always been a dream of his, but he had of late thought it an impossible one, for it could not at first pay its way, and there was no money to be found for such a thing in Ireland. We went on talking about it, and this seemed to grow possible as we would collect money, or rather ask to have a certain sum of money to be found for such a thing in Ireland. We went on talking about it, and things seemed to grow possible as we talked, and before the end of the afternoon we had made our plan. We said we would collect money, or rather ask to have a certain sum of money guaranteed. We would then take a Dublin theatre and give a performance

of Mr Martyn's The Heather Field and one of Mr Yeat's own plays, The Countess Cathleen. I offered the first guarantee of £25. Our statement - it seems now a little pompous - began: "We proposed to have performed in Dublin, in the Spring of every year certain Celtic and Irish plays, which, whatever be their degree of excellence, will be written with a high ambition, and so build up a Celtic and Irish school; of dramatic literature. We hope to find in Ireland an uncorrupted and imaginative audience, trained to listen by its passion for oratory, and believe that our desire to bring upon the stage the deeper thoughts and emotions of Ireland will ensure for us a tolerant welcome, and that freedom to experiment which is not found in the theatres of England, and without which no new movement in art or literature can succeed. We will show that Ireland is not the home of buffoonery and of easy sentiment, as it has been represented, but the home of an ancient idealism. We are confident of the support of all Irish people, who are weary of misrepresentation, in carrying out a work that is outside all the political questions that divide us."

14

Mar atá luaite ag Lady Gregory, toghadh an dá dhráma The Heather Field le E. Martyn agus The Countess Cathleen le W.B. Yeats don chéad léiriú ar an 8ú agus 9ú Bealtaine 1899, sna *Ancient Concert Rooms* i Great Brunswick Street (Sráid an Phiarsaigh inniu) i mBaile Átha Cliath. As Londain a tháinig na haisteoirí go léir. Ní raibh mórán taithí ag Yeats, Martyn nó Lady Gregory ar léiriú no bainistíocht stáitse, mar sin d'iarr siad ar cholcheathar Martyn, George Moore na drámaí a léiriú.

Sular léiríodh an dráma The Countess

Cathleen foilsíodh paimfléad le F.H. O'Donnell in éadan an dráma Souls for Gold. De réir an phaimfléid dráma frith-Éireannach agus frith-Chaitliceach a bhí ann. Frith-Éireannach mar gur chaith sé anuas ar na tuata agus frith-Chaitliceach mar sa dráma le linn tréimhse an ghorta tháinig na daemóin go hÉirinn agus cheannaigh siad anamachá fir tuaithe le hór. Tháinig an Eaglais amach go láidir in éadan seo. Bhí na póilíní i láthair ag an chéad oíche chun síocháin a choiméad, rud nár chuidigh leis an gcumann nua. An mhaidin dár gcionn cuireadh an tuairisc seo a leanas i gcló san Irish Times, 9ú Bealtaine 1899:

The Countess Cathleen is neither a play nor a presentment of either the ideals or actions or motives of Irish men and women..... The Countess Cathleen as performed last night by a company of artists chosen by those accountable for the movement is, in the first place, not The Countess Cathleen published by Mr Yeats, and it is consequently not a play. It is without action, without definiteness in the characterisation and without consistency in the dramatic development, without truth in its reflection of Celtic temperament or life, and like all inferior plays it fails to excite the smallest genuine interest.....The Countess Cathleen has no action which could seize and carry on to a climax the interest of an audience; therefore, it is not a good play and in as much as it offends against the tenor of Irish history in regard to Theological connection and against the position of the Irish peasant in face of physical pain, it cannot be considered an Irish play.... Still less as a Celtic dramatic effort it was entitled to have serious consideration.¹⁵

An oíche dár gcionn, léiríodh dráma Martyn, The Heather Field.
D'éirigh go maith leis an dráma seo agus ó na tuairiscí a fuair sé ba léir gur fheil an dráma don mheon Éireannach. Bhain an dráma, amhail le drámaí Ibsen, leis an ghnáthshaol agus bhí an lucht éisteachta in ann iad féin a aithint ann, rud nach raibh siad ábalta a dhéanamh le dráma Yeats. Tá seo le rá ag R. Fallis faoi ina leabhar The Irish Renaissance:

Yeats with his Protestant background and long immersion in Blake, the occult and celticism, misjudged his audience. Believing that the Irish were a naturally mystical race whose highest visions could be embodied on the stage through elaborate poetry, complex symbols and passionate speech, he was out of touch with Dublin and perhaps with the real Ireland.¹⁸

D'fhéadfai a rá gur dráma siombalach a bhí á scríobh ag Yeats. Ó léamh an dráma feictear go bhfuil an fhilíocht i bhfád níos fearr ná an drámaíocht. Is léir nár thuig na hÉireannaigh go díreach céard a bhí i gceist ag Yeats. Níor thuig siad na siombail a bhí in úsáid aige. Chomh maith le seo ní raibh an téama láidir go leor le haghaidh na hAmharclainne. Uaireanta i gcás ábhárachas na ndaemóin, go háirithe, d'fhéadfai a rá go raibh sé ag dul i dtreo an mhéaldráma. Ba chuma céard a bhí in intinn Yeats ag deireadh an lae agus an Countess Cathleen á scríobh aige, níorbh é seo an sórt dráma a bhí de dhíth in Éirinn dar leis an lucht éisteachta.

Sa bhliain 1900 léirigh an *Irish Literary*

Theatre trí dhráma, an uair seo sa *Ghaeity Theatre* i mBaile Átha Cliath : Maeve le E. Martyn; The Bending of the Bough le G. Moore agus The Last Feast of the Fianna le Alice Milligan. Arís, bá chompantás áisteoirí ó Londain a leirigh na drámaí seo agus d'éirigh go maith leo go leir. Ní raibh conspóid ar bith an uair seo, cé go raibh téamaí polaitiúla i gceist sna trí drámaí.

Mí Dheireadh Fómhair 1901, léiríodh na drámaí deireannacha faoin ainm *The Irish Literary Theatre - Diarmuid agus Grania* le Yeats agus Moore agus an chéad dráma Gaeilge a léiríodh riamh in amharclann in Éirinn Casadh an tSúgáin (The Twisting of the Rope) le Dubhghlas de hÍde. Aithinsint ar scéal béaloideas a bhí sa dráma seo agus d'éirigh le De hÍde sean-nós Éireannach a fhí isteach sa gcomhthéacs nua-aoiseach le héifeacht. De hÍde é féin a bhí mar phríomhcharachtar, Hanarahan, sa dráma aon-mhir seo. Aisteoirí amaitéaracha Gaeilge an chuid eile den fhoireann, a bhformhór as Craobh an Chéitinnigh de Chonradh na Gaeilge i mBaile Átha Cliath. Tugann Lennox Robinson liosta de fhoireann an dráma Béarla Diarmuid agus Grania ina leabhar Ireland's Abbey Theatre. Deir sé seo a leanas faoin dráma Gaeilge:

21st October 1901 The Twisting of the Rope By Douglas Hyde N.B. - No complete copy of the cast is in existence. Members of the Keating Branch of the Gaelic League took part in it. Douglas Hyde played *Hanrahan*, Miss O' Kennedy *Oona* Miss O'Donovan *Maura*, Miss Sullivan *Sheila*. Mr Tadgh O'Donoghue and Mr Seamus Heron also

took part.¹⁷

Thug na tuairisci a fuair an Craoibhin (ainm cleite De hÍde) sna páipéirí misneach do na drámadóirí Gaeilge go léir agus uchtach don Chraoibhin leanúint leis an obair a bhí tosnaíthe aige. Seo a dúirt an Daily Independent an mhaidin dar gcionn:

an unqualified success..... even those who could not interpret the language, and they were many, had good translations of it, and could follow the action with interest. The piece is a perfect little gem.¹⁸

Tuairisc eile a fuair sé:

How daintly the old tongue sounded from the lips of the young girls on the stage and what a grand language it is to swear in, or make love in, Dr Hyde amply showed. It was acted with a natural tempo and zest that was simply a breath of fresh air after the heaviness and monotony of the more ambitious piece (Diarmuid and Grania).¹⁹

Caibidil 2
(1899 - 1922)

Na Drámaí Tosaigh.

Ba é an tAthair Peadar Ó Laoghaire a scríobh an chéad bhundráma Gaeilge Tadhg Saor sa bhliain 1899, an bhliain chéanna inár bunaíodh an *Irish Literary Theatre* i mBaile Átha Cliath. Foilsíodh Tadhg Saor san Irish Independent i mí na Nollag 1899 agus léiríodh é ag Feis Maigh Chromtha ar an 13ú Bealtaine 1900. Seo mar a cuireadh síos ar an dráma agus an léiriú i bhFáinne an Lae, 19 Bealtaine 1900:

bíodh eagla orainn ná dtiocfadh an dráma Gaedhilge, i n-am chun beartha ar na miltibh de lucht labhartha na Gaedhilge ná feadann Gaedhilg do léigheadh ná da scríobhadh, ach d'imthigh dearmad orainn, tháinig an dráma agus rud níos fearr na sain, bhí sé gníomhuithe i gceart-lár na daoine dar ceapadh é.....

Nil anseo acht tosnú, acht is tosnú maith é, óir do gníomhuigheadh an dráma ós comhair daoine do thuig an uile focal de, agus rud eile, dá mhéid an maoidheamh i dtaobh seandachta na na Gaedhilge, is í an tseandacht chéadna is mó do chuir na daoine dá sheachaint.

.....Anois atá rud nua, an dráma Gaedhilge, ag teacht le cabhair do'n teangaídh agus is deimhin linn gurab í an chabhair is treise é do fuair teanga labhartha ó thosnuigh gnó na Gaedhilge i nÉirinn.¹

Go dtí seo ní raibh dráma Gaeilge ar bith eile ar fáil, taobh amuigh den iarracht leis an Athair Seán ó Cearbhaill. Chuir sé an chéad imleabhar de Na hAmharca Cleasacha i gcló in Irisleabhar na Gaedhilge i mí na Samhna 1882 faoin dteideal, Amharca Cleasacha - Dramatic Scenes in Irish agus chuir sé críoch leis i mí an Mheithimh 1883 leis an gcúigiú

imleabhar. Ní raibh anseo ach iarracht, ní féidir dráma a ghlaoch air. Tugann Ua Cearbhaill cuntas maith ar shaol agus ar eachtraí . Bhrian Bóroimhe san saothar seo agus cé go bhfuil carachtair éagsúla ann (Brian, Mag Liag agus Calvus) ba dheacair dráma a ghlaoch air. Cuireann sé Paradise Lost le J. Milton i gcuimhne dom cé gur scríobhadh an eipic seo thart faoi 1670. Tóg mar shampla, an chéad cúpla líne i saothar Uí Chearbhaill:

Brian: Is mór an chumhacht tá in mo láimh anois
Is mór an clú ar m'ainim tríd an tír
Acht is mó an brón tá cnaoidheadh in mo chroidhe
'na chumhacht, ná glór na ndaoineadh.

Aistriúchán:

Brian: Great is the power my hand doth wield today,
Great is my glory in our Irish land.
Yet greater is the pain that gnaws my heart,
Than power or praise of men.²

Bhí cúpla aistriúchán ar dhrámaí Béarla ar fáil ag an am. Ba é Eoghan ó Neachtain a d'aistrigh an chéad dráma go Gaeilge: Colleen Bawn - An Cailín Bán. Cuireadh i gcló san Galway Pilot é sa bhliain 1895 ach níor léiríodh é . Trí bhliain ina dhiaidh seo chuir Michéal Mac Ruairí Gaeilge ar dhráma bheag le John Cannon: The Dentist/An Fiaclóir, agus Pádraig ó Briain a d'fhoilsigh é sa bhliain chéanna.

Dráma aon ghníomh é an dráma Tadhg Saor le Peadar Ó Laoghaire. Dráma gearr atá ann a mhaireann thart fá fiche nóiméad nó mar sin. Is léir ó léamh an dráma nár thuig Ua Laoghaire ealaín na stáitse ró-mhaith mar taobh istigh den

aon ghníomh amháin atá aige, tá sé radharcanna agus trí athrú suimhe. Cé gur scéal measartha suimiúil é, cailltear an scéal sna radharcanna go léir agus mar sin ba dheacair é a léiriú ar fónamh. Tóg mar shampla radharc a trí sa dráma. Athraíonn an súíomh ó theach Thaidhg, go teach an duine uasail iasachta, go taech Nóra taobh istigh de radharc amháin.

Lean Peadar Ó Laoghaire leis ag scríobh drámaí cé nár éirigh go rómhaith le haon cheann acu. Scríobh sé Bás Dhalláin sa bhliain 1900; Lá na nAmadán 1901 agus An Sprid i 1902. Ba spéisiúil an fonóta atá aige ar an bhfocal "ardán" sa dhráma Bás Dhalláin.

Ardán: I can find no better word for stage.
It means "any elevated ground" especially "an elevated platform to stand on in order to speak to people." If the name had been looked for in Irish before the word "stage" came to be heard of in English, "ardán" would have been the word which people's minds would naturally hit upon.³

Faoin an gur scríobh sé Bás Dhalláin bhí an *Irish Literary Theatre* faoi lánseol i mBaile Átha Cliath agus is léir gur leath tionchar agus foclóirín an chumainn seo chuig na scríbhneoirí Gaeilge.

Lean scríbhneoirí Gaeilge eile sampla an Athar Uí Laoghaicé Scríobh an tAthair Ó Duinnín Creideamh agus Gorta: An Girlle Guairle agus An Tobar Draoidheachta. Scríobh Padraig Ó Séaghdha (Conán Maol) Aodh Ó Neill. Scríobh Tomás Ó

hAodha Seaghan na Scueab, An Ghioblacáin agus Seabhac na Ceathramhan Caoile. Scriobh Peadar Mac Fhionnlaioich ("Cú Uladh") Tá na Francaighe ar an muir agus léiríodh dráma leis ag Seó na gCapall sa bhliain 1901 darbh ainm Eilís agus an Bhean Déirce. Iarrachtaí ab ea na drámaí seo agus is léir nár thuig na scríbhneoirí seo go díreach cén aidhm a bhí rompu. Níor thuig siad ealaín an stáitse, meoin an drámadóra nó an aisteora nó tábhacht an lucht féachana. Bhí an iomarca radharcanna agus carachtair le feiceáil sa chuid is mó de na drámaí tosaigh. D'ainneoin an chaint bhríomhar, an Ghaeilge ghalánta agus feabhas an scéil, sa chuid is mó acu bhí sé do-dhéanta iad a léiriú ar stáitse.

Tóg mar shampla, an dráma Aodh Ó Néill le "Conán Maol", a d'fhoilsigh Conradh na Gaeilge sa bhliain 1902. Dráma gearr ab ea é, ach bhí ocht radharc agus suas le fiche carachtar ann. Chomh maith le seo, d'athraigh suíomh na radharcanna sé huair mar leanas:

- Radharc 1 - Teach clúthmhar i nDroichead Átha.
- " 2 - Seomra ríoghachta i gCaisléan, Baile Átha Cliath.
- " 3 - Coill cois na Bóinne.
- " 4 - Glas Neidhn.
- " 5 - Dún Geanainn.
- " 6 - An tráthnóna céadna le luíge gréine.
- " 7 - Béal Átha Buidhe.
- " 8 - Dún Geanainn.

Locht eile atá le feiceáil sa dráma seo ná an stíl chainte a úsáidtear. D'fhéadfaí comparáid a dhéanamh idir é agus Na hAmharca Cleacacha, atá pléite againn. Stíl chainte neamhghnáthach, fileata atá ann, stíl nár bhain le hatmasféar na hathbheochana a bhí faoi lánseol sa tír i ngach slí. Seo píosa ón dráma, radharc 6, nuair atá Ó Neill ag rá go bhfuil an namhaid fad leo:

A bhuidhean nár thréig an cath, tá an namhaid chealgach ar ár dteorainn. Tá an oidche, le n-a sgamalaibh, ag tuitim anuas ar Uladh na laoch acht eireochaidh an ghrian go taitneamhach i mbárach agus éireochaidh 'na teannta, grian an chirt agus brigh agus buadh na bhfear gcalma sliocht Chuinn agus Airt, nár ghéill do dhaoirseacht riamh. Gluaisidh!⁴

Bhí géarghá le forbairt nó casadh nua agus drámadóirí oilte dá mba rud é go raibh scríbhneoirí na Gaeilge le teacht in inmhe agus seasamh le drámadóirí na hEorpa agus an genre nua-aoiseach a bhí á scaipeadh acu.

Bunaidh Conradh na Gaeilge sa bhliain 1893 agus faoin am gur bunaidh an *Irish Literary Theatre* i 1899 bhí obair an Chonartha agus athbheochan na Gaeilge faoi lánseol. Ba é Conradh na Gaeilge a d'fhoilsigh na drámaí seo go léir ó 1900 ar aghaidh nuair a bhunaigh siad complacht foilsitheoireachta dá gcuid féin - Coiste na gClódhanna. Ach díreach cosúil leis na scríbhneoirí Gaeilge níor thuig siad fíor-fheidhm na drámaíochta mar, cé gur mhaith an rud é na drámaí a bheith á bhfoilsiú, bhí faillí á dhéanamh ar an

léiriú. Ina theannta sin bhí an Conradh róthógtha leis an teanga agus le náisiúnachas chun sampla an *Irish Literary Theatre* a ghlacadh agus drámaíocht na Gaeilge a chur ar an fhód mar a bhí á dhéanamh acu súid eile leis an amharclann Angla-Éireannach. Mar sin ba thábhachtach agus b'iontach an rud é nuair a léiríodh dráma De hÍde Casadh an tSúgáin an oíche chéanna agus a léiríodh Diarmuid and Grania i 1901. W.G. Fay a bhí mar léiritheoir ar an dá dhráma cé nach raibh mórán Gaeilge aige ag an am. D'fhéadfaí a éileamh go ndearna De hÍde an gníomh chéanna don dráma Gaeilge is a rinne Yeats leis na grúpaí liteartha i Sasana sular bunaíodh an *Irish Literary Theatre* i mBaile Átha Cliath, agus cé go raibh sé mar chéad Uachtarán Chonradh na Gaeilge choinnigh sé i dteangmháil leis an *Irish Literary Theatre* agus na himeachtaí go léir a bhí ar siúl acu. Chuir sé spéis, chomh maith i litríocht agus i ndrámaíocht na hEorpa, rud a bhí le feiceáil go soiléir óna chuid scríbhneoireachta féin. Thuig De hÍde cad ba dhrámaíocht ann níos fearr ná drámadóirí Gaeilge eile na linne agus scríobh sé sraith de ghearrdhrámaí fíormhaithe a léirigh an tuiscint seo.

Dráma beag simplí atá i gCasadh an tSúgáin. Níl ach gníomh amháin ann agus ní athraíonn an radharc ó thús deireadh. Tá cúig charachtar le fáil ann, Tomás Ó hAnnracháin (fear siúil); Máire Bean Uí Ríogáin (máthair); Séamus ó hIarainn (ag siúil amach le hUna); Síghle (bean chomharsana) agus úna (iníon Bhean Uí Ríogáin). Tá an dráma suite i dteach feirmeora i gCúige Mumhan thart faoin mbliain 1900. Tá rince le bheith ar siúl sa teach an oíche seo agus

tagann Tomás Ó hAnnracháin chuig an teach nuair a chluineann sé é seo. Rógair ceart é Tomás Ó hAnnracháin agus níl meas ag éinne air. Tosaíonn sé ag caint le hiníon an fheirmeora agus mealann sé i chun amhrán a chanadh:

Goirim thú, a Úna Ní Ríogáin.
Goirim thú a sgoith na mban. O! nach
agadsa atá an guth is binne ná an
ceol-sidhe.⁶

Beartaíonn máthair Úna agus Séamus Ó hIarainn an rógair seo a chuir amach as an teach:

Cuirfimid é ag casadh súgáin go
bhfughimid amuigh é, agus buailfimid
an dorus air annsan.⁶

Déanann siad é seo agus ag deireadh an dráma cloistear guth Uí Annracháin ar an stáitse:

Fosgail, Fosgail, leigidh isteach mé.
ó mo sheacht gcéad míle mallacht
oraibh. Mallacht na lag oraibh 's na
láidir. Mallacht na sagart agus na
mbráthar. Mallacht na nAspal agus
an Phápa. Mallacht na mbainreabhach
's na ngárlach.
Fosgail! Fosgail! Fosgail! ⁷

D'úsáid De hÍde Gaeilge bhreá shimplí mar aon le filíocht dheas bhríomhar fite fuaite sa dráma seo. Thóg sé téama ón ghnáthshaol, téama a thuig an gnáthduine Gaelach ag an am, i gcomparáid leis an saothar sofisticiúil, siombalach a scríobh Yeats, nár thuig siad. Mheall sé dream mór de

Ghaeilgeoirí na cathrach chuig an amharclann agus fiú na daoine nach raibh Gaeilge ar bith acu, thuig siad an scéal ón aisteoireacht bhreá. Tá sé deacair a rá ar thuig De hÍde nach raibh sa dráma a scríobh sé ar pháipéar ach creatlach an dráma ina iomláine. De réir Michéal Mac Liammóir:

That while the plays themselves were to be creations of literature, the business of the poets, their interpretation was dependant on another art.⁸

Téann sé ar aghaidh le rá gur cheap na drámadóirí Gaeilge go dtí seo:

that the theatre was purely the business of the writer.⁹

Ach bhí dearcadh difriúil ag De hÍde. Ba scríbhneoir é agus b'aisteoir é chomh maith. Níor chuir sé mórán gluaiseachtaí stáitse nó radharcanna i gCasadh an tSúgáin, rud a thug scóip iomlán don léiritheoir agus do na haisteoirí a samhlaíocht féin a chur i bhfeidhm ar an dráma:

Dr Hyde himself, whose performance in a comedy of his own was praised by Lady Gregory, was no poor judge of the actor's art.¹⁰

Is cinnte go raibh siol na drámaíochta Gaeilge curtha ag an

gCraoibhín. 'Séard a bhí de dhíth anois ná scríbhneoirí a thuig céard ba dhrámaíocht ann agus aisteoirí chun páirt a ghlacadh sna drámaí. Má tharla seo ar fud na hEorpa, i Sasana agus in Éirinn leis an dráma Angla-Éireannach, cén fáth nach dtiocfadh leis tarlú i ndrámáíocht na Gaeilge? Thug Frank Fay comhairle mhaith do na scríbhneoirí Gaeilge nuair a dúirt sé:

It may be well to remind those who write plays in Irish to aim at simplicity both as regards plot and scenery. We must creep before we walk. There will be no Coquelins or Mounet Sullys or Irvings on our Irish boards for many years to come.¹¹

An tOireachtas agus an Drámáíocht.

Mar atá luaite thuas thosaigh Conradh na Gaeilge ag foilsiú na ndrámáí ó 1900 ar aghaidh faoin gcomhlacht foilseacháin a bhunaigh siad. D'ainneoin seo bhí faillí á dhéanamh acu ar léiriú na ndrámáí sin. Thosaigh Coiste an Oireachtais ag cur suime sa drámáíocht agus sa bhliain 1901 chuir siad comórtas chumadóireacht drámáíochta ar chlár an Oireachtais don chéad uair. Drámaí aonghníomh a bhí i gceist don chomórtas agus tugadh £5 don bhuaiteoir. Deichniúr iomaitheoir a chur dráma isteach sa chéad bhliain 1901. Ba i Máire Ní Shíthigh, Co. Chorcaí a bhuaigh an duais le Suípéar Dhiarmada Mac Pháidín, dráma a bhí bunaithe ar dhráma Béarla le Séamus Mac Maghnuis. Ba iad na moltóirí ar an gcéad chomórtas seo ná an tAthair Pádraig Ó Duinnín, an tAthair Eoin Mac Giolla

Eoin S.J. agus Seosamh Laoide ("An Laoideach"). Is fiú roinnt de thuairimí na moltóirí a thabhairt mar léiríonn siad na lochtanna a bhí ar fáil sna drámaí:

.....No dramatic talent shown.
.....dull and undramatic.
.....too much repetition.
.....not much of a plot but very good language.
.....too much stage direction.¹²

Seo mar a cuireadh síos ar an dráma Suípéar Dhiarmada Mac Pháidín:

The incident is simple and eminently dramatic and treated succinctly and clearly. There is no obscurity though perhaps too much stage direction.....
This piece excels the others in this, that it brings events out clearly without unnecessary verbiage.¹³

Choimeád an tOireachtas comórtas ar an gclár gach bliain seachas 1905 agus cuireadh sé (6) iarracht isteach sa bhliain 1902, 1903 agus 1904. Sa bhliain 1904 thug an tOireachtas an chomhairle seo a leanas do na scríbhneoirí:

Ba chóir aistriú radharcanna a sheachaint agus ní fuláir don dráma a bhuaidhfídh a bheith ar chuma go bhféadfadh buíon bheag ná beidh puinn troscán acu é a léiriú.¹⁴

Is léir ón gcomhairle seo go raibh easpa léirithe ag cuir isteach go mór ar saothar na ndrámadóirí. Ba rithábhachtach

mar sin an t-athrú a tháinig ar rialacha an Oireachtais sa bhliain 1909. Bhí siad chun duais £20 a thabhairt don bhuaiteoir agus £10 mar dara duais, ach an riail ba thábhachtaí ná nach molfaí an duais go dtí go bhfaca na moltóirí léiriú den dá dráma ab fhearr a bhí roghnaithe acu.

Ba é an tAthair Tomás ó Ceallaigh a bhuaigh an duais sa bhliain 1909 lena dhráma Deirdre a léiríodh ar an 6ú Lúnasa 1909. An Ard-Chraobh agus Cluitheoirí na hÉireann a léirigh an dráma agus i measc na n-aisteoirí bhí Máire Nic Shiubhlaigh agus Prionnsias Mac Siubhlaigh. Fuair an dráma An Scrabhadóir le Tomás Ó hAodha an dara duais agus léiríodh an dráma seo ar an 4ú Lúnasa 1909. I measc na n-aisteoirí a ghlac páirt sa léiriú bhí Seán ó Conghaile, Máire Ní Raghallaigh, Máire Ní Shíotháin agus Pádraig ó Bróithe. Sa bhliain 1910, chuir an tOireachtas rialacha breise ar fáil do na scríbhneoirí, faoin teideal, "úrchlúithchí":

Dráma trí ghníomh go mbeithí tuairim is dhá uair an chluig dhá léiriúghadh. An chéad duais £10, an dara duais £5. Déanfar an dá dhráma do léiriúghadh ag Oireachtas na bliadhna céudna, más féidir é agus molfar annsin iad den uair dheireannach do réir mar a thuillfidh siad. Ná bíodh níos mó ná aon radharc amháin in aon ghníomh san dráma, agus ná bíodh i líon lucht a labhartha ach an méid daoine is gábhadh chun brígh an dráma do nochtadh. Bíodh na radharcanna agus na cultacha éadaigh go simplidhe.¹⁵

Léiríodh cúig dhráma le linn Oireachtais 1910. An dá duaisiarrachtaí, Oighreacht Róisín le Pádraig Ó Séaghdha a

léirigh Craobh Cholmcille agus An tSnaidhm le Alphonsus Ó Labhran a léirigh Craobh an Chéitinnigh. Ansin cuireadh dhá dhráma le Liam Ó Riain ar stáitse, Cuairt na Bainríoghna agus An tOide as Tír na nÓg. Scriobh Tomás Mac Domhnaill Aine agus Caoimhghin go speisialta don Oireachtas sa bhliain sin agus ba iad Cluitheoirí na hÉireann a léirigh an cúigiú dráma seo. Chomh maith le seo, sa bhliain 1910 cuireadh comórtas eile ar fáil:

Dráma dhá-theangach aon-ghníomhach
in a dtráchtfar ar obair lucht
cosnamha na Gaedhilge.¹⁶

Ba é Oighreacht Róisín le Pádraig ó Séaghdha a bhuaigh an duais seo.

Cé go raibh an-chuid drámaí á scriobh agus á léiriú ag an Oireachtas is léir nach raibh ag éirí go ró-mhaith leo. Is cinnte nach raibh siad ar aon leibhéal leis na hiarrachtaí a bhí ag na drámadóirí Angla-Éireannacha ag an am. Rinne an tOireachtas iarracht eile sa bhliain 1911 chun an scéal a fheabhsú:

A number of our writers are evidently anxious to produce drama and the Oireachtas Committee has for years endeavoured to encourage this spirit. From the judges reports, however, it would seem that many of the competitors lack knowledge of the technique. This year (1911) a prize is being offered for the best essay on the principles governing the writing of drama, and it is hoped that something which will serve as a useful guide may be the result.¹⁷

Bheartaigh siad chomh maith gan na duaisiarrachtaí a léiriú sa bhliain 1911 chun am a thabhairt dóibh complacht aisteoirí a bhunú faoi scáth an Oireachtais agus léiriú a bheith i 1912, rud a rinneadh. Ba é seanPhádraig Ó Conaire a bhuaigh an chéad duais i 1911, (21 iomaitheoirí a bhí san chomórtas), lena dhráma Na Gaiscidhigh agus fuair Seán Ó Ceallaigh an dara háit leis an dráma Cú Chulainn agus Cú Roi. Léiríodh na drámaí seo ag Oireachtas 1912 agus dráma eile le Tomás Ó hAodha Mainchín. I measc na n-aisteoirí sna drámaí seo bhí: Domhnall Ó Murchadha, Liam Ó Rinn, Treasa Ní Mhuirthille, Nell Ní Bhroin, Proinnsias Ó Suilleabháin, Piaras Béaslaí, Tomás ó hAodha agus Cormac Breathnach. Rinne CAOR (Léirmheastóir na linne) léirmeas ar na drámaí. Ag tagairt do Cú Roi deir sé:

The play has dramatic incident and sequence in a high degree, but the characters have little character and colour. A dramatist must be able to give light and shade to the various parts of a play and to construct it so that the whole will have a binding "craiceann" 18

Ag cur críoch leis an léirmheas seo deir sé:

Dublin players are quite capable of acting well in Irish plays and they may succeed in forming a permanent company if they give attention to necessary detail. It would be well however, to give provincial amateur companies an opportunity of showing us what simple staging and acting can do. We are much

further behind in acting than in
playwriting.¹⁹

Léirigh Craobh an Chliabhraigh de Chonradh na
Gaeilge Ar son Baile agus Tíre le Séamus Ó Dúirinne sa
Rotunda ar an 16ú agus 17ú Bealtaine 1912. Thug an
Claidheamh Soluis an léirmheas seo ar an dráma i ndiaidh a
chéad léiriú:

Dráma cheithre ghníomh is eadh
é agus is é an dráma is fuide do
cuireadh ar na cláireachaibh fós
é. Tugann an dráma cúntas
soiléir ar gnóthaibh na bliadhna
1867 agus ar oibreachaibh na
bhFíngíní.²⁰

Ní i mBaile Átha Cliath amháin a léiríodh drámaí. Cuireadh
ar stáitse An Tobar Draoidheachta leis an tAthair P. Ó
Duinnín ag Feis Chontae Chiarraí i dTrá Lí ar an 15ú
Lúnasa 1902 agus léiríodh An Sprid leis an Athair P. Ó
Laoghaire le linn Feis na Mumhan i gCorcaigh ar an 26ú go
dtí 28ú Lúnasa 1902. Cuireadh tús le hamharclannaíocht i
gCo na Gaillimhe nuair a léiríodh an gearrdhráma An Pósadh
leis an gCraoibhín sa bhliain chéanna. I nGaillimh sa
bhliain 1904 léiríodh an dráma An Deoraidhe le Lorcan ó
Tuathail agus seo mar a chuir An Craoibhín síos air:

Chonaic mé An Deoraidhe i
nGaillimh, agus is iomdha gáire

do bhain sé asam. Bhí greann agus brón ann, agus bhí teagasc slán foláin ann. Gaedhilg bhragh soiléir, soleighte do bhí ann freisin. Budh mhaith liom é fheicsint mar leabhar le leigheadh ins gach aon sgoil, agus dhéanfadh sé maith ar dhá bhealach, ag múineadh Gaedhilge coitchinne na tíre do na páistibh agus ag cur in umhail dóibh go mb'fhearr fanamhaint san mbaile ná dul go dtí an tóileán úr.²¹

Léiríodh An Fómhar leis an Athair Thomás ó Ceallaigh ag Feis Shligigh ar an 2ú Aibreán 1907. Dúirt Liam ó Riain faoi ag an am:

that An Fómhar had proved one of the most human and dramatic creations which the tentative Gaelic stage had seen.²²

Tionóladh an tOireachtas taobh amuigh de Bhaile Átha Cliath in 1913 don chéad uair ó bunaíodh é sa bhliain 1897. Cuireadh tús leis i gCathair na Gaillimhe ar an 27 Iúil. Cuireadh trí dhráma ar stáitse le linn na féile, Bairbre Ruaidh le Pádraig ó Conaire a ghnóthaigh an chéad duais in Oireachtas na bliana 1908; An Cleamhnas leis an gCraoibhín agus An Deoruidhe le Lorcán ó Tuathail. Ba iad craobhacha de Chonradh na Gaeilge ar fud na tíre a léirigh na dramaí seo. Bhí an drámaíocht go mór chun tosaigh sna craobhacha go léir faoi seo agus le linn 1912 agus 1913 léiríodh anchuid dramaí ar fud na tíre. Sa bhliain 1913, ar Lá 'le Pádraig ghlac Amharclann na Mainistreach uirthi féin dráma

Gaeilge a chur ar stáitse, An Tinncéir agus an tSídheog.

Ceoldráma i nGaeilge

Léiríodh an chéad cheoldráma raimh as Gaeilge sa Rotunda ar an 21ú Lúnasa 1909, chun Oireachtas na bliana sin a oscailt:

Ocht mí o shoin níor cheap aoinne
in Éirinn go mbeadh a leithéid ag
an Oireachtas seo.....²³

Ba iad Riobárd Ó Duibhir agus an tAthair Tomás Ó Ceallaigh a chuir an ceoldráma Eithne ar an fhód. Chuir an tAthair Ua Ceallaigh foirm rannaíochta ar scéal Uí Dhuibhir agus cheap sé na hamhráin dó chomh maith. Ba í Eibhlín Ní Dhubhthaigh a bhí i bpáirt Eithne agus ghlac na daoine seo a leanas páirt ann chomh maith: Réamonn Mac Anabadha, Aindrias Tirial, L. Ó Branagáin, A Ó Baoighealláin, Tomás Mac Raghnaill, Máire Ní Mhíodhcháin, Seán de Brún, Art Mac an Bháird, S. Ó Duinn agus Aine Ní Bheig. Léiríodh arís é san *Gaiety Theatre* ón 16ú go dtí an 21ú Bealtaine 1910 faoi stiúir Chonradh na Gaeilge agus tógadh Joseph O'Mara, William Dever agus Lillian Matthews isteach ann mar aisteoirí. Cuireadh síos mar seo ar an léiriú sa Claidheamh Solais, 28ú Bealtaine 1910:

One of the excellent results that
have attended the production of
Eithne at the *Gaiety* is the discovery
by professional singers and by the

general public of the suitability
of Irish for opera singing.²⁴

Dúirt Joseph O'Mara, ceoltóir proifisiúnta comhaimseartha:

The Irish language is so full
of vowel sounds, so soft and expressive
that it lends itself equally well
with Italian to the singing of
opera. It is a better language to sing
in than English.²⁵

D'éirigh go maith leis an gceoldráma, mar sin is mór an
trua nár tugadh faoi a leithéid a dhéanamh arís ar feadh i
bhfad. Ach bhí cursaí polaitíochta agus Éirí Amach 1916 ar
intinn na ndaoine agus ní raibh an t-am acu diriú ar a
leithéid.

Irish National Theatre Society

Taobh le seo tharla cor san Amharclann Angla-Éireannach
nuair a osclaíodh *Amharclann na Mainistreach* sa bhliain
1904. Cuireadh deireadh leis an *Irish Literary Theatre* sa
bhliain 1901:

in Ireland a National dramatic
project that was purely literary
was impracticable.²⁶

Ach d'fhán Yeats agus Lady Gregory i dteannta a chéile agus
thoasigh siad ag cur pleananna le chéile chun cumann nua
náisiúnta a chur ar bun. Thug siad na deartháireacha Fay in

éineacht leo agus ba mhór an cuidiú iad:

The contribution of William G. Fay and Frank J. Fay to the initial formation of Dublin's *Abbey Theatre* is incontrovertible. Willie was the Theatre's first stage manager and first great comic actor, his brother Frank was its first voice coach and first fine actor. Between them, they established a tradition of playing distinguished by its meticulousness of preparation, its thorough-going sincerity of tone, its reticence of movement, and its beauty of diction. Without this standard, the initial lustre of Synge, Lady Gregory, George Fitzmaurice and Yeats would undoubtedly have seemed much dimmer.²⁷

Cheap na Fays, go mórmór Frank, gur chóir Amharclann dá gcuid féin a bheith ag Éireannaigh le drámaí agus aisteoirí dá gcuid féin:

My notion of an Irish National Theatre is that it ought to be the nursery of an Irish Dramatic Literature which, while making a world-wide appeal, would see life through Irish eyes. For myself, I must say ~~that~~ I cannot conceive it possible to achieve this except through the medium of the Irish language. Now the Gaelic Movement is so large, the time is ripe, if not for an Irish National Theatre at least for the nucleus of one in the shape of the frequent performance of plays in the Irish Language.²⁸

Duine léannta ab ea Frank agus bhí eolas aige air chúrsaí drámaíochta ar fud na hEorpa, go háirithe ó thaobh an aisteora de. Bhí a fhios aige gur bunaíodh amharclann náisiúnta ó thaobh chumann amaitéarach aisteoirí san Ioruaidh faoi lámh Ole Bull agus gur tharla an rud

chéanna sa Fhrainc nuair a chuir Andre Antoine tús leis an *Théâtre Libre*. Bhí na Fays i mbun buíon d'aisteoirí amaitéaracha sa chathair nuair a cuireadh deireadh leis an *Irish Literary Theatre*. *The Ormonde Dramatic Society* an t-ainm a bhí air agus bhí baint ag Inghinidhe na hÉireann leo, cumann bantrachta a bhí ceangailte le Cumann na nGael. Léirigh an cumann seo cúpla dráma, coiméidí gearra éadroma a bhí coitianta i Sasana, i hallai ar fud Bhaile Átha Cliath. Thaitin drámaí an *Irish Literary Theatre* leo ach amháin gur aisteoirí Sasanacha a bhí páirteach iontu. D'fhéadfadh a bhfoireann féin, dar leo, na drámaí seo a léiriú gach pioc chomh maith. Má bunaiodh amharclann náisiúnta sa Fhrainc agus san Ioruaidh cén fáth nach bhféadfadh an fhorbairt céanna a bheith in Éirinn?

Scríobh George Russell (AE), file cáiliúil na haoise, dráma aon-ghníomh bunaithe ar an seanscéal Oidhe Chlainne Uisnigh. Léigh na Fays é san Weekly Journal agus thaitin sé go mór leo. Chuaigh siad chuig AE agus d'iarr siad cead an dráma Deirdre a léiriú ach cheap siad go raibh sé beagáinín ró-ghairid chun cothrom na féinne a thabhairt don scéal. D'éist AE leo, ghlac sé chun pinn arís agus níorbh fhada go raibh dráma trí ghníomh scríofa aige. Ghlac Yeats agus Lady Gregory leis agus léiríodh dráma AE i Halla Treasa Naofa i Sráid Clarendon ar an 2ú Aibreán 1902. Chomh maith le Deirdre cuireadh dráma le Yeats ar an stáitse an oíche chéanna, Kathleen Ní Houliban. Scríobh Yeats an dráma seo do Maud Gonne, Uachtarán Inghinidhe na hÉireann, mar

bhí sé go mór i ngrá léi. Thug Yeats an dráma do na Fays ar choinnioll go dtabharfaí an phríomhpháirt do Maud Gonne féin. Seo iad na haisteoirí agus a bpáirteanna sa dá dhráma:

Deirdre

Deirdre..... Maire T. Quinn
Lavarcam, her foster mother
a Druidess Maire Nic Shiubhlaigh
Fergus P.J.Kelly
Sons of Fergus:
Buinne P. Colum
Illaun C. Caulfield
The Sons of Usna:
Aradan F.Ryan
Ainnle H.Sproule
Naisi J. Dudley Digges
Messenger Brian Callender
Concobar, Ard-rie of Ulla ... F.J. Fay

Cathleen Ni Houlihan

Cathleen Ni Houlihan Maud Gonne
Delia Cahel Maire Nic Shiubhlaigh
Bridget Gillan Maire T. Quinn
Patrick Gillan C. Caulfield
Michael Gillan J. Dudley Digges
Peter Gillan W.G. Fay 29

Ina dhiaidh seo agus toisc gur éirigh chomh maith leis na drámaí, bunaíodh an *Irish National Theatre Society (INTS)*, le Yeats mar Uachtarán, Maud Gonne, Dubhghlas De hÍde agus AE mar leas-Uachtaráin, W.G. Fay mar bhainisteoir stáitse agus Fred Ryan mar rúnaí. 'Séard na cuspóirí a bhí acu ná:

to continue if possible on a more permanent basis the work begun by the *Irish Literary Theatre*, to create an Irish National Theatre by producing plays in English and Irish, written by Irish writers or on Irish subjects or such dramatic works of foreign authors as would tend to educate and interest the public in the higher and more vital forms of drama.³⁰

Thosaigh léirithe an *Irish National Theatre Society* ar an 4ú go dtí 6ú Nollaig 1902 i Camden Street Hall, nuair a léiríodh The Laving of the Foundations le F Ryan; The Pot of Broth le Yeats agus dráma Gaeilge a léiríodh ag an am chéanna, Eilís agus an Bhean Déirce le Peadar Mac Fhionnlaoich. Halla an-bheag a bhí ann agus ní raibh sé ró-chompórdach d'aisteoirí nó don lucht éisteachta. D'athraigh siad ón Halla i 1903 go Halla Molesworth agus léiríodh The Hour Glass, le Yeats agus Twenty Five le Lady Gregory. Le linn an tsosa thug Yeats léacht dar teideal "The Reform of the Theatre" ina ndúirt sé:

His own dream had always been to treat the old legends so as to put on the stage types of heroic manhood. He wrote in English for we must speak in the language we think in and write in the language we speak in. And more important than questions of politics or language it was to give a new artistic form to beauty and truth, and when that command came to a man he must leave many things to follow it.³¹

Lean an *Irish National Theatre Society* go dúthrachtach dá gcuspóir ag léiriú a gcuid drámaí i Molesworth Hall no cibé halla beag a bheadh le fáil acu. Thug an tAthair O'Donovan as Baile Locha Riabha an chéad chuireadh don *INTS* léiriú a dhéanamh taobh amuigh de Bhaile Átha Cliath le linn na Cásca 1903. Léirigh siad Deirdre agus The Pot of Broth agus thaitin siad go mór leis an lucht tuaithe a bhí ag freastal. Níorbh fhada ina dhiaidh seo go bhfuair an *INTS*

cuireadh léiriú a dhéanamh taobh amuigh d'Éirinn, thar lear i Sasana. Chuir Stephen Gwynn, rúnaí an *Irish Literary Society of London*, cuireadh chucu teacht go Londain ar an lú Bealtaine, rud a rinne siad. Chuir siad The Hour Glass, Twenty Five, Kathleen Ni Houlihan agus The Laying of the Foundations ar stáitse i Londain, áit a ndúirt William Archer, léirmheastóir Sasanach, sa pháipéar The World:

I remained to admire and applaud with the utmost sincerity. The company, indeed were amateurs, with many of the characteristics faults of their class, but in almost all of them there was a clear vein of talent, and the work they presented, was all of it interesting and some of it exquisitely and movingly beautiful.³²

Forbairt an-tábhachtach é seo don *INTS*, don dráma Angla-Éireannach agus go hindíreach don dráma Gaeilge. B'iontach an t-éacht é do chumann nach raibh ach roinnt mí ar an saol.

Tháinig drámadóirí eile chun tosaigh sa tréimhse seo agus díreach ar aon dul leis an dráma Gaeilge bhí an-chuid drámaí a scríobh ar fud na tíre ag daoine mar James Cousins, Fred Ryan, Pádraig Colum agus John Millington Synge, an fear a d'fhág a rian thar cách ar scéal na drámaíochta in Éirinn le drámaí mar In the Shadow of the Glen agus Riders to the Sea.

Sa bhliain 1903 d'fhág beirt aisteoirí an *INTS*, Dudley Digges agus Máire Quinn agus bhunaigh siad cumann dá

gcuid féin, *The National Players Society*. Daoine óga a raibh baint acu le gluaiseacht náisiúnta na tíre a ba mhó a bhí sa chumann seo. Bhí siad go léir ag foghlaim Gaeilge agus socraíodh go ndéanfaí dráma beag Gaeilge a stáitsiú i dteannta an dráma Béarla ag gach léiriú.

I ndeireadh na bliana 1904 tháinig aisling Yeats agus Lady Gregory chun críche. Ar an 27ú Nollag osclaíodh *Amharclann na Mainistreach/The Abbey Theatre*, an chéad Amharclann Náisiúnta i dtír na hÉireann. Ba bhronntanas é an Amharclann ó bhean darbh ainm A.E.F. Horniman, a dúirt leis an *INTS*:

I can only afford to make a very little theatre and it must be quite simple. You all must do the rest to make a powerful and prosperous theatre with a high artistic ideal.³³

D'oscail an Amharclann nua le léiriú de On Baile's Strand le Yeats agus coiméide ghearr Spreading the News le Lady Gregory. Bhí an teach lán agus bhain gach duine sult as na drámaí. B'iontach an rud é do na haisteoirí amharclann dá gcuid féin a bheith acu agus spreag sé drámadóirí le dul i mbun pinn. Ní raibh le déanamh anois ach an amharclann a thosaigh in aigne Yeats agus Lady Gregory, sa bhliain 1899 a chur chun cinn.

Cé nár chuir bunú na hAmharclainne seo isteach go ró-mhór ar lucht na Gaeilge, thug sé spreagadh do na

scríbhneoirí leanúint ar aghaidh lena gcuid saothair.

Léiríodh an chéad dráma Gaeilge An Tinncéir agus an tSidheog san amharclann i mí na Márta 1913 agus léirigh aisteoirí Scoil Éanna An Rí le Pádraig Mac Piarais ar an 17ú Bealtaine. Chuir an léiriú seo tús le drámadóir nua i nGaeilge agus ag an am céanna bunaíodh cumann d'aisteoirí na Gaeilge, faoi stiúir Phiaras Béaslai, *Na hAisteoirí*.

Na hAisteoirí agus na Cluicheoirí

Bunaíodh cúpla complachtaí idir na blianta 1900 agus 1912 ach níor éirigh go rómhaith le ceann ar bith acu. Mar atá feicthe againn bhí an-chuid drámaí á scríobh agus á léiriú ag lucht an Oireachtais ach i gcomparáid leis an dráma Angla-Éireannach agus complacht *Amharclann na Mainistreach* níor éirigh leis an Ghaeil. dul chun cinn a dhéanamh le linn na tréimhse seo. Is deacair a rá cén fáth, ach is léir ón fhreastal ar na drámaí nach raibh an oiread suime ag lucht freastail na hAmharclainne sa dráma Gaeilge agus a bhí aige sa dráma Béarla. Mar sin ba thábhachtach an fhorbairt é nuair a tháinig dhá chomplacht d'aisteoirí Gaeilge chun tosaigh go luath sa bhliain 1913 - *Na hAisteoirí* agus *Na Cluicheoirí*. Forbairt fhíor thábhachtach é seo i saol an dráma Gaeilge mar thaispeáin sé gur thuig lucht na teanga gur bhain an dráma leis an aisteoir agus an scríbhneoir araon. Chomh maith le sin, d'fhéadfai a rá go raibh siad ag tosú mar a thosaigh Yeats agus Lady Gregory sa bhliain 1899, cé gur thóg sé cúig bhliain orthusan

amharclann dá gcuid féin a fháil bhí sé faoi lánseol ag Yeats anois ní amháin in Éirinn ach i Sasana agus i Meiriceá chomh maith. Tháinig *Na hAisteoirí* le chéile ag 25 Cearnóg Pharnell agus bhunaigh siad cumann d'aisteoirí Gaeilge chun bundhrámaí Gaeilge amháin a léiriú. Ba é Piaras Béaslaí príomhcharachtar nó ceannródaí an chumainn seo agus Eithne Ní Cheallaigh agus Deora Frinseach a bhí mar rúnaithe aige. Seán Ó Ceallaigh a toghadh mar chisteoir agus 7, Faiche Stiofáin an seoladh a bhí acu. An chéad dráma a léirigh siad ná Beart Nótaí le Máire Ní Shíthe agus Beirt na Bodhaire Bréige le Piaras Béaslaí ar an 12ú Aibreán 1913 i Halla an Chonartha. Thaisteal siad ar fud na tíre chomh maith ag léiriú duaisdhrámaí an Oireachtais. Thug siad aghaidh ar Ghaeltachtaí na Mumhan i mí Iúil 1913, mar ar léirigh siad Fear an Sgéilin Grinn le Piaras Béaslaí.

Tháinig complacht eile chun tosaigh ag an am céanna, *Na Cluicheoirí*. Cé go raibh baint aici le Conradh na Gaeilge bheartaigh *Na Cluicheoirí* ar aistriúcháin ó dhrámaí Béarla agus Angla-Éireannach a léiriú in ionad bundrámaí ón Oireachtas a bhí mar bhunchloch ag *Na hAisteoirí*. An chéad tagairt atá ar fáil do *Na Cluicheoirí* ná an léiriú a thug siad de Bairbre Ruadh agus Mac na Mná Déirce ar an 2ú agus 3ú Bealtaine 1913 in *Amharclann na Mainistreach*. Dráma aon-ghníomh é Mac na Mná Déirce a scríobh Séamus Ó Ceallaigh i mBéarla agus ba iad Michéal Mac Ruaidhre agus Seán Mac Giollarnáth a d'aistrigh go Gaeilge é. Seo é an réamhfhógra a thug an Claidheamb Solais

don léiriú seo ar an 26ú Aibreán 1913:

An Irish weekend at the *Abbey*. Irish drama is about to step over the threshold of the Gaelic League door and take its place on the public stage..... This venture of the *Cluicheoirí* suggests to us that Gaelic drama has overstayed its time in the cradle. It is now about to make a bold attempt to walk and we welcome the attempt and wish it success.³⁴

Bhí siad ar ais sa *Mhainistir* arís ar an 24ú agus 26ú Samhain 1913 le Fá Bhrigh na Mionn: Caitlín Ní Uallacháin agus Dubhairt sé Dábhairt Sé agus bheartaigh siad ar Féile Bríde a cheiliúradh sa *Mhainistir* go luath i mí Feabhra le cúpla dráma Gaeilge eile. Labhair Pádraig Mac Piarais ag léiriú na ndrámái seo ar an 26ú Samhain agus mhol sé do na haisteoirí go léir freastal ar an Ghaeltacht chun éisteacht le caint nádúrtha na ndaoine, na seanchaithe, an fhíliocht, an ceol agus mar sin de. Cheap Mac Piarais agus an-chuid daoine ag an am nach dtiocfadh le complachtaí mar *Na hAisteoirí* agus *Na Cluicheoirí* dul chun cinn sa Ghalldacht, in áit nach dtuigeann formhór na ndaoine an Ghaeilge. Mhol Eamonn Ua Thuathail sa Chlaidheamh Solais 29 Samhain 1913, gur chóir drámái Gaeilge a léiriú sa Ghaeltacht agus:

Má théid siad ar aghaidh go maith, beidh Amharclann fhíor Ghaedhealach againn ar ball. Ba cheart go sárachadh a léithéid ar aon rud dá ndearnadh as Béarla go fóill. Tá sean-sgéaluidhthe go leor againn go fóill sa Ghaedhealtacht le go bhféadfadh lucht drámuidheachta an nós Gaedhealach fhoghlaim le sgéal a arsuighe. Tá ár sáith amhránuighthe

Gaeilge in Éirinn le go bhfoghlumóchaidhe an dóigh Gaedhealach le hamhrán a ghabháil. Agus thairis sin tá caint bréagh bhinn líomtha na Gaeilge ann go beo bhríoghmhar - an t-ádhbhar drámuidheachta is fearr dá bhfuil le fágáil. Níos bhfearr dá bhfuil ag Shakespeare féin.³⁵

B'fhéidir go raibh Eamonn Ua Tuathail ag dul thar fóir anseo ach ba mhór an trua nár éist duine ar bith lena moltaí. Cé gur éirigh maith go leor leis *Na hAisteoirí* agus *Na Cluicheoirí* sna blianta tosaigh seo, níor tháinig an dráma Gaeilge chun cinn mar ba chóir go dtí gur bunaíodh *An Comhar Drámaíochta* sa bhliain 1923 agus níos moille ná sin sa bhliain 1928 nuair a bunaíodh *Taibhdhearc na Gaillínhe* agus *An Gheata* faoi stiúir Hilton Edwards agus Micheál Mac Liammóir.

Ach d'ainneoin seo lean *Na hAisteoirí* agus *Na Cluicheoirí* leis an obair. D'oibrigh siad le chéile go minic agus is féidir a rá nach raibh easaontas idir an dá dhream riamh. Bhí siad araon páirteach le chéile in *Amharclann na Mainistreach* agus *Féile na Samhna* 1915 nuair a léirigh *Na hAisteoirí*, *Fear na Milliún Punt* le Piaras Béaslaí agus léirigh *Na Cluicheoirí*, *An tSaidhm* le Alfonsus Ó Labhradha. Bhí baint acu leis na hÓglaigh agus ghlac cuid mhór acu páirt in *Éirí Amach na Casca* 1916, imeacht a chur bac ar an drámaíocht ar feadh tamaill.

Pádraig Mac Piarais agus an tÉirí Amach

Rugadh Pádraig Mac Piarais sa bhliain 1879. Sasanach ab ea athair an Phiarsaigh agus Éireannach a mháthair. Ó thús a shaoil chuir sé suim sa Ghaeilge agus an litríocht ach ba le cúrsaí tírghrá agus polaitíochta a chaith sé an chuid ba mhó dá shaol. Sa lá atá inniu ann aithnítear é mar shaighdiúir, mar oideachasóir agus mar mhúinteoir. Murabh Éirí Amach na bliana 1916 b'fhéidir go mbeadh clú agus cáil air mar scríbhneoir agus drámadóir thar na rudaí eile. Bhí páirt aige sa chomplacht *The Irish Theatre Company* a bhunaigh Tomás Mac Donnchadha, Joseph Mary Plunkett agus Edward Martyn sa bhliain 1914 le drámaí a léiriú i nGaeilge. D'úsáid siad an amharclann i Sráid Hardwicke agus is ann a léiríodh dhá dhráma leis an bPiarsach Íosagán as Gaeilge agus The Master, dráma Béarla, i mí Bealtaine 1915. Ba iad mic léinn ó scoil an Phiarsaigh a léirigh an dráma seo, Aisteoirí Scoil Éanna. Drámaí miorúilte (miracle plays) ab ea an dá dhráma seo, rud nach raibh le feiceáil riamh i ndrámáíocht na Gaeilge. Scéal simplí atá ar fáil in Íosagán, suite in iarthar na hÉireann, insíonn sé faoi neamhchreidmheach, Sean-Mhaitias. Tá grá faoi leith aige do pháistí agus ba thríd an ghrá seo agus an leanbh Íosagán a thagann an creideamh ar ais chuige ag deireadh an dráma. Bhí seo le rá ag an Claidheamh Solais faoi:

But the high merit of Íosagán is not alone its simplicity, not its fineness of words, but that it is deeply human. Pity, mercy, the ultimate folly of despair, sound upon the lips of children.³⁶

Chreid Mac Piarais i mbeolitríocht a chur ar fáil mar cheap sé nach bhféadfaí bheith ag brath ar sheanscéalta béaloidis chun aos óg nó aos fásta na linne a shásamh. Tagann beocht chun tosaigh sa dráma Íosagán, beocht a bhí in easnamh sna drámaí Gaeilge go dtí seo. Scriobh Mac Piarais an saothar eile, The Master i nGaeilge ar dtús agus d'aistrigh sé go Béarla é. Dráma miorúilte é seo chomh maith ach tá sé i bhfad níos doimhne agus níos neamhchoitianta ná Íosagán. Chuir an Piarsach dráma eile ar fáil, Dúnlaing Óg agus an Leannán Sidhe. De réir an Claidheamh Solais, dráma é seo a bhí ar fáil roimh dhrámaíocht na hAthbheochana, a thosaigh thart faoi 1900 nó mar sin:

Mr Pearse is doing Irish literature a service by producing the only known fragment of a pre revival Irish play at Hardwicke Street this week in conjunction with his miracle plays. The accepted statement that native Irish literature had never evolved a drama was disproved some years ago by the discovery of this fragment and its publication in Irisleabhar na Gaedhilge. It is part of a long play which was performed among the people in Co. Kerry up to the forties of the last century.³⁴

Tá sé deacair a rá ag an bpointe seo an fíor-dhráma a bhí i gceist ag Muintir Chiarraí nó ar bhain an dráma seo le tradisiún an *Folk Play* nó dráma tuaithe. Ach léirigh an dráma gearr seo na smaointí a bhí ag an Phiarsach ar an drámaíocht, gur ealáin náisiúnta, nádurtha é díreach cosúil le ceol agus amhránaíocht na Gaeilge. Léirigh Mac Piarais na smaointí seo san léacht a thug sé dar teideal "The Irish Style of Dramatis Speaking" ar an 26ú Samhain 1913 in *Amharclann na Mainistreach*.

Bhí Oireachtas 1916 le bheith i bPort Láirge ach leis an Éirí Amach níor tionóladh é go dtí an bhliain ina dhiaidh sin. Léirigh *Na hAisteoirí*, *An Dochtúir Bréige* le linn Oireachtas 1917 agus léiríodh dráma leis an Athair Tomás Ó Ceallaigh *An Fómhar* chomh maith. Dráma é seo bunaithe ar cheann de seanscéalta na hÉireann. Fuair sé ardmholadh ó Liam P. ó Riain a dúirt:

the tragic story of Deirdre attracted the imagination of an tAthair Tomás Ó Ceallaigh whose modern play, *An Fómhar* has proved one of the most human and dramatic creations which the tentative Gaelic stage has seen.³⁸

Bhuaigh Pádraig Ó Conaire agus Seán Mac Caoilte duais £20 do dhráma a scríobh siad d'Oireachtas 1918 dar teideal *A Chéad Bhean* agus bronnadh duais speisialta ar

Phrionnsias Ó Suilleabháin de bharr aistriú ar an dráma Béarla The Call of the Sea.

Ní raibh drámaíocht ar bith le fáil in Oireachtas 1919 a tionóladh i gCorcaigh ach iarradh ar Piaras Béaslaí plean iomlán a dhéanamh amach chun cabhair a thabhairt do dhrámadóirí agus aisteoirí na Gaeilge. Dá bharr mhol sé complacht a bhunú chun drámaí a léiriú gach Satharn, drámaí nua a aimsiú agus íocaíocht a thabhairt ar a shon, freastal ar an nGaeltacht leis na drámaí sa samhradh, leanúint ar aghaidh le léirithe an Oireachtais agus complachtaí eile a bhunú taobh amuigh de Bhaile Átha Cliath. Leis na moltaí seo in aigne an Chonartha chuir siad chun Oireachtas 1920 a reachtáil le misneach, go háirithe ó thaobh na drámaíochta de. D'iarr siad ar na cumainn drámaíochta go léir dráma nó drámaí a chleachtadh láithreach agus iad a bheith réidh chun go léireofaí iad in Halla an Chonartha roimh an Oireachtas chun go dtoghfaí na cinn ab fhearr don Oireachtas. Léiríodh na duaisiarrachtaí seo a leanas ag an Oireachtas; A Chéad Bhean agus Na Gaiscígh le Pádraig Ó Conaire; Cluiche Cártaí agus An Scaothaire le Piaras Béaslaí agus dráma stairiúil le Seán Ó Ceallaigh Cú Roí. Bhí comórtas do dhaoine óga ar fáil chomh maith. D'éirigh aisteoirí óga ó Choláiste San Domnaic An Clochar agus léirigh páistí ó Chraobh Moibhí An Naomh ar Iarraidh leis an nGcraoibhin agus An Tobar Naofa le Séarlot Ní

Dhunnlainge. Chualathas ainmneacha mar Máirín Ní Mhuiríosa, Caoimhín Mac Fhionnlaoidh, Dúghlas Mac Fhionnlaoidh agus Eoin Ó Broilacháin don chéad uair an bhliain sin. Ní raibh léiriú ar bith ag Oireachtas 1921 nó 1922. Ina áit reachtáileadh Féile Drámaíochta ó 23ú go dtí 28ú Iúil 1923 inar cuireadh ar stáitse Bean an Mhilliúnaí le Gearóid ó Lochlainn; An Tincéir agus an tSidheog le Dubhghlas De hÍde, Cluiche Cártaí le Piaras Béaslaí agus cúpla aistriúchán eile. Deirtear gurb í an fhéile seo a chuir síol sa talamh don *Chomhar Drámaíochta* a bunaíodh i bhFómhar na bliana sin 1923.

Caibidil 3
(1922 - 1932)

An Comhar Drámaíochta 1922 - 1923

Deir Lennox Robinson:

The arts are always susceptible
to politics, sometimes they lay
on them a dead hand.¹

Mar atá feicthe sa chaibidil deireannach d'fhéadfaí a rá go raibh ráiteas Robinson thuas i dtaobh drámaíocht na Gaeilge fíor le linn tréimhse na gCogaf in Éirinn (ó 1916 - 1922 beagnach). Bhí lucht na Gaeilge dála le muintir na hÉireann go léir, tógtha suas le spiorad an naisiúnacháis agus mian na saoirse. Ní raibh an t-am ag an chuid is mó acu a n-intinn a dhíriú ar dhrámaí nó ar léiriú. Leanann Robinson ar aghaidh agus deir sé:

But if politics can lay a dead hand
on the arts, they can often stimulate
them.²

Cé gur thóg sé cúpla bliain ar na Gaeil sochar a bhaint as an tréimhse seo ar mhaithe leis an drámaíocht, thug bunú an *Comhar Drámaíochta* spreagadh do na drámadóirí tabhairt faoin bpeann arís. Thosaigh drámaí Gaeilge ar ábhar mar Éirí Amach na Cásca, An Cogadh Domhanda, An Cogadh Cathartha agus an Stát Nua ag teacht ar an

bhfód.

Bunaíodh an *Comhar Drámaíochta* i bhFómhar na bliana 1923 in áras Chonradh na Gaeilge, 25 Cearnóg Pharnell, Baile Átha Cliath. Ba iad Piaras Béaslaí agus Gearóid ó Lochlainn príomh-cheannródáithe an chumainn nua seo. Tógadh Piaras Béaslaí le Gaeilge. Ba as Corcaigh dá mháthair agus as Ciarraí dá athair. Bhí sé ina eagarthóir ar pháipéar Na Connachta ó 1917 go dtí 1920 agus cé gur drámaí is mó a scríobh sé, tá a ainm le feiceáil ar cúpla dán agus aistriúchán ar dhrámaí na hEorpa chomh maith.

Rugadh Gearóid ó Lochlainn i Learpholl Shasana ach tháinig an teaghlach ar ais go hÉirinn bliain ina dhiaidh sin agus thosaigh Gearóid ag foghlaim na Gaeilge ar an bpointe. Chaith sé seal thar lear in Ollscoil Cópánhagan ag déanamh staidéir ar theangeolaíocht, ar fhealsúnacht agus aigneolaíocht agus thaisteal sé ar fud na hEorpa le linn na tréimhse seo. Scríobh sé don Claidheamh Solais agus do Fáinne an Lae faoin ainm "An Lochlannach" ach is léir go raibh a chroí i gcónaí sa drámaíocht. Chuir sé spéis san ealáin seo agus é thar lear agus nuair a d'fhill sé ar Éirinn sa bhliain 1921 chuir sé an t-eolas a bhí faighte aige i bhfeidhm ar drámaíocht na hÉirinn. B'eisean a scríobh an leabhar beag faoi drámaíocht na Gaeilge Ealáin na hAmharclainne, ceann den fhíor bheagán a scríobhadh faoi dhrámaíocht na tíre seo. Chomh maith leis an

bheirt seo toghadh mar choiste na daoine seo a leanas:
Pádraig Ó Siochfhradha, Tadhg Ó Scannaill, Muiris Ó
Catháin, Máire Ní Chinnéide, Risteard Ó Foghludha
("Fiachra Éilgeach"), Michéal Ó Siochfhradha, Máire Ní
hOisín, Bríd Ní hEigceartiagh, Pádraig Ó Bróithe agus
Liam S. Gógáin. B' iad na cuspóirí a bhí acu:

- 1 - Gluaiseacht drámaidheachta do
chur ar siubhal ar fuaid na
hÉireann.
- 2 - Iad so a chuireann suim i ndrámái
Gaedhilge do snaidhmeadh le chéile
i dtreo gur fearr de éireochadh
leo obair na drámaidheachta do chur
chun cinn.³

Rinne an *Comhar* socrú le *Amharclann na Mainistreach* feidhm a
bhaint as an ionad ar an gcéad Luan de gach mí, ó mí na
Samhna go dtí mí na Bealtaine. Ghlaoigh siad "seisiún" ar
na tréimhsí seo. Thug siad ainmneacha na ndrámái a bhí i
gceist acu a léiriú dóibh chomh maith, rud neamhghnáthach
i saol amharclann ar bith. Bunaíodh complacht aisteoirí faoi
threoir an *Chomhair* agus thug siad aisteoirí Átha Cliath
orthu féin. Sa chéad bhliain den *Chomhar*, cláraíodh 124
baill ann ar E1 an duine agus tugadh Comhar Chárta dóibh go
léir a thug saorchead isteach dóibh chuig gach
léiriú dá raibh acu. Thosaigh léiriú an *Chomhair* ar an
12ú Samhain 1923 in *Amharclann na Mainistreach* le An
Dúthchas le Máire Ní Chinnéide; Uaigneas an Ghleanna
aistriúchán le "Fiachra Éilgeach" ar The Shadow of the

Glen le J.M. Synge agus dráma le Piaras Béaslaí féin Fear an Sgéilín Grinn. Seo a bhí le rá i bhFainne an Lae 17ú Samhain 1923 faoi na léirithe:

Iad go a thuigeas cúrsaí léirighthe ní mórán locht a fuairadar ar obair na hoíche úd. Céim mhór 'un cinn don Ghaedhilg saothar seo na n-aisteoirí agus is mór an chreideamhaint atá ag dul dóibh dá chionn sin.⁴

D'ainneoin an moladh seo is léir ón gcéad seisiún in *Amharclann na Mainistreach* go raibh fadhbanna ag an gComplacht mar is gnách i saol chompántais ar bith. An fhadhb is mó a bhí aige ná an ceangal le Conradh na Gaeilge a leag béim ar thábhacht an *Chomhair* agus an drámaíocht chun an teanga a chaomhnú. Tóg mar shampla an léirmheas thaus i bhFainne an Lae, is cinnte gur ag moladh feabhas na Gaeilge atá sé agus ní le feabhas an dráma.

Fadhb eile a bhí acu ná lucht éisteachta a mhealladh chuig na drámaí. Bhí Gaeilgeoirí na cathrach i gcónaí i láthair. Mar shampla tuairiscíodh ar Fainne an lae 22ú Samhain 1923, gur éirigh go maith leis an dara babhta drámaíochta de chuid an *Comhar* agus:

go raibh slua mór Gaeilgeoirí i láthair.⁵

Ach ní leor é seo chun amharclann Gaeilge a bhunú. Bhí spreagadh de dhíth chun na sluaite a mhealladh, dráma cosúil le drámaí Synge agus bhí leanúnachas i gcúrsaí amharclannaíochta i nGaeilge de dhíth chomh maith.

Fadhb eile a bhí ag an *Comhar* nó caighdeán na Gaeilge sna léirithe. Is léir ó léirmheasanna áirithe ón dtréimhse sin nach raibh an Ghaeilge go maith ag an chuid is mó d'aisteoirí Átha Cliath, rud a chuir déistean ar léirmheastóirí Gaeilge agus a thóg ó luas na ndrámái, go háirithe i gcás na mbundrámaí Gaeilge. Bhí easpa drámaí nua scríofa ag cur isteach ar fhorbairt an chumainn seo chomh maith. Bhí seo ar eolas ag lucht drámaíochta an *Comhar* agus mar sin chun feabhas a chur ar an scéal thosaigh siad ag tabhairt faoi aistriúcháin ó dhrámadóirí cáiliúla na hEorpa agus an domhain mar Synge, Shaw, Murray, Moliere, Ibsen, Tchekhov agus a leithéidí a léiriú. Smaoineamh é seo a tháinig ó ghrúpa darbh ainm *The Dublin Drama League* a bunaíodh sa bhliain 1918 faoi threoir Lennox Robinson agus Yeats chun drámaí iasachta a chur ar fáil in Éirinn. Le linn saol an chumainn seo (1918 - 1928) léiríodh drámaí le Strindberg, D'annunzio, Sierra, Benevente, Euripides, Schnitzler, Chekhov, Pirandello, Flecker, Quinteros, Lenormand agus mar sin de. Níor léiríodh ach trí dhráma Angla Éireannach ann, ceann amháin le Bernard Shaw agus dhá cheann le Lord Dunsany.

Lean an Chomplacht seo ar feadh deich mblaina go dtí gur bunaíodh *An Geata* faor threoir Mac Liammóir agus Hilton Edwards. Thug an fhorbairt seo tuiscint ar scríbhneoireacht na hEorpa agus an Domhain do lucht féachana na hÉireann ach is deacair a rá an ndearna sé mórán difríochta do dhrámaíocht na Gaeilge. Ach díreach cosúil leis an *INTS* a thosaigh ceithre bliana is fiche roimhe seo, bhí fadhbanna tosaigh ag an *Chomhar* ach bhí siad ag dul ar an mbealach ceart. Lean siad leis na léirithe san *Mhainistir* agus i mí na Nollag 1923 léiríodh Cúrsaí Cleamhnais, aistriúchán le Muiris Ó Catháin ar The Proposal le Tchekhov; An Mhuir, aistriúchán le Seán Tóibín ar Riders to the Sea le Synge agus An Dochtúir Bréige, aistriúchán le Fionáin Ó Loingsigh ar dhráma de chuid Moliere.

Sa bhliain 1924/25 bhí *Amharclann na Mainistreach* fós mar ionad léirithe ag an *gComhar*. Bhí an-suim ag Earnán De Blaghd sa Ghaeilge agus sa drámaíocht agus chuidigh deontas bliantiúil de £600 a deonadh tríd go mór leis an *gComhar*. Chuir siad tús le seisiún 1924/25 san *Mhainistir* ar an Luan 17ú Samhain 1924 agus lean siad go dtí an triú Luan i lár mí Bealtaine 1925. Léiríodh Dall na mBan leis an Seabhac, dráma faoi chúrsaí na sufraigéidi sa chathair; An Craipí Óg leagan Gaeilge le Muiris Ó Catháin ar The Croppy Boy i bhfoirm ceoldráma beag agus A Chéad Bhean dráma Phádraig Ó Conaire, faoi eachtra a tharla le linn

seachtain na Cásca 1916. B' fhiúntach an fhorbairt i dhá bhundráma Gaeilge a fheiceáil ar stáitse na *Mainistreach*.

Trí aistriúchán a léiríodh i mí na Nollag 1924 Dubhairt sé Dabhairt Sé; Fa Bhrígh na Mionn agus aistriúchán le Gearóid Ó Lochlainn ar dhráma Lochlannach Heiricléas le Adolphe Rocke. B' iad na haisteoirí a bhí páirteach i ndrámaí an *Chomhair* ag an bpointe seo nó: Tadhg Ó Scannaill, Máire Ní Shíocháin, Michéal Ó Siochrú, Muiris Ó Catháin, Gearóid Ó Lochlainn, Leon Ó Broin, Michéal reathnach, Donnchadh Mac Coiligh, Máire Ní Chinnéide, Tadhg Mac Fírbisigh, Pádraig Ó Bróithe agus Máire Bhastabal.

Chuir Fáinne an Lae ceist fhior-thábhachtach in eagrán an pháipéir 20ú Nollaig 1924:

Cá bhfuil na scríbhnoirí Gaedhilge?
Do bronnadh duaiseanna ag Oireachtas i ndiaidh Oireachtais ar úrdhrámaibh Gaedhilge. Cá bhfuil torrath na nduaiseanna sin? ⁶

Bheadh an cheist sin á cur go fóill ach gur tháinig *An Gúm* ar an bhfód sa bhliain 1924 agus d'fhoilsigh sé anchuid drámaí Gaeilge. Bhunaigh an Roinn Oideachais, *An Gúm* le téacsleabhair agus chun litríocht i nGaeilge a chur ar fáil. Cheap siad coiste na leabhar chun láimhscríbhinní Gaeilge a léamh, iad a mheas agus leabhair oiriúnacha a phiocadh. D'fhoilsigh *An Gúm* na

drámaí a bhí á léiriú ag an *Chomhar* go dtí seo.

Ach níor tháinig aon mhórghaisce i dtaobh na drámaíochta ón *nGúm*, áfach. Cé gur foilsíodh leabhair agus gur íocadh na scríbhneoirí de réir líon na bhfocal, bhí na húdair ceangailte ag coinníollacha an Rialtais nuair a thug siad leabhar don *Ghúm* le foilsiú:

- 1 - The author must cede all rights....
- 2 - The author consents to any change or correction which the Minister may deem necessary in the text of the book.
- 3 - The Minister may refuse to proceed with the publication of the book should he decide that he has sufficient and good reason for so doing.....
- 4 - Should any dispute arise as to the interpretation or meaning or implementation of any provision in this contract, the decision will rest with the Minister, and there shall be no appeal against his decision.⁷

Bhí an chuid is mó de na drámaí scríofa roimh theacht *An Ghúm* ar an saol, ach ar a laghad bhí siad á bhfoilsiú agus á gcaomhnú le cur ar fáil do chompántais ar fud na tíre. Scríobh na húdair leabhair sábhailte, neamhchunspóideacha ionas go bhfoilseofaí iad. Chuir seo isteach ar shamhlaíocht agus ar chruthaitheacht na n-údar. Ní raibh sé de mhisneach acu dul sa tseans ar son na drámaíochta nó ar son na litríochta. Glaonn Máirtín ó Cadhain an "Soviet Organization" ar *An Gúm*:

Under this soviet organization of literature (*An Gúm*) two censorships operated, the ordinary state censorship and a special *Gúm* censorship which presumed that everything that was to be written in Irish was for children or nuns.⁸

Tháinig drámadóir nua chun tosaigh le linn an tríú seisiún den *Chomhar* in *Amharclann na Mainistreach* ar an chéad Luan de Dheireadh Fómhair 1925, Pádraig ó Bróithe a scríobh dráma darbh ainm Réiteach na Ceiste. Chomh maith le seo cuireadh duaisdhráma an Oireachtas ó 1911 An tSnaidhm ar stáitse.

Dráma fáistineach le Seán Ó Ciarghusa ("Marbhán") darbh ainm Díbeartaigh ó sean Shasana a léiríodh ar an 2ú Samhain 1925. Rugadh Seán i gCúige Mumhan sa bhliain 1873. Bhí an-suim aige i gcúrsaí reatha agus bhí sé mar eagarthóir ar pháipéar beag darbh ainm An Scuab ó 1924 go dtí 1926 agus ansin d'oibrigh sé mar léachtóir i gColáiste Chomhghaill i mBéal Féirste. Sa dráma seo samhlaíonn sé go mbeidh an Ghaeilge chomh mór sin chun tosaigh sa bhliain 2025 go gcaithfidh lucht an Bhéarla cumann a bhunú chun an teanga a chaomhnú. Ba é ábhar nó suíomh an dráma seo nó cruinniú bunaithe an chumainn seo. Ni raibh ach gníomh amháin ann agus dá bhrí sin léiríodh bundráma Gaeilge eile le Piaras Béaslaí, Cluiche Cartaí, ar an oíche chéanna. I mí na Nollag agus ag tús 1926 tháinig na haistriúcháin chun tosaigh arís. Léiríodh Athbarra.

aistríthe ag Michéal Ó Siocfhradha ó dhráma trí ghníomh le T.C. Murray agus léiríodh dhá aistriúchán eile i mí Eanáir, Ag an Telefón, aistríthe ag "Fiachra Éilgeach" ó dhráma Fraincise Grand Guignol agus dráma cáiliúil Ua Lochlainne Heiricléas.

Tháinig drámadóir nua eile ar an bhfód sa tréimhse seo, Liam Ó Flathartaigh. Cé go bhfuil cáil idirnáisiúnta air mar údar Béarla, The Informer agus Famine agus roinnt leabhar eile bhí ardmheas aige i gcónaí ar an Ghaeilge. Scriobh sé an leabhar Dúil atá mar théacsleabhar na hArdteistiméireachta sa lá atá inniu ann. Nuair a scriobh Ó Flathartaigh an dráma Dorchadas a léiríodh ar an lú Márta 1926, chreid a lán daoine go raibh an dráma Gaeilge tagtha in inmhe. Tá an dráma seo suite ar Oileán Árainn agus cuireann an t-údar síos ar aigne na n-oileánach de réir mar a thuig sé féin iad. D'éirigh leis:

caraiectéireacht thar na bearta a dhéanamh ar fhuirinn an dráma ar chuma go raibh boladh na nódhachta ar ghach aon phioc de thríd síos.⁹

Tuigtear ón ainm gur dráma dubh brónach gruama é, ach tá sé bríomhar go maith in áiteacha. Bhí roinnt daoine den tuairim ag an am gur intinn dhuaire dhorcha bhrónach a bhí ag an bhFlathartach agus gurbh é a bhí i Dorchadas ná a aigne féin agus a shaol á léiriú ar stáitse. Ach im' thuairim féin bhí gné eile i gceist, gné a chuir

isteach ar scríbhneoirí uilig na tíre seo. Ní féidir a shéanadh go raibh an tír tar éis blianta achrannacha troiblóideacha, corraitheachta a bheith aici ó 1916. Chuir an tréimhse seo isteach go mór ar mhuintir na hÉireann agus ar a litríocht chomh maith. Bhí atmasféar na tréimhse seo le mothú sna drámaí, sna húrscéalta agus san fhilíocht a scríobhadh ag an am.

Faoi dheireadh seisiún 1925/26 bhí 37 drámaí léirithe ag an *Comhar*, 16 acu ba bhundrámaí Gaeilge iad, an chuid eile acu ba aistriúcháin ó thíortha eile iad. Thosaigh an *Comhar* ag foilsiú drámaí fosta, trí aistriúchán agus bundráma Gaeilge amháin, Fioraon le Fíoraon le Tolstoy aistríthe ag "Fiachra Éilgeach"; Heiricléas agus An Bheidhlín Buadha le Francois Coppée aistríthe ag "Fiachra Éilgeach" agus bundráma le Piaras Béaslaí Fear an Sgéilín Grinn. Chuir an *Comhar* sraith léachtaí ar fáil ó mí na Bealtaine go dtí mí Iúil. Thug Piaras Béaslaí trí léacht: 27ú Bealtaine - "Nódh-dhrámaí na Gaoluinne" 6ú Meitheamh - "Somplaí Iasachta" 1ú Iúil - "An Bealach atá romhainn" Thug Gearóid ó Lochlainn dhá léacht: 3ú Meitheamh - "Guthaíocht Stáitse" 17ú Meitheamh - "Drámaí Lochlainn" Agus thug Máire Ní Chinnéide léacht amháin: 24ú Meitheamh - "Drámaí Goldoné." Is léir ó theideal na léachtaí seo go raibh lucht an *Chomhair* ag iarraidh intinn na n-Éireannach agus na gcriticeoirí a dhíriú ar dhrámaíocht na Gaeilge mar ealain agus mar "genre." Feictear ó léirmheasanna

áirithe go raibh criticeoirí na Gaeilge ag moladh an *Chomhair* agus a gcuid drámaí, i dtús báire ar mhaithe len iad a mholadh agus níos tábhachtaí fós ar mhaithe leis an Ghaeilge iontu agus an beart a bhí á dhéanamh acu don teanga. Mar shampla i bhFáinne an Lae 20ú Feabhra 1925 deir Michéal Ó Loingsigh:

An obair atá ar siúl le cúpla bliain anuas chun drámaí do léiriú as Gaedhilg sé mo thuairim-se gur obair í a raghaidh chun tairbhe na Gaedhilge go mór. Déanfa sí tairbhe ní hamhain don teangain féin ach bhéarfa sí caoi eile dhúinn chun a chur ina luighe ar an bpobal go bhfuilimid dáiríribh sa ghnó atá curtha romhainn againn agus go bhfuil ag éirighe linn.¹⁰

Bhí, áfach, gá le léirmheastóireacht ar na drámaí agus ní ar an Ghaeilge. Tugann léirmheastóireacht dushlán do scríbhneoirí, is cuma an dráma, dán nó scéal atá idir lámhe acu. Féach na fógraí a fuair The Plough and the Stars le O'Casey. Dúirt Fay:

The *Abbey* audience reserved its highest compliment for O'Caesy. It booed, hissed and protested at his The Plough and the Stars when it was first produced in 1926.¹¹

Agus dúirt Yeats féin ag an am:

I thought you had got tired of this - you have disgraced yourselves again. Is this to be an ever recurring celebration of the arrival of Irish genius? Once more you have rocked the cradle of genius. The news of what is happening here will go from country to country. You have once more rocked the cradle of reputation. The fame of O' Casey is born tonight. This is his apotheosis.¹²

Cuireann clampar mar seo isteach gcónaí ar dhrámaí i dtosach ach tar éis tamaill cuireann sé go mór leo. Níor thóg sé ach cúpla bliain ar O' Casey agus Synge roimhe sin clú agus cáil a bhaint amach. B' fhéidir go raibh clampar dá léithéid de dhíth chun drámaíocht na Gaeilge a chur chun cinn. D'oirfeadh eachtra neamhchoitianta chun daoine a mhealladh chuig an dráma. Ach bhí sé deacair é seo a lorg i gcás drámaíocht na Gaeilge mar nach raibh dráma le hábhar conspóideach á scríobh ag an am. Nuair a léiríodh an dráma Dorchadas, cheap a lán daoine go raibh an dráma Gaeilge tágtha in aois - ach ní mar a shíltear a bhítear. Is mór an trua nár tharla clampar éigin i gcás Dorchadas, agus cá bhfios nach mbeadh clú agus cáil ar fud an domhain air mar dhráma!

Thosaigh seisiún 1926/27 le trí aistriúcháin arís, trí ghearrdhrámaí, Deire an Leabhair, aistriúchán le Gearóid Ó Lochlainn ar dhráma Béarla le Henry Meyers, The End of the Book; Ní mar a shíltear a bhítear aistriúchán le Leon Ó Broin agus Labhartar Béarla annseo claonaistriú le Leon Ó Broin arís ar dhráma le Tristan Barnard. Sa

tréimhse seo leis léiríodh idir aistriúcháin agus bhundhrámaí uile. Sa *Mhainistir* a stáitsíodh iad ar an chéad Luan den mhí nó gearr go maith dó. Athléiríodh Heircileas agus Casadh an tSúgáin ar an 4ú Aibreán 1927. I mí na Márta léiríodh dhá dhráma nua Cúigeachas le Piaras Béaslaí agus Rogha an dá Dhíg, dráma trí ghníomh le Leon Ó Broin. Ar an gclár don léiriú seo mhol lucht an *Chomhair* do dhrámadóirí na Gaeilge a n-aghaidh a dhiriú ar bhundhrámaí a scríobh agus na haistriúcháin, go háirithe ón Bhéarla, a sheachaint. Rinne siad iarracht buíon aisteoirí a bhunú do Ghaeilgeoirí óga a mbeadh suim acu i gcúrsaí drámaíochta ach níor tháinig seo chun cinn ar chor ar bith.

Cuireadh tús le seisiún 1927/28 le dráma grinn dhá ghníomh, Misneach le Annraoi Saidléar, ar an 10ú Deireadh Fomhair 1927 agus léiríodh na drámaí seo a leanas freisin: An Fear as Buenos Aireas le Piaras Béaslaí; An Bunnán Buidhe le Domhnall Ó Corcora, duaisiarratais an Oireachtais; An Ball Dubh le Michéal Ó Siochfhradha; Cliamhain dráma gearr ó Dhiarmuid Ó Duibhne; Siamsa Gaedheal le Leon Ó Broin agus Brostaigh don Phósadh, dráma grinn le Annraoi Saidléar. Níor léiríodh ach cúpla aistriúchán sa tréimhse seo, rud atá soiléir ón líosta thuas.

Chuir an *Comhar* tús lena seisiún deireannach sa *Mhainistir* le haistriúchán le Tórna ar

dhráma le Pádraig Colum darbh ainm An Talamh ar an 1ú Deireadh Fómhair 1928. Le linn an cúigiú seisiún seo léiríodh bundrámaí Gaeilge mar: Múchadh an tSolais le Séamus De Bhilmot; A Chéad Bhean le Pádraig Ó Conaire; Niamh Cinn Óir le Seán Ó Caoimh; An Clóscríobhaí le Leon Ó Broin agus Cor in Aghaidh an Chaim le Mícheál Breathnach. Rinneadh aistriúchán ar The Rivals le Sheridan (Piaras Béaslaí); Fleadh na Féinne, dráma aonmhíre le Ailís Ní Mhaoileagáin, aistrithe ag "Fiachra Éilgeach"; Ó Faibhe Mór, leagan Gaeilge le Seán Toibín ar dhráma Dhomhnaill Uí Chorca, agus An Danar agus Feillebhrat, aistriúchán le "Fiachra Éilgeach" ar dhrámaí le Pádraig Colum. Cuireadh deireadh leis an socrú idir an *Comhar* agus an *Mhainistir* le linn ArdFheis an Chonartha ar an 3ú Aibreán 1929 le léiriú de dhráma ceithre mhír le Piaras Béaslaí An Bhean Chródha. Ar an ardán an oíche sin bhí Máire Ní Ghríbhthín, Caitlín Ní Charthaigh, Gráinne de Búrca, Seán Ó Foghludha, Aine Ní Chuiltéir, Eamonn Ó Dochartaigh agus Seán Ó Maoldomhnaigh. Ba é Pól Ó Fearghail a stiúraigh an léiriú le cuidiú ó Mháire Ní Néill a bhí mar bhainisteoir stáitse.

Don chéad seisiún eile 1929/30 bheartaigh an *Comhar* an *Phéacóg* a fhostú (fch lch⁷⁹) don 49 léiriú a bhí ar intinn acu a chur ar stáitse, ag tosnú ar an 20ú Deireadh Fómhair. Shocraigh siad, chomh maith, an dráma a léiriú ar feadh seacht n-oíche as a chéile, tréimhse níos faide mar a bhí ag an *Chomhar* ó bunaidh é.

Léiríodh An Droighnéan Donn, dráma aonmhír le Pádraig Ó Conaire agus Casadh an Rotha, dráma dhá mhír le Séamus De Bhilmot. Piaras Béaslai a léirigh na drámaí agus Cathal Ó Ceallaigh a bhí mar bhainisteoir stáitse.

Chuir seo deireadh le léirithe i nGaeilge ar stáitse príomhamharclann na hÉireann ar feadh tamaill ach chuir sé tús le ré nua i saol an *Chomhair*. Ó bunaíodh é sé bhliain roimhe sin bhí a lán déanta aige i dtaoibh drámaíochta na Gaeilge agus cé nár tháinig sé chomh fada le caighdeán idirnáisiúnta na drámaíochta nó caighdeán na *Mainistreach* fiú, bhí a chaighdeán féin aige agus b' shin an rud ba thábhachtaí. Bhí an *Comhar* agus drámaíocht na Gaeilge ag maireachtáil faoi scáth an dráma Angla-Éireannach agus faoi scáth na *Mainistreach*. Bhí sé in am dóibh treabhadh dóibh féin. Leis an *Taibhdhearc* (fch lch 82 Caibidil 3) acu anois i nGaillimh agus le bunú *Aisteoirí Ghaoth Dobhair* (fch lch 1 Caibidil 4) sa bhliain 1932 bhí na háiseanna acu chun a mbealach féin a dhéanamh. I dtús mí na Nollag 1929 léiríodh Isliú chun Buadha le Goldsmith, aistrithe ag Béaslai. Cuireadh Bairbre Ruadh, Aiséirí agus Cluiche Cártaí ar an ardán i mí Eanáir agus i mí Feabhra léiríodh Qidhreach le T.C. Murray agus Cóta Móra le Gearóid Ó Lochlainn. Tugadh an chéad léiriú i nGaeilge de dhráma Meiriceánach ag deireadh mí Márta, Clann na Gealraighe/Children of the Moon le Martin Flavin, aistrithe ag Leon Ó Broin. Ag tús mí Bealtaine léiríodh An tSpaidhm arís agus dráma nua Píosam Píosam le Diarmuid

ó Séaghdha. Cuireadh deireadh leis an seisiún seo san Phéacóg le trí ghearrdhráma Deireadh an Leabhair; Beirt na Bodhairs Bréige agus Draoidheacht Chaitlín.

Thosaigh an *Comhar* seisiún 1930/31 in Amharclann an *Gheata* (fch lch⁷⁹Caibidil 3) agus ba é Micheál Mac Liammóir a léirigh na drámaí dóibh ar feadh tamaill ina dhiaidh sin. Ba é An Geocach Duine Uasail le Molière, aistrithe ag Máire Ní Shíthe, an chéad cheann a léirigh sé agus cheap sé an feisteas stáitse dó fosta. Chomh maith le léiriú na ndrámaí don *Chomhar*, scríobh sé, d'aistrigh sé agus ghlac sé páirt i gcúpla dráma dóibh freisin. Léiríodh an chéad dráma a scríobh Máiread Ní Ghráda An Udhacht le linn an tréimhse seo chomh maith. Chuir taithí Mhic Liammóir ar an ealaín go mór leis na léirithe. Toghadh an *Gheata* arís don chéad seisiún eile 1931/32 a thosaigh ar an 8ú Deireadh Fómhair le léiriú de Gaisge agus Gaisghidheach, aistriúchán le Micheál Mac Liammóir ar Arms and the Man le Shaw agus chríochnaigh an seisiún i mí na Bealtaine 1932.

Amharclann na Mainistreach

Chuir imeachtaí na hÉireann ó 1916 go dtí 1922 isteach go mór ar *Amharclann na Mainistreach* mar a rinne ar an drámaíocht i gcoitinne. Amharclann Náisiúnta na

hÉireann ab ea é, mar sin ba dheacair di í féin a
scaradh amach ón gcoimhlint:

though the early playwrights
of the dramatic movement
refused to accept the function
of literature as propaganda
for the National cause, they
were profoundly concerned with
nationality in literature. In
this the creative artist follows
his own genius which is seldom
that of the crowd, being if
necessity a destroyer of clichés,
his creations will inevitably
challenge and offend the political
nationalists in their attempt to
build the nation itself.¹²

Seo an dearcadh a bhí ag Yeats. Cheap sé gur chuir an
Amharclann go mór le meon agus intinn na tíre ó bunaíodh
é sa bhliain 1899, agus gur chuidigh sé, go hindíreach,
le hintleacht na hÉireann a mhúnlú chun saoirse a bhaint
amach dóibh féin ó thaobh na n-ealaíon ar dtús agus
ansin ó thaobh saoirse na tíre:

the years between 1918 and 1921
were dreadful for they were years
full of dread, the dread of a
Theatre having to close its doors
and throw its players on the
streets.¹³

Ach tháinig an Amharclann slán ón gcoimhlint mar gur
chuir Yeats agus a chomrádaí an bhéim ar na heilimintí
is tábhachtaí - an dráma, an t-aisteoir agus an ealaín.
Cé go raibh sé deacair é seo a dhéanamh, go háirithe le

linn tréimhse an chuirfiú, choinnigh siad an Amharclann beo. Thosaigh siad ag bailiú airgid i Sasana arís i 1921 agus chun seo a dhéanamh shocraigh siad ceithre léacht a thabhairt ar "An Amharclann in Éirinn." Taispeánann na fógraí a chuir an chomplacht ar fáil don ócáid seo cé chomh dáiríre is a bhí siad faoin Amharclann:

If the *Abbey* were dying of inanition, of a lack of players or playwrights, it were better it should die at once; but no one who knows its work of recent years doubts its vigour. We are confident of the future if we are helped now through these dark days. If the *Abbey Theatre* dies the whole art of the theatre will have suffered a loss, and we confidently appeal to all friends of the theatre for help.¹⁴

B' iad Yeats, Lady Gregory, St. John Ervine agus Bernard Shaw na léachtóirí. Thug an t-airgead ó na léachtaí faoiseamh éigin dóibh ach nuair a bunaíodh an stát nua bhí an Amharclann i bhfiacha agus ar an 27ú Meitheamh 1924 scríobh Lady Gregory agus Yeats chuig an t-Uachtarán L.T. Mac Coscaire agus dúirt:

Dear President Cosgrove,

We have carried on our work at the *Abbey Theatre* for nearly twenty years and we may claim to have created a school of Irish dramatists and a school of Irish acting that has brought honour to our country. We have carried on our work in spite of the European War, which killed every repertory theatre in England save one, and in spite of the English war in Ireland. We do not claim to have done so unaided, at certain times we have had to appeal for help to friends

in Ireland and England but always in times of stress we have said to our friends and to each other, "We must hold the Theatre together that we may offer it to the Irish Nation when Ireland achieves her independence." That, for many years, has been our determination. We believe that a Theatre which does not depend for its existence on the caprice of the public can play a great part in the education of a nation, can be - like the Comedie Francaise - one of the Nation's glories, and we are aware that all civilised governments except those of English-speaking nations and Venezuela - possess their State Theatre. In that belief we now offer the *Abbey Theatre*, its entire contents, scenery and wardrobe and the property it owns to the Irish Nation.

We do not pretend that our gift is of great value counted as money. Like others in Ireland we, who were once rich, are now poor; nevertheless the value of the property is not inconsiderable and there is some value in a tradition of fine work finely done.

We offer the Theatre without conditions or restrictions. We resign our Directorship. It is for the Irish Government, should they accept our offer, to determine the method of carrying on our work - whether they will ask us to go on for a little longer so whether they will at once accept entire control. By tradition and accomplishment our Theatre has become the National Theatre of Ireland, it should no longer be in the possession of private individuals, it should belong to the State. Having created it and fostered it through twenty years we believe we can now confidently trust it to the Irish Nation.

(signed) Agusta Gregory
W.B. Yeats. 15

Ach bhí fadhbanna móra eile ag an Rialtas agus níor spéis leo fadhbanna na hamharclainne a bhrú orthu féin. I ndeireadh thiar thall, le cuidiú an Aire Airgeadais Earnán De Blaghd, thug an Rialtas deontas bliantiúil de £850 don Amharclann. San am chéanna thug an Rialtas £600 don *Chomhar Drámaíochta*, deontas a chuidigh go mór leo

agus iad ag tús a saoil. Chuir an Rialtas George O' Brien isteach mar stiúrthóir ar an *Mhainistir* chun aire a thabhairt don airgead. Mar sin, ba é seo an chéad Amharclann i saol an Bhéarla le cabhair airgid faighte ón Stát. Tar éis bliain is fiche bhí aislingí Yeats comhlionta aige:

*The Abbey Theatre, after 21 years of struggle was finally recognized as the National Theatre of Ireland. His dreams as a youth were fulfilled, he had done what seemed almost impossible, the creation of a distinctive National Theatre and the education of an audience, however few in numbers, to appreciate good drama.*¹⁸

Bhí an Amharclann acu; anois ní raibh de dhíth orthu ach drámadóirí agus aisteoirí chun é a choinneáil beo. Tháinig drámadóirí nua chun tosaigh sna fichidí a d'fhág a rian ar dhrámaíocht Angla-Éireannach go dtí an lá atá inniu ann.

Rugadh Seán O' Casey i mí na Márta 1884 i mBaile Átha Cliath. Fuair a athair bás go luath i saol Sheáin, mar sin ní raibh mórán de shaibhreas an tsaoil ag an gclann. Bhí trioblóid aige lena shúile, rud a chuir bac lena chuid oideachais go luath ina shaol. Bhí suim i gcónaí aige i gcás na hÉireann agus sa teanga Ghaeilge agus rinne sé iarracht ar an Ghaeilge a fhoghlaim. Bhí suim aige i saol na hamharclainne freisin agus b'iomáí uair a d'fhreastal sé ar dhrámá sa

Mhainistir. Thosaigh sé ag scríobh drámaí é féin go luath ina shaol ach theip ar an gcéad cheann a scríobh sé, The Crimson in the Tricolour, aitheantas a fháil ó lucht na hAmharclainne. Sa bhliain 1923, díreach nuair a bhí an Amharclann i mbaol báis, scríobh sé The Shadow of a Gunman faoin Chogadh Cathartha in Éirinn. Sa dráma seo, atá suite i seomra tí i gceartlár na Cathrach i mBaile Átha Cliath, insíonn O'Casey scéal faoi phríomhcharachtar darbh ainm Séamus Shields agus lóistéir a thóg sé isteach. Ceaptar gur gunnadóir an lóistéir ach i ndáiríre scáth gunnadóra ab ea é. Thaitin dráma O'Casey go mór le lucht na cathrach mar thuig siad an plota agus canúint Bhaile Átha Cliath a bhí in úsáid aige.

Go dtí seo scríobh Yeats faoi Éire shamhailteach, Synge faoi dhaoine ó aicme sóisialta nár thuig sé ach scríobh O'Casey air féin agus ar dhaoine thart air:

For the first time the *Abbey* audience recognized on the stage an Irish dialect which was not only authentic but artistic. *The Abbey Theatre* was at last reaching all the people.¹⁷

Lean O'Casey air ag scríobh agus léiríodh an chéad dráma eile leis ar an 30ú Márta 1924, os comhair lán an tí, ba é sin Juno and the Paycock.

Cé go raibh deontas faighte ag an *Mhainistir*, bhí O'Casey ag tuilleadh an-chuid airgid dóibh leis na

drámaí cathracha seo. Rinne drámadóir Ultach an-chuid oibre don *Mhainistir* ag an am céanna, George Shiels leis na coméidí bheaga, Bedmates (1921), Insurance Money (1921) agus Paul Twynning (1922). Roimh Shiels agus O'Casey bhí drámadóir darbh ainm Brinsley Mac Namara ag scríobh The Rebellion in Ballycullen (1919):

Sean O'Casey, George Shiels and Brinsley Mac Namara were the three new pillars who supported the theatre during those dreadful years between 1918 and 1924.¹⁸

Chomh maith le drámadóirí bhí scata aisteoirí am-mhaith le feiceáil ar stáitse na hamharclainne sa tréimhse seo: Sara Allgood, Mary Craig, Eileen Crowe, Barry Fitzgerald, F.J. Mc Cormick, Arthur Shiels - gan ach roinnt díobh a lua.

Ar an 21ú Nollag 1925 bhí an Amharclann in ann, ní amháin a bliain is fiche ar an saol a cheiliúradh, ach bhí siad in ann an todhchaí a cheiliúradh, chomh maith. Bhí drámaí nua le teacht le O'Casey The Plough and the Stars (1926); le Shiels The Passing Day (1936), The Rugged Path (1940), The Summit (1941) agus le Brinsley Mac Namara Look at the Heffernan's (1941).

Chomh maith le seo, bhí an *Mhainistir* ag tuilleamh clú agus cáil di féin thar lear:

Confident of their repertory, confident of their players, in October 1931, the Company sailed for the United States and Canada. Irish America had not seen the *Abbey* players since 1914 when it still disliked *The Playboy* and the realistic dramatists, but in sixteen years a new generation had grown which gloried in the work of Synge and O'Casey and the tour which lasted far more than six months, was an almost unbroken success. West to Vancouver, South to New Orleans 26 of the United States were visited. The visit was repeated the following year.¹⁹

Bhí forbairt mhór tar éis teacht ar an *Mhainistir* ó bunaíodh é. Fuair Lady Gregory bás sa bhliain 1932 agus cé go raibh Yeats fós páirteach i gcúrsaí na hAmharclainne bhí ré nua ag teacht do *Amharclann na Mainistreach*, ré a bhí scartha go maith ó bhunchuspóirí na hamharclainne i dtaobh drámaíocht na Gaeilge nuair a bunaíodh é:

The original objects of the *Irish Literary Theatre* included the production of plays in the Irish language and that object is mentioned in the Articles of Association of the *Irish National Theatre Society Ltd.*²⁰

Is cinnte nach i lámha *Amharclann na Mainistreach* a bhí todhchaí drámaíocht na Gaeilge. Bhí sé leagtha ar an *gComhar*, ar *Taibhdhearc na Gaillimhe* agus ar *Aisteoirí Ghaoth Dobhair* an ealaín seo a chur chun cinn gan tacaíocht na *Mainistreach*.

An Phéacóg agus an Geata

Bhí sé i gcónaí in intinn Yeats amharclann triaileach a bhunú chun seans a thabhairt do dhrámadóirí nua a saothar a chur ar an stáitse. Thug deontas an Rialtais de £600 ag tús na bhfichidí seans breise dóibh. Chomh maith le seo bhí Yeats féin ag iarraidh suim a mhúscailt i ndrámáí fileata in áit an dráma thuata a bhí le feiceáil go coitianta ar stáitse na *Mainistreach*. Scríobh se drámáí siombalacha, fileata nuair a thosaigh an *Mhainistir* agus cheap sé i gcónaí gurb í seo an drámaíocht ab fhearr. Chuir sé speis faoi leith i ndrámáíocht Nó (Noh Drama) na Seapáine agus bunaíodh Amharclann na *Péacóige* chun an smaoineamh seo a fhorbairt. Leis an airgead breise ag teacht isteach bhí siad in ann ailtire, Micheál Scott, a fhostú chun tús a chur leis an obair. Tógadh Amharclann bheag le céad suíochán taobh leis an *Mhainistir* agus tugadh an t-ainm an *Phéacóg* air mar go raibh na suíocháin agus na ballaí gorm. Chomh maith le drámáí fileata Yeats bhí sé ar intinn acu an Amharclann seo a úsáid chun ardán a thabhairt do dhrámadóirí nua, faoi mar atá sa lá atá inniu ann. Léiríodh an chéad dráma ann ar an 13ú Samhain 1927, dráma bríomhaireachta (Expressionist Play) le George Kaiser darbh ainm From Morn to Midnight. Léiríodh an dráma cáiliúil sin le Ibsen Peer Gynt don chéad uair sa *Phéacóg* faoi chúram Mhícheál Mhac Liammóir agus Hilton Edwards. Bhí cáil faoi leith bainte amach ag Edwards agus ag Mac Liammóir in amharclanna gairmiúla i Londain, áit a d'fhoghlaim siad a gceird.

D'fhill siad ar Éirinn chun snas agus críochnúlacht a chur ar na léirithe nach raibh le feiceáil go dtí seo. Shíolraigh smaointe Edwards agus Mac Liammóir ón *Dublin Drama League* a tháinig ar an bhfód deich mbliain roimhe seo. Cheap na bunaitheoirí, Robinson agus Yeats go raibh gá le léirithe ón Eoraip chun feabhas a chur ar ealaín na hamharclainne sa tír seo. Ar bhunú an *Drama League* dó i 1918 seo a dúirt Robinson:

Here in Ireland we are isolated, cut off from the thought of the world, except the English world, and from England we get little in drama except fourth rate. I ask you, for the young writers sake to open up the door and let us out of our prison. Seeing foreign plays will not divorce our minds from Ireland..... but being brought into touch with other minds who have different values of life, suddenly we shall discover the rich material that lies to our hand in Ireland.²¹

Bhí an choincheap céanna ag Mac Liammóir agus Edwards nuair a bunaíodh an *Geata*, is é sin:

scothdhrámaí de chuid na hEorpa a chur os comhair an phobail maraon le nuadhrámaí fiúntacha le scríbhneoirí dúchasacha.²²

Níor thóg sé ach cúpla bliain orthu Amharclann phroifisiúnta do dhrámaí iasachta a chur ar fáil do mhuintir na hÉireann,

Amharclann atá fos faoi lánseol. I dtús báire bhíodar suite in Amharclann bheag i Sráid Chéipil darbh ainm an *Torch Theatre* agus ansin d'aistrigh siad chun na *Péacóige*. Tugadh an *Phéacóg* ar cíos dóibh ar feadh cúpla bliain agus chuir siad tús leis an mbliain sin leis an dráma Peer Gynt a léiríodh i mí Dheireadh Fómhair 1928. Tá seo le rá ag Gearóid Ó Lochlainn faoin léiriú:

Dhein Hilton Edwards na hiontais ag cur saothar mór deacair sin an mhaestro Ioruaigh ar stáitse beag bideach an *Péacóg*. Dhein sé féin páirt "Peer" agus dhein go fíorleathan é.²³

Toghadh Edwards, Mac Liammóir agus Gearóid Ó Lochlainn mar chomhstiúrthoirí ar an *Gheata*. Ghlac Ó Lochlainn agus Mac Liammóir páirteanna sna drámaí, chuidigh Edwards ó thaobh cúrsaí gníomhaíochta agus soilse de, mar b'eisean an mháistir sna nithe sin. Léiríodh drámaí le Tolstoy, Karel Capek, Eureinoff, Oscar Wilde, Jean Cocteau, Elmer Reenfelder, Eugene O' Neil, John Galsworthy, David Sears agus Denis Johnston. Tar éis cúpla bliain d'aistrigh siad ón *Phéacóg* go dtí an *Rotunda* agus *The Large Concert Rooms* ann agus is ann atá inniu.

Ba léir go raibh drámaíocht na Gaeilge agus go deimhin drámaíocht in Eirinn faoi chomaoin ag Micheál Mac Liammóir. Chuir sé maise ar gach rud a leag sé lámh air. Aisteoir, drámadóir, file, scríbhneoir, péintéir agus dearthóir ab ea é. Bhunaigh sé dhá Amharclann sa tír seo

Taibhdhearc na Gaillimhe (Fch 22 Caibidil 3) do dhrámaí Gaeilge agus Amharclann an *Gheata* do dhrámaí idirnáisiúnta. Thug sé cuairt ar amharclanna an domhain, san Atáen, in Cairo, in Nua Eabhrach, i Londain, sa Róimh, i bPáras, i Meiriceá agus go leor áiteacha eile. Tá cáil air mar údar All for Hecuba: Ceo Meala lá Seaca: Aisteoirí faoi dhá sholas agus The Importance of being Oscar. Fuair sé bás ar an 6ú Márta 1978 agus ba mhór a chailliúnt do dhrámaíocht na hÉireann é.

Taibhdhearc na Gaillimhe

I rith an ama seo tosaíodh obair i nGaillimh chun Amharclann Gaeilge a chur ar bun. Bhí daoine ann a dúirt gurb é seo croílár drámaíocht na Gaeilge agus go raibh sé dícheillí drámaí Gaeilge a bhrú ar phobal Bhaile Átha Cliath nuair nár thuig siad céard a bhí a rá ag na haisteoirí. B'iomáí duine a dúirt gur cheart Amharclann Gaeilge a bheith suite sa Ghaeltacht, áit ina mbeadh aisteoirí le Gaeilge ó dhúchas agus lucht éisteachta nár ghá iad a mhealladh chun na hamharclainne. Go dtí seo bhí an Rialtas ag tabhairt deontas do *Chomhar Drámaíochta* Bhaile Átha Cliath, bhí ag éirí go maith leo agus mar sin bhí siad ag iarraidh leathnú amach ar fud na tíre, go háirithe ar fud na nGaeltachtaí. Chuir an tOllamh Liam Ó Briain tús leis an iarracht nuair a bhuail sé le Earnán De Blaghd, Aire airgid an Rialtais. Bhí suim ag an Bhlaghdach i gcúrsaí Gaeilge agus drámaíochta agus bhí baint aige le *hAmharclann na*

Mainistreach. Dúirt sé leis An Ollamh Ó Briain go mbeadh an oiread airgid is a bhí ag dul don *Chomhar* ar fáil do lucht na Gaillimhe dá dtosóidís ar scéim chun drámaíocht na Gaeilge a chur ar fáil san Iarthar agus san Ghaeltacht. Chreid sé a ndúirt "Máire" agus é ag caint faoi dhrámaí Gaeilge:

Caithfidh an drámaidheacht a
theacht as an áit a bhfuil an
Ghaedhlig dá labhairt go nádúrtha
ag na daoine.²⁴

Tháinig scaifte le chéile i nGaillimh faoi stiúir an Ollaimh Uí Bhriain agus bheartaigh siad ar Amharclann dá gcuid féin a bhunú. Bhí halla acu, seanhalla a thug sagairt Naomh Aguistín dóibh, i Sráid Aguistín cúpla bliain roimhe seo. Ní raibh de dhíth orthu anois ach duine oilte a thuigfeadh léiriú drámaí agus gníomhaíochta an stáitse. Ní raibh a léithéid de dhuine le fáil sa nGaillimh mar sin iarradh ar Mhicheál Mac Liammóir agus ar Hilton Edwards teacht go Gaillimh agus eolas a gceird a chur i bhfeidhm ar aisteoirí, drámadóirí agus pobal an Iarthair. Toghadh Mac Liammóir mar stiúrthóir agus Edwards mar bhainisteoir stáitse. Bhí suim faoi leith ag Mac Liammóir sa Ghaeilge. Rugadh i gCorcaigh é i 1899, d'aistrigh an teaghlach go Londain sa bhliain 1907 agus d'fhan ann go dtí 1917 nuair a tháinig siad ar ais go hÉireann. Chuaigh sé ar an stáitse i Londain chomh luath le 1911 agus ghlac sé páirt ina lán drámaí tar éis sin. Chuaigh sé go dtí an Spáinn ar feadh tamaill sa bhliain 1914 ach d'fhill sé ar Éirinn i 1917 agus thosaigh sé ag obair don

Claidheamh Solais. Níor shocraigh sé síos sa tír seo go dtí 1927 tar éis a bheith ag taisteal san Iodáil, sa Ghearmáin agus sa Fhrainc. Nuair a d'fhill sé chrom sé ar obair ar dhrámaíocht na tíre seo. Bhí sé féin agus Edwards sásta tabhairt faoin obair i nGaillimh, rud a léirigh Mac Liammóir in alt a scríobh sé don chéad chlár i 1928:

Tá obair agus éacht oibre le déanamh ag *Taibhdhearc na Gaillimhe*. Sé an rud a bhfuilimid ag súil leis go mbeidh tosach, ní hé amháin tosach a staire drámaíochta féin, ach tosach staire dramaíochta na hÉireann le feiceáil ag Gaeilgeoirí na Gaillimhe nuair a bhéas an *Taibhdhearc* sin ar a bonnaí sa gcathair. Is mór agus is ard an cuspoir é sin cinnte, ach ní mór dhúinn gan scáth ná faitíos bheith orainn roimh ard-chuspoirí. Go deimhin, ba chóir dhúinn gan scáth ná faitíos bheith orainn roimh rud ar bith má táimid le dul ar aghaidh. Agus caithfimid dul ar aghaidh. Caithfimid rosc-chatha na healaíona nua do thabhairt. Caithfimid bheith dílis don ealaíon sin agus caithfimid leanúint dí.²⁵

B'iontach an dul chun cinn é Amharclann Gaeilge a bheith ar fáil in Éirinn ní amháin ar mhaithe leis an drámaíocht ach ar son na teanga agus an chultúir. Ba é seo an chéad Amharclann Gaeilge in Éirinn agus an domhan, nach mbeadh ach drámaí Gaeilge ar fáil ar stáitse. Shíolraigh an Amharclann seo ón nGaeilge féin agus bhí sí ag tnúth le drámaí nua-Ghaeilge agus aisteoirí nua dúchasacha. Dúirt Mac Liammóir faoi thábhacht na hAmharclainne seo:

Teanga inti féin an Ghaeilge do réir staire, agus tá a lán daoine in Éirinn theigheas chun dráma Gaeilge fheiceáil ar an dóigh céanna is rachaidis chuig buíonn éigin do Chonradh na Gaeilge - sé sin, ar fháth tír-ghrádhach éigin. B'fhéidir go bhfaca dráma maith, b'fhéidir go raibh na haisteoirí go hiontach is an léiriú ar fheabhas. Ba leath-chuma leis na Gaeil dúthrachtachta úd é sin. Ach ní hionann Gaeil dúthrachta ceanna agus gnáth-Ghaeilgeoirí na Gaillimhe is mian linn thabhairt isteach inár *dTaibhdhearc*. Tá súil againn go dtiocfaidh siad chugainn ní ar an ábhar amháin go mbeidh ár gcuid drámaí i nGaeilge ach ar an ábhar gur drámaí maithe iad; tá súil againn go dtiocfaidh siad isteach chugainn, ní hé amháin ngeall ar an meas mór atá acu ar theangan Naoimh Pádraig is Naoimh Brid ach i ngeall ar gur mian leo dul chuig an *Taibhdhearc*, agus i ngeall ar gur rud nádúrtha an rud é, i nGaillimh, bheith ag dul chuig an *Taibhdhearc* sa nGaeilge, díreach mar is nádúrtha, i Sebhilla, dhul chuici sa Spáinnis.²⁶

Bheartaigh an *Taibhdhearc* dráma nua a léiriú gach mí nó mar sin agus an chuid eile den mhí, damhsaí agus céilithe Gaelacha a chur ar fáil.

Tháinig Edwards agus Mac Liammóir go Gaillimh le linn Samhradh na bliana 1928 agus thosaigh siad ar chleachtadh don chéad léiriú de Diarmaid agus Gráinne a scríobh Mac Liammóir féin. Léiríodh an dráma seo ag deireadh mí Lúnasa na bliana sin os comhair lán an tí, suas le dhá céad suíochán. Thuig Mac Liammóir agus Edwards cé chomh

tábhachtach is a bhí sé go mbeadh an léiriú ar chaighdeán léirithe phroifisiúnta i mBéarla ag an am agus is léir ó na léirmheasanna gurbh amhlaibh a bhí:

The play, a tragedy in three acts...
It is an intense drama yet never falls. The situations have been conceived so as to get the very utmost out of the story, and the dramatic appeal is irresistible. It is a play of great power. Earnestness and beauty are combined in its texture. The death scene in the finale was one of the most stirring wind-up scenes we have seen in any play for many years.²⁷

Insíonn an dráma an sean-scéal Fiannaíochta faoi Fhionn Mac Cumhail, Diarmaid agus Gráinne. Osclaíonn an dráma le hoíche bainise Ghráinne agus Fhinn. Téann sé ar aghaidh leis an scéal faoi thórafocht Fhinn ar fud na tíre i ndiaidh a ghrá agus a chara, Diarmaid mac Duibhne. Máire Ní Scolaíde a ghlac páirt Ghráinne agus moladh go hard í:

Here indeed is a "find." Miss Scully's Gráinne was one of the most charming characterisations it has been our pleasure to see in such a role. Good acting, clear diction, beauty, grace, loveliness, she combined in a portrayal of rare merit. She reminds one forcibly of Miss Eileen Crowe, in her early days at the *Abbey Theatre*. But we doubt if even that talented actress could bring anything better to the stage than the dignity and stateliness and ability of Miss Scully. Her powers of expression and emotion are simply wonderful.²⁸

Seo é an clár don chéad léiriú faoi mar a bhí sé le fáil ar an oíche sin:

1928

“DIARMAID AGUS GRÁINNE”

CLÁR AN CÉAD LÉIRIÚ — 1928

AN CLÁR

AN t-ÁRDO RÍ ÉAMONN Ó FUARÁIN
FIONN MAC CUMAILL LIAM Ó BRÍAIN
DIARMAID Ó TUÍDNE MÍCEÁL MAC LIAMMÓIR
OISÍN PROINSIAS MAC DIARMAIDA
CAOILTE MÍCEÁL Ó DROISHEÁIN
SOLL R. MAC SHOLLA COINNIG
OSCAR PÁDRAG MAC DOMHÁDÁ
OIORRAING, OIRIOI PEADAR Ó COINCEANNÁIN
CIAC, FEAR DE NA FOMÓRAG DOMHALL Ó COLTÚN
LUAN SEÁN Ó CADÁIN
DARAC MÁIRTÍN Ó DORÁIN
AN DAINRÍON BRÍO NÍC AODÁ
GRÁINNE MÁIRE NÍ SCOLÁI
SÁDÓ BRÍO NÍ GRÍOBTÁ
DANORAOI MÁIRE NÍC COISTEALA
SEAN-DANALTRA BEAN NÍC CON ULÁD
AONGUS, DIA AN SHÁDÁ PROINSIAS Ó SEANLAGH
AN CÉAD DUINE SIÓE MÁIRE NÍ BEIRN
AN DARA DUINE SIÓE BRÍO NÍ SHIONNÁIN
AN TRÍÚ DUINE SIÓE ÍTE NÍ LOCÁIN

Léiriú, Feircear-Stáice, AGUS CULTACA ... MÍCEÁL MAC LIAMMÓIR

Sciúrtóir: HILTON EDWARDS

29.

Mar a fheictear ón gclár ba é Micheál Mac Liammóir é féin a ghlac páirt Dhiarmada; moladh go hard é:

It was only to be expected that such an experienced actor should be a success in this, one of the principal roles. As it was, he was a conspicuous success. In figure and declaration he made the part, a difficult and heavy one, and the life centre of the whole play, a representation of verve and vitality and excellent acting.³⁰

Thóg an tOllamh Ó Briain an phríomhpháirt eile, Fionn Mac Cumhaill agus moladh é fosta.

Bhí Earnán De Blaghd agus a bhean ag an chéad léiriú seo; is cinnte go raibh Earnán an-tógtha leis an dráma agus an Amharclann, mar dúirt sé:

I thought it very good.....
It really strikes a new note
in the matter of Irish plays.
It was a pleasure to see.
The staging and lighting were very
beautiful. The players were very good.³¹

Ach an rud is tábhachtaí a tháinig ón oíche seo ná gur taispeánadh nach raibh sé do-dhéanta dráma a scríobh i nGaeilge, é a léiriú go rathúil agus lucht éisteachta mór a fháil. Dúradh:

That the Irish Language is
adaptable to dramatic work
was completely demonstrated
in Diarmaid agus Gráinne.
The phrasing was always pleasant
and melodious and the declamatory
passages never lacked expression.³²

Ba mhór an ní gur bunaidh an *Taibhdhearc* agus go maireann sí go dtí an lá atá inniu ann. Chuidigh deontas an stáit go mór leis ach gan dílseacht na mbunaitheoirí, an lucht oibre, na drámadóirí agus na n-aisteoirí, gan an suim a bhí agus atá go fóill ag lucht na *Taibhdheirce* i ngluaiseacht na drámaíochta, agus gan an t-am a chaith agus a chaitheann siad go fóill inti, ní fhéadfadh an *Taibhdhearc* a bheith beo, rud a léiríodh arís agus arís eile i gcás *Amharclann na Mainistreach*. Mar sin tá creidiúint ag dul do na bunaitheoirí, An tUachtarán Séamus Ó Beirn; Cisteoirí: Seán Mac Giollarnáth agus Liam Ó Buachalla; Rúnaithe: An tOllamh Liam Ó Briain agus Séamus Laibhéad agus an Coiste: Micheál Ó Cleirigh, Tomás Ó Máille, Tomás Ó Raghallaigh, Tomás Ó Cionnaigh, Síle Ní Chinnéide, Domhnall Ó Riordáin agus Pádraig Mac Airchín. Ní féidir dearmad a dhéanamh ar Mhicheál Mac Liammóir, Hilton Edwards agus na haisteoirí go léir, go háirithe Máire Ní Scolaidhe, a d'obraigh go crua ar son na *Taibhdheirce*. Le himeacht ama bhí daoine mar An tOllamh D.Ó Murchú, An Caiptín S. Ó Conchubhair, Bhaitéar Ó Maicín, Siobhán Ní Chionnaith, Seán Ó hÉdhráin, Seán Mac Labhra, Séamus De Bhilmot, Proinsias Mac Diarmada agus Aodh Mac Dhubháin inti.

Ba mhór an bhaint a bhí ag an *Taibhdhearc* le cursaí oideachais sa tír seo ón tús, idir ealaín agus meanma náisiúnta. Chomh maith le seo bhí baint faoi leith aici i gcónaí le lucht Ollscoile agus leis na saighdiúirí sa chéad chathlán sa Rinn Mhór. Bhí daoine ón Ollscoil agus ón gcéad chathlán páirteach sa chéad dráma a léiríodh i 1928. Ba iad na saighdiúirí a chuir suas an giarsa mór iarainn atá ag síneadh trasna ó bhalla go balla os cionn an ardáin, ba iad a chuir cuid mhór den chóras taistil ar fáil do na haisteoirí. Ghlac cuid acu páirt sna drámaí chomh maith. Ba shaighdiúirí den chéad chathlán Pádraig Ó Siochrú, Pádraig Ó Cearbhaill, Colm Mac Conchaille agus Seán Ó Conchúir a bhí páirteach sa dráma San Siobhan a léiríodh sa *Gaiety*. Scriobh roinnt saighdiúirí drámaí fosta. Mar shampla, Iobáirt sa nGleann le Tomás Ó hÉilí agus Ní dhéantar magadh faoi Dhia, dráma trí mhír leis an gCoirnéal Feardorcha Mac an Leá. Bhí sé ar intinn na *Taibhdheirce* siamsa agus pléisiúr a chur ar fáil san Amharclann agus eolas ar áilleacht agus ar an saol a thabhairt don phobal. Fágтар an focal scoir i dtaobh na *Taibhdheirce* ag Micheál Mac Liammóir:

Taibhdhearc a bhfuil an cuspóir seo
mar bhun léi, ní mór dhí i fhéin
dhéanamh as an ábhar is fearr
dá bhfuil le fáil, agus ní mór
dhí i féin thógáil ar an
mbunchloich is treise agus is buaine.
Dá bhrí sin ní hé ár gcuspóir
ár gcéad léiriú bheith ina rud
snasta críochnaithe ach é bheith
mar bhun-chloch don teicníc is
feiliúnaí dúinn féin. Sé sin
le rá go gcaithfimid feidhm bhaint
as na hábhair is fearr dá bhfuil

foghlamtha againn ó taibhdhearca na hEorpa, ach caithfimid gan bheith creapailte cuibhrigh acu. Agus má bhíonn an pobal a' cabhrú is a' cuidiú linn mar ba chóir, beidh an taibhdhearc is a pobal ag fás suas le chéile, agus tá súil againn gurb éard thiocfas as sin, rud is tábhachtaí fós ná an taibhdhearc Ghaeilge féin, sé sin lucht éisteachta tuisceanach i gcomhair na Gaeilge.³³

D'fhéadfaí a rá gur tháinig drámaíocht na Gaeilge in aois ag deireadh na bhfichidí agus tús na dtriochaidí in Éirinn. Saghas ré órga a bhí ann. Osclaíodh *Taibhdhearc na Gaillimhe*, an chéad Amharclann Gaeilge riamh; bhí an-chuid léirithe déanta ag an *Comhar sa Mhainistir* agus sa *Gheata* agus tháinig drámadóirí mór le rá ar an bhfód le linn na tréimhse seo, daoine mar: Gearóid Ó Lochlainn, Liam Ó Flathartaigh, Piaras Béaslaí, Anraoi Saidléar, Dónall Ó Corcora, Micheál Siochfhradha, Leon Ó Broin, Máiréad Ní Ghráda agus "Fiachra Éilgeach." Chonaiceamar aisteoirí cáiliúla mar Tomás Luibhéid, Máire Ní Ghríbhthín, Seán Ó Foghludha, Eamonn Ó Dochartaigh, Seán Ó Maoldomhnaigh, Tadhg Ó Scannail, Máire Ní hÓisín, Gearóid Ó Lochlainn, Mícheál Mac Liammóir agus Máire Ní Sgolaidhe ar stáitse ar fud na hEirinn. Chuidigh léiritheoirí oilte mar Micheál Mac Liammóir, Hilton Edwards, Gearóid Ó Lochlainn, Piaras Béaslaí agus Pól Ó Feargháil go mór le forbairt ealain na drámaíochta. D'ainneoin an dul chun cinn seo go léir níor scríobhadh mórán bundrámaí Gaeilge maithe, Diarmaid agus Gráinne le Mac Liammóir agus Dorchadas le Ó Flathartaigh san áireamh. Feictear ó na liostaí seo thuas an méid daoine a

bhí páirteach i bhforbairt na drámaíochta Gaeilge sa tréimhse seo. Léiríonn sé an díograis a bhí ag an chuid is mó díobh, mar ní amháin gur scríobh siad drámaí ach léirigh siad iad agus ghlac siad páirt iontu chomh maith. Oibritheoirí deonacha an chuid ba mhó acu, ag saothrú gan focaíocht.

Bhí an dara ré órga ag lucht na *Mainistreach* ag an am chéanna le drámaí le O'Casey, Lennox Robinson, T.C. Murray, George Shiels agus Brinsley Mac Namara agus lean drámadóirí mar Denis Johnston, Paul Vincent Carroll, Francis Stuart, Frank O'Connor, Hugh Hunt agus a léithéidí leis an obair. Bhí cáil bainte amach acu, ní amháin ar fud na tíre ach thar lear freisin agus murab ionann agus lucht na Gaeilge níor chompántas deonach é. B' iomaí compántas aisteoireachta a bunaíodh ar fud na tíre trí spreagadh na *Mainistreach*, *The Ulster Literary Theatre* i mBéal Féirste agus *The Munster Players* mar shampla. Ní raibh baile in Éirinn ag an am, geall leis, nach raibh grúpa drámaíochta de chineál áigin ar fáil ann. Chuidigh seo go mór le drámaíocht na Gaeilge mar bhí an gluaiseacht sin ag brath ar an amaitéarachás, agus bhí seo le fáil sna compantaisí ar fud na tíre. Tar éis tríocha bliain dó ag streachailt in éadan na gaoithe bhí rith an ráis le drámaíocht na Gaeilge. Bhí sé in am aici scaradh ó scáil *Amharclann na Mianistreach* agus aghaidh a thabhairt ar a n-Amharclann Náisiúnta féin.

Caibidil 4
(1932 - 1954)

Aisteoirí Ghaoth Dobhair

Is léir go mbraitheann forbairt agus fás na drámaíochta Gaeilge ar mhéadú líon na Gaeilgeoirí agus na ndaoine atá in ann an teanga a labhairt agus a thuiscint. San am chéanna tá an drámaíocht ar na meáin is cumhachtaí chun labhairt na Gaeilge a fhorbairt, rud a léiríodh go soiléir nuair a bunaíodh *Aisteoirí Ghaoth Dobhair* i nGaeltacht Ghaoth Dobhair Thír Chonaill. Dúirt Frank Fay agus é ag labhairt faoi drámaí Gaeilge:

I am very anxious also to see plays in Irish acted, but the plain fact is there are not sufficient people in Dublin at present able to follow with ease and enjoyment dialogue in Irish, to beget that sympathy between the actors and the audience which is so vital to a play's success.¹

Ach ní Baile Atha Cliath an t-aon áit amháin in Éirinn chun drámaí Gaeilge a léiriú mar a thaispeáin *Taibhdhearc na Gaillimhe* agus scata beag i nGaioth Dobhair a tháinig ar an bhfód go luath sa bhliain 1932.

Oíche amháin bhí scata ag airneál i dteach Eamonn Mhic Giolla ~~É~~asbuic i mí na Nollag 1931 i Sráth na Corcrach, Gaoth Dobhair. Gaeltacht ab ea Gaoth Dobhair agus áit a bhí scartha go maith ó shaol Bhaile Átha Cliath agus

na himeachtaí a bhí ar siúl ann ag an am. Bhí a gcaitheamh aimsire féin ag na daoine ann, oícheanta airneála, imirt chartaí agus corrdhamhsa sa halla. Le linn na dtriochaidí bhí an saol crua go leor, bhí an dúiche tógtha suas go mór leis an imirce. Bhí níos mó eolais ag lucht na háite i dtaobh chathair Ghlasú in Albain ná mar a bhí acu i dtaobh a bpríomhchathair féin Baile Átha Cliath, gan trácht ar *Amharclann na Mainistreach* agus an *Comhar Drámaíochta*.

Ba ghnáth leis an lucht siúil teacht cúpla uair in aghaidh na bliana agus drámaí Béarla a léiriú do mhuintir na háite. Ba é seo an t-aon saghas dráma a bhí ar eolas ag na daoine go dtí gur bhuaíl an smaoineamh Eoghan Mac Giolla Bhríde cumann drámaíochta a bhunú. Cheap Eoghan gur mhaith an rud é drámaí a léiriú a chuirfeadh thart an t-am dóibh féin agus a bhéarfadh caitheamh aimsire don phobal. Mac léinn Ollscoile a bhí ann i mBaile Átha Cliath nuair a bhuaíl tinneas é agus bhí air éirí as an staidéar agus teacht abhaile. Níor tháinig biseach air, aicid inmheánach éigin a bhí air, ach níor chuir seo stop lena chuid oibre. B'eisean a chuir siol na drámaíochta i nGaeltacht Thír Chonaill agus a rinne a dhicheall ar feadh seacht mbliana, idir scríobh, léiriú agus aisteoireacht de, go dtí a bhás ar an 23ú Aibreán 1939. D'fhéadfaí a rá gur tháinig *Aisteoirí Ghaoth Dobhair* as umar an aineolais agus gur fhoghlaim siad agus gur fhás siad céim ar chéim, go dtí gur bunaíodh a nAmharclann Gaeilge féin, *Amharclann Ghaoth Dobhair*, sa bhliain 1961.

Léiríodh an chéad dráma le *hAisteoirí Ghaoth Dobhair* ar an 10ú Eanáir 1932, i Halla Dhoirí Beaga, An tAonach, aistriúchán ar dhráma Lady Gregory, Spreading the News, le Eamonn Mac Giolla Easbuic, a bhí i gceist. Ba iad na teaghlaigh a bhí páirteach san léiriú seo ná Clann Mhic Giolla Bhríde, Clann Uí Cholla, Clann Mhic Ghiolla Easbuic, Clann Uí Dhuibhir, Séamus Mac Giolla Chóil agus Séamus Ó Dúgáin. Ba é Eoghan Mac Giolla Bhríde a léirigh an dráma agus le cabhair ón údar Eamonn Mac Giolla Easbuic, shnaidhm siad ceol, damhsa agus amhráin thraidisiúnta na háite tríd an léiriú, rud a chuir go mór leis. Fuairadar an halla saor in aisce, fuairadar an t-adhmad agus canbhás ar iasacht agus ba é Siomón Mac Giolla Easbuic a chóirigh an stáitse don chéad oíche. Ní raibh suíochán ar bith le fáil sa halla, mar sin bhí orthu cathaoireacha a fháil ar iasacht ó na comharsanna. Oíche stairiúil a bhí ann, cé nár shamhail na haisteoirí nó an lucht éisteachta é sin ag an am. Bhí an Ghaeilge, a dteanga dúchais féin, le cloisteáil ar stáitse, bhí greann agus gáire ag baint leis agus bhain aisteoirí agus lucht féachana araon sult as an chaitheamh aimsire nua seo.

On oíche sin ar aghaidh mheall na hAisteoirí lucht éisteachta an-mhór chucu, rud a bhí in easnamh ar léirithe an *Chomhar* i mBaile Átha Cliath, mar a dúirt Séamus ó Neill tar éis Comhdháil an Chomhchaidri i nGaoth Dobhair 1942:

glactar leis an dráma Gaedhilge

i nGaoth Dobhair mar a ghlachtar
leis an cinema sa Ghalltacht.²

An raibh ceacht le foghlaim ag lucht ceirde na cathrach ó
lucht amaitéarach na Gaeltachta? Nó an raibh an ceart ag
"Máire" nuair a dúirt sé:

...Ní leor amharclann agus soluis
agus ardán agus brat agus tabhartas
airgid o'n Riaghaltas.....
...caithfidh an drámaidheacht a
theacht as an áit a bhfuil an
Ghaedhilg dá labhairt go nádúrtha
ag na daoíní.³

An raibh an moladh seo do na haisteoirí
amaitéaracha ag teacht roimh am? Ar thuig siad céard a bhí á
dhéanamh acu, an raibh léirithe na n-aisteoirí ar aon
chaighdeán léirithe an *Chomhar* i mBaile Átha Cliath nó le
Taibhdhearc na Gaillimhe? Ba é aidhm Mhic Giolla Bhríde agus
na n-aisteoirí a bhí aige na drámaí a scríobh siad agus a
léirigh siad a thabhairt amach as an nGaeltacht. Theastaigh
uathu a thaispeáint don saol nach Gaeilge líofa nó
drámaíochta don Ghaeltacht amháin a bhí idir lámha acu, ach
go raibh ealain ag baint leis fosta, rud a léirigh siad
nuair a thug siad a n-aghaidh ar na cathracha móra ar fud na
hÉireann. I mí Aibreán 1932 thaisteal Eoghan agus na
haisteoirí go Leitir Ceanainn le páirt a ghlacadh i bhFeis
Thír Chonaill. An Bunnán Bui le Domhnall ó Corcara an dráma
a léirigh siad agus shiúil *Aisteoirí Ghaoth Dobhair* amach le
Corn an Chairdinéil Uí Dhomhnaill, rud a thug misneach dóibh

leanúint ar aghaidh lena gcuid oibre. Na drámaí a léirigh siad go féilteúil ina gceantar féin, thug siad amach iad go dtí ceantair eile Gaeltachta agus breacGhaeltachta, mar aon le Doire, áit a raibh líon mór Gaeilgeoirí de bhunadh Thír Chonaill ina gcónaí.

Thug Gearóid Ó Lochlainn cuairt ar Ghaeltacht Ghaoth Dobhair i Samhradh na bliana 1934 chun moltóireacht a dhéanamh ag Feis Thír Chonaill agus cé gur iarrachtaí amaitéaraí na drámaí ar fad, bhí tréithe fóna le feiceáil san chuid is mó díobh, dar leis. Lean sé air:

Bhí foireann amháin ann ar chuir mé spéis faoi leith iontu. O Ghaoth Dobhair a tháinig siad, ceartlár na Gaeltachta.⁴

Léirigh siad dráma le húdar Albannach J.A. Ferguson, Caimbeál na Coille Móire, aistriúchán le "Fiachra Éilgeach", agus i nGaeilge Thír Chonaill a bhí sé ag foireann Ghaoth Dobhair. Bhí seo le rá ag Gearóid faoin léiriú seo:

Dráma láidir é Caimbeál, agallamh agus gníomhartha an-drámata ann. Saghas é a mheallfadh amaitéaraigh chun ró-aisteoireachta. Ní raibh an locht sin ar an ngasra seo ó Ghaoth Dobhair. Ní hea gur dhein siad léiriú gan cháim air. Bhí míonlochta go leor ann, an sórt a bhíonn coitianta in iarrachtaí aisteoirí neamhghairmiúla, easba slachta ar ghníomhartha is ar ghluaiseachtaí, an

labhraíocht ar aon ton, beagnach
tríd síos, gan athrú oiriúnach
sna glórtha agus i dtempó
na cainte uaireanta ar ócaidí
áirithe sa scéal, an agallamh
ródheithneasach acu. Ach bhí
cúpla cáilíocht bunaidh ina
gcuid aisteoireachta, nádúrthacht,
agus beogacht, a chuidigh leo chun
an dráma a chur anonn le
héifeacht.⁵

Rud iontach agus ait faoin léiriú seo ná gurb í Áine Níc
Ghiolla Bhríde a ghlac príomhpháirt an dráma, Caimbeál,
páirt fir de ghnáth. Chruthaigh Áine an pháirt chomh
héifeachtach sin go gceapfaí gur oifigeach údarásach í agus
ní bean. Deirfiúr le hEoghan Mac Giolla Bhríde í Áine agus
chuidigh sí lena deartháir *Aisteoirí Ghaoth Dobhair* a bhunú.
Tar éis bás Eoghain i 1939 ba í Áine a toghadh mar
phríomhstiúrthóir ar *Aisteoirí Ghaoth Dobhair*.

In Earrach na bliana 1935 toghadh Gearóid Ó
Lochlainn mar chigire timireach drámaíochta i gcomhair na
scol, faoi chúram an Roinn Oideachais. Shocraigh sé ar
chúpla mí a chaitheamh i mbun na hoibre i dTír Chonaill. Le
cuidiú Gearóid léirigh *Aisteoirí Ghaoth Dobhair* dráma fíor-
mhaith i mí Dheireadh Fómhair 1935, An Fealltóir, bundráma
Gaeilge le hEoghan Mac Giolla Bhríde féin. Bhain sé le
dúnmharú Cavendish agus Burke i bPáirc an Fhionnuisce in
1882. Bhí anáil na méaldrámaíochta le fáil ar an dráma seo
ach bhí sé curtha le chéile go meabhrach éifeachtach, rud a
thaispeáin go raibh fiormhianach drámadóra san údar. Áine
Níc Ghiolla Bhríde féin a ghlac páirt an fhealltóra, Carey,

páirt fhir arís, agus ghlac an lucht éisteachta léi gan cheist ar bith.

Chaith Gearóid Ó Lochlainn an-chuid ama le *hAisteoirí Ghaoth Dobhair*, chóir a bheith gach Samhradh, ag cuidiú leo drámaí a stáitsiú. I 1937 d'aistrigh siad na léirithe ón halla i nDoire Beag go dtí halla mór Choláiste Ghaeilge Cholm Cille ar Ard na gCreapoirí. Tháinig a lán daoine ó na sé chontae agus ó áiteacha eile ag freastal ar chúrsaí i rith an tSamhraidh agus le linn gach téarma chuir *Aisteoirí Ghaoth Dobhair* taispeántas drámaíochta ar fáil dóibh, le céilí mór ina dhiaidh. Scríobh Eoghan an dráma In Aimsir an Mháirtínigh faoi shaol tuataigh na Gaeltachta faoi stiúir na dtiarnaí talún.

Ach fad a bhí Eoghan ag saothrú go dícheallach ar mhaithe leis an drámaíocht bhí sé féin ag stracadh leis an drochshláinte agus ba mhór an chailliúint a bhás sa bhliain 1939. Thit obair na stiúrthóireachta ar fad, tar éis a bháis, ar a dheirfiúr Áine. Sa bhliain chéanna bhris an dara Cogadh Domhanda amach ach lean siad leis an obair. Chuir fadhb na himirce isteach go mór orthu. Tamall sula raibh deiraidh leis an gCogadh is ar éigin a bhí leath na foirne bunaidh fágtha.

Cé gur fhoireann amaitéarach iad, shroich siad caighdeán an-ard i ndrámáíocht na Gaeilge. Thug siad faoi gach saghas léiriú, tromdrámaí, coiméidí, fronsaí, scighdhrámaí agus mar sin de. Léirigh siad mar shampla: Sár

Ghádaí: An Múrlár Práis, Lapa an Ápa agus Deireadh an Leabhair.

Thug siad cuairt ar *Amharclann na Mainistreach* i mBaile Átha Cliath i mí Meitheamh 1940, áit ar léirigh siad Beirt na Bodhaire Bréige agus Oíche sa Tabhairne agus ar Albain i mí Nollag 1954 agus arís i 1957. Ba Chraobh Ghlasú den Chonradh a thug an cuireadh dóibh i 1954 agus bhain na himircigh sult as an dráma agus an drean aisteoirí seo. Dúirt Pádraig Mac Phaidín, Cathaoirleach an Chonartha, tar éis na cuairte seo:

They (Aisteoirí Ghaoth Dobhair)
are our greatest ambassadors.⁶

Tháinig *Aisteoirí Ghaoth Dobhair* ar an saol as an mbeagán taithí, níor cheap éinne riamh go mbeadh pleananna acu, sa bhliain 1959, amharclann dá gcuid féin a bhunú (fch lch 166 Caibidil 5).

An Comhar Drámaíochta 1932 -1954

Bhí an *Comhar* ag léiriú fós in Amharclann an *Gheata* i mBaile Átha Cliath i 1932 agus ba é Micheál Mac Liammóir a bhí mar léiritheoir acu. Chuir sé tús le seisiún 1932/33 le An Ball Dubh, dráma le Micheál Ó Siochfhradha agus b'iad Con Ó Liatháin agus Bay Jellet a bhí i mbun an cheoil. Léirigh sé drámaí eile sa tréimhse seo chomh maith,

An Fómhar; Lúlu, a cheap sé féin ; dráma nua le Gearóid Ó Lochlainn, Na Gadaithe; Heircléas; An SárGhadaí agus An Danar. Léirigh Cathal Ó Ceallaigh dráma amháin eile le linn na tréimhse seo, An Cleachtadh Deiridh le Micheál de Paor.

Thosaigh tréimhse 1933/34 sa *Gheata* arís le léiriú de *Diarmaid agus Gráinne*. Taispeánann an léiriú seo cé chomh díograsach is a bhí Mac Liammóir faoin drámaíocht mar scríobh sé an dráma, léirigh sé an uair seo é agus ghlac sé páirt Dhiarmada, an príomhpháirt ann, chomh maith. Ba i Máire Ní Oisín a bhí mar Ghráinne ann. Cuireadh deireadh le léiriú san *Gheata* ar an 3ú Feabhra 1934 leis an dráma Céad bliain d'aois, aistriúchán le Tomás Ó hEigneacháin ar dhráma a scríobh na deartháireacha Quintero, El Centenario. D'aistrigh an *Comhar* ar ais chuig Amharclann na *Péacóige* mar bhí an cíos agus na costais sa *Gheata* róthrom do sparán an *Chomhair*. D'ainneoin seo lean Mac Liammóir ag léiriú don *Comhar* drámaí mar Oíche Mhaith Agat a Mhic Uí Dhónaill, Mac na Mná Déirce, Bean an Iascaire agus Bean an Ghaiscidhigh.

De thoradh a ardchaighdeáin féin níor fhéad Mac Liammóir amaitéarachas i ngné ar bith den ealaín a sheasamh. An raibh an t-amaitéarachas ag chur bac ar fhorbairt na drámaíochta Gaeilge? Cheap Seán Mac Réamoinn in alt i gComhar 1954 go raibh nuair a dúirt sé:

Anois gabhaim cead rud amháin
a rá a chuirfeas olc ar a lán,
táim cinnte, chun forbartha na
drámaíochta, is beag is fiú suim
dá laghad a chur san aisteoireacht

amateúrach. Bheirim mo bheannacht go fonnmhar do gach aon Chumann Drámaíochta sa tír, measaim go bhfuil togha caitheamh aimsire dá sholáthar acu dá gcuid ball, ach is beag a mbaint dáiríre le cúrsaí amharclainne. ⁷

Ceapann Mac Réamoinn nach féidir an aisteoireacht a fhoghlaim gan printiseacht fhada lánaimsire a dhéanamh. Rud nádúrtha í an aisteoireacht, an léiritheoireacht, an scríbhneoireacht ach is féidir na buanna seo go léir a fheabhsú le staidéar ar an ngairm. Bhí Mac Liammóir in ann é seo a dhéanamh. Dúirt Gearóid Ó Lochlainn faoi:

An cúpla séasúr a thugamar ansin (sa *Gheata*) faoi stiúrá Mhichíl Mhíc Liammóir an t-am ab fhearr a deineadh an léiriúchán ar na drámaí agus d'éirigh leo dá réir.⁸

Le caighdeán na léirithe a ardú agus a fheabhsú go leibheál an Bhéarla bhí duine oílte mar Mac Liammóir de dhíth ar dhrámaíocht na Gaeilge. Chuir sé snas proifisiúnta ar léirithe an *Chomhair*, rud a bhí in easnamh go dtí seo.

Is le linn tréimhse 1935/36 an *Chomhair* sa *Phéacóg* a tháinig Cyril Cusack chun tosaigh. Ina thréimhse leis an *gComhar* léirigh sé Fear na Sainnte

(13ú - 20ú Nollaig 1934); An Craipí Óg agus An Páistín Fionn (Feabhra 1935); Múchadh an tSolais, Gruagach Dúr an Deaghchroidhe agus Na Gadaithe. Bhí air an *Comhar* aistriú ón *bPéacóg* ar feadh tamaill agus fuair siad clúid dóibh féin sa *Torch Theatre* i Sráid Mhuire. Léirigh Tomás Luibhéid na drámaí san Amharclann seo: Lapa an ápa agus Misneach, agus de réir na tuairiscí ní raibh ach meán-fhreastal de 52 in aghaidh na hoíche ag na léirithe seo. Is cosúil gur chuir easpa buanionad isteach go mór ar na haisteoirí agus léiritheoirí mar nach raibh fearas ceart stáitse in aon áit ná suíomh ar bith a dtíochfadh leo a n-ainm féin a chur air.

Le linn seisiún 1936/37 sa *Phéacóg* chuir an *Comhar* tús le scéim nua chun breis léirithe a chur ar fáil. Thug siad cuireadh do chumainn drámaíochta eile, cuallachtaí a bhí comhcheangailte leis an *Chomhar*, chun léirithe a dhéanamh faoi scáth an *Chomhair*. Léirigh cailíní ó Scoil Mhuire an dráma Bairbre agus dráma le Giolla Críost Ó Broin, Rogha an Rí, ón 19ú go dtí 24ú Deireadh Fómhair 1936. Tháinig Cumann Gaelach na hollscoile chuig an *Phéacóg* i mí na Samhna agus léirigh siad Cruadh Chás na mBaitsiléirí, faoi stiúir Mháire Ní Chearbhall. Ag an am chéanna léirigh Tomás Luibhéid Athbharra le aisteoirí ó Chraobh Móibhí de Chonradh na Gaeilge agus chuir mic léinn ó Choláiste Mhuire, Cearnóg Pharnell Liúdaidhe óg na Learaí Móire agus Beirt na Bodhairs Bréige ar an ardán faoi stiúir Niamh Ní Gearailt. Chuir na gardaí agus Cumann Gaelach na

Státseirbhíse suim sa scéim seo agus léirigh Craobh na Gardaí Eirighe na Gealaighe agus An Chúis Dlighe ón 3ú go dtí 6ú Feabhra 1937. Ag an am chéanna léirigh Cumann Gaelach na Státseirbhíse Cara an Phobail. Cé gur dheas an rud é na cumainn seo go léir a fheiceáil ag glacadh páirt in obair an *Chomhair* thaispeáin sé go raibh ganntanas aisteoirí agus léiritheoirí ag an *Chomhar*. Chomh maith le seo ní raibh bundrámaí Gaeilge nua ag teacht ar an bhfód agus bhí ar na haisteoirí tabhairt faoi sheandrámaí mar Dhiarmaid agus Gráinne.

Le linn seisiún 1937/38 tháinig léiritheoir nua chun tosaigh, Seán Ó Conchubhair. Scríobhadh trí dhráma nua-cheaptha Taidhbhreamh, le Seán Ó Conchubhair féin; Oidhche sa Tábhairne le Annraoi Saidléar agus An Luch Tuaithe le Séamus Ó hAodha. Chomh maith leo seo léiríodh Na Fearachain le Gearóid Ó Lochlainn ón 25ú - 29ú éanair 1938. Seán Ó Conchubhair a léirigh an dráma seo agus i measc na n-aisteoirí bhí an file mór le rá Máirtín Ó Direáin.

Le linn seisiún 1939/40, an 17ú seisiún den *Chomhar*, tháinig feabhas mór ar na léirithe, bhí cuma níos proifisiúnta orthu mar is léir ón liosta seo ag tosú ar an 19ú Nollaig 1939; An Stailc le Proinnsias Mac Casarlaigh; An Oidhche úd i mBeithil le Leon Ó Broin; Dúnmharbhú le Máire Ní Chinnéide; Úrdhubhadh na Gealaighe le Micheál Ó Séaghdha; Giolla an Amaráin le

Séamus Ó hAodha; An Sotach agus a mháthair cóirithe ag an Seabhadh agus duais dráma an Oireachtais 1939; agus Fás agus Feochadh le Seán Ó Conchubhair. Rinne Seán féin léiriú ar an dráma agus ar an gclár luadh na daoine seo a leanas, rud a chruthaíonn proifisiúntacht an léirithe: Bainisteoir Ardáin: Liam Ó Cearbhaill, Tomás Ó Dubháin. Bainisteoir na gcleachta: Proinnsias Mac Casarlaigh. Siúnéir Stáitse: Tomás Ó Leathlobhair. Aibhléiseoir: Cathal Ó Máille Feisteas Stáitse: Diarmuid Ó hAinglige. Go dtí cúpla bliain roimhe sin bhí an *Comhar* ag brath ar na haisteoirí, an léiritheoir agus an bainisteoir chun na nithe seo go léir a dhéanamh, rud a thóg go mór ó phroifisiúntacht an léirithe. Is gá go mbeadh an fhoireann stáitse ar aon chaighdeán leis na haisteoirí le léiriú fóna a sholáthar.

Chomh maith le foireann an *Chomhair* ag léiriú lean siad ar aghaidh ag stáitsiú drámaí leis na cuallachtaí comhcheangailte. Léirigh Craobh an Chéitinnigh An Dochtúir Bréige agus Craobh Móbhí Seasg. Sa bhliain 1940 bhí na daoine seo a leanas ainmnithe ag an *Comhar* mar aisteoirí dá chuid: Gearóid Ó Lochlainn, Seán Ó Conchubhair, Diarmuid Ó hAinglige, Seán Ó Síocháin, Séamus Ó Dubháin, Ruairí Mac Aoidh, Ruairí Mac Giolla Choinnigh, Séamus Ó Tuama, Séamus Ó Suilleabháin, Proinnsias Mac Casarlaigh, Liam Ó Cearbhaill, Eibhlín Níc Sheain, Caitlín Ní Chatháin, Íde Ní Fhlaithimh, Caitlín Ní Choileáin, Eibhlín Ní

Mhurchadha, Móirín Ní Chuilleanáin agus Áine Page.

Sna blianta 1940/41 rinneadh ocht léiriú, seacht gcinn sa *Phéacóg* agus ceann amháin sa *Gheata*. Ag deireadh an tseisiúin seo fuair an *Comhar* cuireadh ó *Thaibhdhearc na Gaillimhe* léiriú a dhéanamh i mí Bealtaine 1941. Ach ní raibh siad in ann dul mar bhí cúpla múinteoir ar fhoireann an *Chomhair* ag an am agus ní bhfuair siad cead ón Roinn bheith as láthair ón scoil. Chuir seo bac milltineach ar imeachtaí an *Chomhar* mar nach raibh na haisteoirí ag obair go lán-aimseartha. Ní raibh siad in ann an cleachtadh a bhí de dhíth orthu a fháil mar nach raibh siad abálta a gcuid ama a thabhairt dó. Níorbh ionann cás lucht na *Mainistreach*; bhí an chuid is mó do na haisteoirí ansin, lán aimséartha agus chuir seo go mór le proifisiúntacht an léirithe.

Cuireadh tús leis an 19ú seisiún den *Chomhar* le léiriú den dráma Gealach na Fonóide le Micheál Ó hAodha in Amharclann an *Gheata* ar an 10ú Samhain 1941. Seán Ó Conchubhair a léirigh é agus, de bharr brú oibre, bhí air éirí as an léiritheoireacht. Cé gur lean sé leis an aisteoireacht ar feadh tamaill bhí léiritheoir oilte eile cailte ag drámaíochta na Gaeilge. Má bhí siad chun dul chun cinn ar bith a dheánamh, ó seo, bheadh Amharclann Gaeilge dá gcuid féin de dhíth orthu agus aisteoirí agus léiritheoirí lánaimseartha a bheadh ag plé leis an drámaíocht

amháin.

Tháinig Proinnsias Mac Diarmada chun áit Sheáin a lionadh agus b'eisean a léirigh an dráma deireannach faoi scáth an *Chomhair* ar an 24ú Bealtaine 1942, Tristan agus Iseult, aistriúchán le Don Piatt. Micheál Ó Cléirigh a d'ullmhaigh an stáitse, Liam Ó Cearbhaill a bhí mar bhainisteoir ardáin, Séamus Ó hAodha a cheap foinn na n-amhrán agus Micheál Ó hAodha a bhí mar bhainisteoir cleachta. Ciarán Ó hAnnracháin a thóg páirt an ridire agus Pádraig Ó Siochrú a ghlac páirt Lobhar.

Ag tús seisiún 1941/42, tar éis don *Chomhar* deontas £1000 a iarraidh ar an Rialtas, thug an tAire Oideachais Tomás ó Deirg cuireadh don *Chomhar* teacht chun cainte leis. Mhol an tAire scéim nua chun iarracht breise a dhéanamh do dhrámaíocht na Gaeilge sa chathair agus d'iarr sé ar an *gComhar* dul i dteangmháil le hEarnán De Blaghd. Socraíodh cruinniú ar an 12ú Bealtaine 1942 agus cuireadh na moltaí seo a leanas faoi bhráid na ndaoine a bhí i láthair:

- 1 - Dhéanfaidh an tAire Oideachais Coiste Stiúrtha do cheapadh ar a mbeidh beirt bhall ón *gComhar Drámaíochta*, beirt bhall mar ionadaithe ó *Amharclann na Mainistreach* agus ball amháin eile. Gan aon bhall den Choiste do bheith ag fáil airgid os na drámaí.
- 2 - An Coiste Stiúrtha do thabhairt connartha *d'Amharclann na Mainistreach* cúig léirithe ar a laghad a dhéanamh sa bhliain airgeadais

1942/43 ar airgead áirithe. Na léirithe do bheith ar siúl ar dhá oíche sa mhí (Domhnach agus Luan) agus an Coiste do dhul i gcomhairle leis an *Amharclann* i dtaobh dátaí na léirithe.

- 3 - Muna dtiocfadh sluaite móra ag féachaint ar na léirithe, an *Amharclann* do bheith thíos pé cailliúint airgid a bheadh ann. Dá dtiocfadh sluaite móra é bheith d'fhiacaib ar an *Amharclann* léirithe breise a thabhairt sa treo is ná beadh aon bhrabach ag an *Mhainistir*.
- 4 - Iocfar an deontas le *hAmharclann na Mainistreach* do réir a chéile ar éileamh an Choiste Stiúrtha. Beidh ar an *Amharclann* cuntas gach léirithe do leagadh faoi bhráid an Choiste Stiúrtha agus caithfidh an Coiste cóipeanna de na cuntais sin do chur faoi bhráid an Aire Oideachais nuair a bhéas siad ag cur éilimh isteach ar chuid den deontas.
- 5 - Proinnsias Mac Diarmada do bheith mar léiritheoir faoin scéim. An Coiste Stiúrtha a shocróidh a thuarastal sin, ach cead a bheith ag an *Amharclann* a shocrú cad é tuarastal a gheobhadh chuile aisteoir.
- 6 - Togha na ndrámáí a bheith ag an gCoiste Stiúrtha, ach gan aon dráma di thoghadh nach gceapfadh *Amharclann na Mainistreach* gur fiú é a léiriú.
- 7 - Gan cead a bheith ag an léiritheoir aisteoirí d'ath-fhostú muna mbeadh an Coiste Stiúrtha sásta lena gcuid Gaeilge.⁹

Díograiseoir Gaeilge ab ea Earnán De Blaghd agus mar stiúrthóir ar an *Mhainistir* bhí sé in ann a chumhacht a úsáid chun feabhas a chur ar staid na drámaíochta Gaeilge sa chathair. Chomh maith leis an scéim nua seo shocraigh sé go gcaithfeadh aisteoirí óga teacht isteach i gcomhlacht na *Mainistreach*, bheith líofa i mBéarla agus i nGaeilge.

Cuireadh ciorcalán amach ón *Mhainistir* ar an 17ú Meán Fómhar 1942 a chuir in iúl an socrú nua a bhí déanta acu do bhaill an *Chomhair*. Bhí daoine nach raibh ró-shásta leis an socrú seo, cheap siad go mbeadh siad i bhfad níos fearr as ag seasamh ar a gcosa féin. Chomh maith le seo cé go raibh a fhios acu go raibh Earnán De Blaghd agus stiúrthóir eile, Roibeárd Ó Fearacháin, go mór i bhfabhar na Gaeilge agus drámaí Gaeilge, cheap siad nuair a thiocfadh deireadh lena ré go ndéanfaí dearmad ar léirithe Gaeilge. Ach ba sa *Mhainistir* a thosaigh siad agus bhí siad ag filleadh ar ais chuici; arbh fhéidir bheith ag súil go mbeadh réiteach le fáil ar na fadhbanna nár éirigh leo a réiteach?

B' iad na daoine seo a leanas a toghadh mar Choiste Stiúrtha ar an scéim nua seo:

Cathaoirleach: Leon Ó Broin

Rúnaí Oinigh: Proinnsias Mac Síthigh

Coiste: Seán Ó hEigeartaigh

Diarmuid Ó hAinglige

Riobeard Ó Faracháin

Earnán De Blaghd.

Bheartaigh siad ar chúig phríomhléiriú a dhéanamh gach bliain in *Amharclann na Mainistreach*. Bheadh Proinnsias

Mac Diarmada mar léiritheoir agus bheadh gach léiriú le feiceáil dhá oíche, ar an Domhnach agus ar an Luan. Toghadh Micheál Ó Cléirigh mar bhainisteoir stáitse agus bheartaigh siad ar aisteoirí ón *Chomhar* agus ó chomplacht na *Mainistreach* araon a úsáid, fad is a bhí an Ghaeilge acu. Níor stop siad den cheangal le cuallachtaí eile agus bheartaigh siad na léirithe sin a chur ar stáitse na *Péacóige* ar feadh seachtain an ceann.

Léiríodh an chéad dráma faoin scéim nua seo ar an 29ú Samhain 1942, An Stoirm, dráma sé radharc le Alexander Ostrovsky, aistríthe ag Aodh Mac Dhubháin, agus d'éirigh go maith leis. Ach bhí na fadhbanna céanna ag an scéim nua is a bhí ag an sean-*Chomhar*. I dtús báire, ganntanas bundrámaí Gaeilge. D'fhreagair an Coiste nua an fhadhb seo le haistriúcháin agus chuir siad comórtais ar fáil le duaiseanna móra airgid don dráma is fearr. Cé gur nochtáíodh roinnt drámaí as an scéim nua, ní raibh sé ach ag cur na seanfhaidhbe ar an méar fhada arís. Bhí easpa aisteoirí a raibh an Ghaeilge ar a dtoil acu mar dheacracht bhreise. Chuidigh ranganna Gaeilge Prionnas Mac Diarmada agus riail Earnán De Blaghd faoi aisteoirí agus an Ghaeilge leis an fhadhb seo a réiteach ach chuir sé an-chuid aisteoirí ó dhoirse na *Mainistreach* chomh maith. Cháin a lán daoine an Bhlaghdach ag an am:

The *Abbey's* Gaelic policy,

however based on what appeared to be a linguistic rather than artistic grounds, seemed to some a betrayal, or at least a distortion, of the *Abbey's* primary purpose, and disruptive of its regular work.¹⁰

Cheap a lán daoine go raibh an Bhlaghdach ag iarraidh an Ghaeilge a chur chun cinn agus é ag déanamh dochair don drámaíocht mar ealain ag an am chéanna. Foilsíodh ainm na hAmharclainne i nGaeilge ar gach clár ó 1942 ar aghaidh agus cuireadh dánta Gaeilge sa chlár chomh maith. Mar a dúirt Holloway, léirmheastóir na hAmharclainne ag an am:

All three directors have the Gaelic bee in their bonnets, and behave like children in foistering Gaelic plays on the Gaels who have no love for sitting out Gaelic plays.¹¹

Bhí an fhadhb chéanna ag an *Comhar* nuair a thosaigh sé fiche bliain roimhe seo, ag meascadh forbairt na drámaíochta le tábhacht na teanga. An raibh an rud céanna le tarlú arís?

Léiríodh na drámaí seo, gach ceann ar feadh dhá oíche le linn 1942/43, An Ehean Chródha, Ar an mBóthar Mór, An Coimisinéir le Tomás Ó Suilleabháin agus An Traona sa Mhóinfhéar. Le linn seisiún 1943/44 léiríodh Ordóg an Bháis le Micheál Ó hAodha; Laistir

den éadan le hEibhlín Ní Shúilleabháin; Staina le Peadar Ó hAnnracháin agus Sodar i ndiaidh na nUasal. In aiste a fóilsíodh san iris bliantiúl Éire tugann Gearóid Ó Lochlainn a thuairimí ar an cheangal idir an *Mhainistir* agus an *Comhar*:

An obair atá ar siubhal anois ag *Amharclann na Mainistreach* i gcomhpháirtidheacht leis an *gComhar Drámaíochta* is tosú é.....
Ach tá an *Mhainistir* rō-mhór i gcomhair ndrámái Gaedhilge.An fhuireann d'aisteoirí oilte lán aimseartha atá ag teastáil tá sí dá cruthú ar stáitse *Amharclann na Mainistreach* agus tá an Ghaedhilge ag faghail ionaid mar ba chóir i n-obair na hamharclainne do chuir tús leis an drámaidheacht dhúthchasaigh 'sa tír seo. Sin céim mór ar aghaidh.Is fearr stáitse agus halla éisteachta fé leith do bheith ann i gcomhair na ndrámái Gaedhilge i dtosach báire, ar aon chuma, go dtí go dtiocfadh méadú mór ar uimhir na nGaedhilgeoirí 's chathair. Agus tiocfaidh san leis an aimsir.¹²

Tá beagnach tríocha bliain imithe ó scríobh Gearóid Ó Lochlainn é seo. Tá meadú cinnte tágtha ar líon na nGaeilgeoirí sa chathair ach is deacir a rá ar tháinig méadú ar lucht éisteachta an dráma Ghaeilge.

An Cumann Scoldrámaíochta

Ceann de na haidhmeanna a bhí ag *Cumann drámaíochta na Scol* nó *Schools Drama League* a bunaíodh i mBaile Átha Cliath ar an 9ú Feabhra 1934 ná drámaíocht na Gaeilge a spreagadh i measc an aos óg agus iad ar scoil. Pointe a luaitear go minic ná gurb í an drámaíocht ceann de na meáin is cumhachtaí chun labhairt na Gaeilge a fhorbairt. Chomh maith le seo cheap an cumann gurb fhéidir a thaispeáint do oidí na cathrach an dóigh ab fhearr leis an dráma a úsáid i gcúrsaí oideachais agus le suáilceas a thabhairt do pháistí na cathrach go mbeadh siad in ann úsáid a bhaint as an Ghaeilge i gcúrsaí an tsaoil.

Toghadh an Coiste seo a leanas:

Pátrún: Tomás Ó Deirg TD

Uachtarán: An tAthair Micheál Ó.F.M.Cap

Cathaoirleach: Micheál Ó Foghlú

Rúnaí Onórach: Tomás Ó Luibhéid

Rúnaí Oinigh: Proinnsias Ó Suilleabháin

Cisteoir: Aindrias Ó Muimneacháin

Coisteoirí: Aine Ní Cheannain, Nóra Aghas, Sibeál Bn.

Uí Chonchubhair, Síle Ní Arrachtáin,

Micheál Breathnach, Leon Ó Dúil,

Séamus Mac Cába, Dr. P.T. Breathnach

Cáit Ní Ghribhthín, Máire Ní Bhriain,

Giolla Críost Ó Broin, Bn. Uí Bhriain

agus Seán Ó Grádaigh.

Oibritheoirí deonacha na daoine seo go léir agus ó na scoileanna Gaelacha a tháinig an tacaíocht i dtosach. Ba é an chéad rud a rinne siad ná fógra a chur amach le rá go mbeadh léirithe poiblí de dhrámaí scoileanna i dTeach an Ardmhéara ar an 24ú Márta 1934 le linn Féile Drámaíochta Fheis Átha Cliath. Ba iad na drámaí a léiríodh ná Na hÚlla Órga le Annraoi Saidléar, a léirigh Scoil na mBráithre Sráid Synge; An Pósadh le Dubhghlas De hÍde, Scoil na mBráithre, Plás Mhuire; Oíche Bhealtaine le Micheál Mac Liammóir, Scoil Cholm Cille; Teachtair Chríost go hEirinn, Clochar Lughaidh Ráth Maonais agus Eibhlín Talbóid le Annraoi Saidléar, Sráid Synge.

Ansin socraíodh an chéad Fhéile do dhaltaí scoile amháin agus roinn siad mar seo a leanas na comórtaisí:

Roinn A: Scoileanna a bhfuil thar triúr múinteoir ag múineadh iontu.

1 - Scoláirí faoi 10 mbliana d'aois.

2 - Scoláirí idir 10 mbliana agus 13 bliana d'aois.

3 - Scoláirí idir 13 bliana agus 16 bliana d'aois.

4 - Scoláirí os cionn 16 bliana d'aois.

Roinn B: Scoileanna ina bhfuil triúr oide nó níos lú ná san ag múineadh iontu.

1 - Scoláirí atá faoi bhun 10 mbliana d'aois

2 - Scoláirí atá os cionn 10 mbliana d'aois.¹³

Socraíodh go mbeadh táille ballraíochta le híoc ag na scoileanna go léir agus thug an clarú seo cead don scoil ionadaí a chur chuig Cruinniú Cinnbhliana an Chumainn. Toghadh an 21ú, 22ú agus 23ú Meitheamh mar dhátaí don fhéile i dTeach an Ardmhéara agus san Foresters Hall, Cearnóg Pharnell. Foilsíodh cuspóirí an Chumainn as clár iomaíochta:

Do measadh do roinnt Gael i mBaile Atha Cliath go mba ionmholta an rud é Cumann dá shaghas so do bheith ann, mar do tuigeadh dóibh gur mhór an chabhair an Drámaíocht scoile chun:

- 1 - labhairt na Gaeilge d'fhoirleathnú i measc na ndaltaí scoile.
- 2 - gealadh do dhéanamh ar shaol na scoile.
- 3 - suim san Drámaíocht Ghaeilge d'fhoirbhiú sna daltaí,

agus nuair a dúirt Tomás ó Deirg, Aire Oideachais go mbeadh sé sásta bheith ina Phátrún ar an gCumann agus nuair a gheall Corn mar dhuais do cheann dos na Comórtais do ghlac an lucht tionscnaimh misneach agus do bhunaíodh an Cumann so, agus do ceapadh Coiste leis an obair do riaradh. Do beartaíodh leis, ar craobhacha den Chumann a bhunú i ngach Contae sa tír, agus tá réiteach déanta chuige sin cheanna i bhfiche éigin chontae. Tá curtha rompu, leis, ag lucht an Chumainn drámaí oiriúnacha do chur ar fáil agis iad do bheith á léiriú ag scoláirí scoile i ngach áit ar fuaid na tíre, agus tá liosta de dhrámaí oiriúnacha atá ar fáil á chur le chéile agus cuirfear an liosta san go dtí na Contaetha nó chun éinne a chuireann suim san scéal.¹⁴

Léiríodh 16 dhráma le linn na Féile agus tháinig scoileanna ó Bhaile Atha Cliath, ó Chontae Chorcaí, ó

Chontae an Chláir, ó Mhuineachán, ón Muileann gCearr, ó
Ghaillimh agus ó Mhaigh Eo. Is spéisiúil mar a
roinneadh na marcanna:

Ceart na Gaeilge (Foghraíocht gramadach)-	20 marc
Léir-bhrí agus soiléireacht cainte	- 25 marc
Nochtadh ar thréithe na bpearsan agus ar thréithe an dráma	- 25 marc
Comhoibriú na bpearsan	- 10 marc
Feistiú agus críochnúlacht	- 10 marc
Oiriúint an dráma	- 10 marc
Iomlán	100 marc ¹⁴

Agus na marcanna seo a scaipeadh chuig na scoileanna
mhol siad dóibh:

Léiriú (dráma nó cuid de dhráma)
a thógfaidh timpeall leathuair a'
chloig a bheidh ag teastáil le haghaidh
comórtas gach ranna den chlár so; agus
ní mór dos na hiomaitheoirí faisnéis
ar faid an léirithe a beartaíotar do chur
chun Rúnaí na féile i dteannta a n-iarratas.
Déanfaidh an Coiste a ndícheall ar radharcanna
oiriúnacha do bheith ar fáil dos na
hiomaitheoirí ach fios d'fháil ina thaobh
in am tráth, ach moltar do gach foireann
a ngléas féin do thabhairt leo.¹⁶

Cé nár nuacht ar fad a bhí tosaithe acu bhí siol curtha
ag an gCumann ar mhaithe le drámaíocht na Gaeilge agus
cé go raibh féilte ar fáil ar fud na tíre roimhe seo ní
raibh ord nó eagar orthu go dtí gur bunaíodh an *Cumann*
Scoildrámaíochta ar bhonn náisiúnta. Séard a bhí de
dhíth anois ná leanúnachas agus comhoibriú idir an
cumann nua, an *Comhar* agus na cumainn drámaíochta go

léir ar fud na tíre. Cá bhfios nach mbeadh Synge nó O'Casey á oiliúint ag an gcumann seo?

Luaigh mé gur ceapadh Gearóid Ó Lochlainn mar chigire agus mar thimire drámaíochta don Roinn Oideachais sa bhliain 1935. Mhol lucht na *Scoldrámaíochta* don Roinn timirí cúnata a cheapadh chomh maith ionas go mbeadh bláth agus toradh ceart ar obair an chumainn. Rinne Gearóid obair fhíor-mhaith ag taisteal ar fud na tíre ag déanamh cigireachta ar dhrámaíocht na scol, ag tabhairt cuidiú don aos fásta anseo agus ansiúd, ag déanamh moltóireachta ar féilte agus feiseanna agus ag tabhairt cúrsaí drámaíochta do mhúinteoirí scoile.

Mhúscail an cumann nua seo suim mhór sa drámaíocht Gaeilge, bhí féilte á reachtáil ag na cumainn go léir gach bliain don aos óg agus tháinig buaiteoirí na bhféilte seo le chéile ag féile mhór na bliana i mBaile Átha Cliath. Ba dhíograiseach an obair a bhí ar siúl ag na cumainn, agus ba léir gurbh é foinse a ndíograise an grá mór a bhí acu do ealaín na drámaíochta agus don Ghaeilge. Chomh maith le seo, ní raibh cinema, ná teilifís, videos, discos na fiú raidió ann agus mar sin ba chaitheamh aimsire í an drámaíocht dóibh, seans le buaileadh le daoine agus mar sin de.

Rinne lucht an *Scolldrámaíochta* iarracht

comórtas a chur ar bun i 1951 chun mór easpa drámaí don aos óg a fheabhsú sa bhliain 1951. Fuair siad tacaíocht ón Roinn Oideachais ach ní raibh toradh a gcuid oibre le feiceáil go dtí 1953 nuair a tháinig dhá iarracht agus daichead isteach. Chuidigh na cúrsaí a d'eagraigh Comhdháil Náisiúnta na Gaeilge i mBealtaine 1952 agus Samhain 1953 go mór leis an scéal. Bhí éileamh fairsing ar na cúrsaí go mórmór ag múinteoirí bunscoile.

Amharclann na Mainistreach

Sa bhliain 1935 toghadh Earnán De Blaghd mar bhall de Bhord Stiúrthóirí *Amharclann na Mainistreach* agus ó toghadh é rinne sé a sheacht ndícheall ar son drámaíocht na Gaeilge. Bhí an-spéis sa Ghaeilge aige agus ó thús a thréimhse mar stiúrthóir bainistíochta chuir sé drámaí Gaeilge ar stáitse *Amharclann na Mainistreach*.

Níor léiríodh dráma Gaeilge ar ardán na *Mainistreach*, le haisteoirí na hamharclainne féin, ón 15ú Eanáir 1912 nuair a léiríodh An Tin Cear agus an tSidheog ann, 'sé sin le rá nár cuireadh ar stáitse dráma Gaeilge le haisteoirí Amharclann Náisiúnta na tíre le sé bliana is fiche. Chun feabhas a chur ar an scéal seo léiríodh Casadh an tSúgáin ar an 1ú Bealtaine 1938. Ní raibh aisteoir ar bith de lucht na *hAmharclainne* in ann páirt Úna a thógáil mar ní raibh

an Ghaeilge maith go leor ag na haisteoirí. Mar sin d'iarr siad ar Bhríd Ní Loinsigh ó chumann amaitéarach i mBaile Átha Cliath an pháirt a ghlacadh. Ba é Cyril Cusack a ghlac páirt Thómáis Uí hAnnracháin agus ba é Hugh Hunt a léirigh an dráma. Shocraigh stiurthóirí na *Mainistreach* drámaí a chur ar fáil go rialta as sin amach agus shocraigh siad ar dhuais £50 a thabhairt do dhráma aonmhír i nGaeilge. As na hiarrachtaí go léir a fuarthas toghadh triúr le léiriú. Léiríodh Baintighearna an Ghorta le Séamus Wilmot ar an 12ú Nollaig 1938 agus Donnchadh Ruadh le Séamus Ó hAodha ar an 15ú Bealtaine ar stáitse agus ba é Prionnsias Mac Diarmada a léirigh iad araon. Ghlac Bhríd Ní Loinsigh páirt san dá dhráma agus de bharr seo glacadh léi mar aisteoir proifisiúnta san *Mhainistir*, áit ar bhain sí clú agus cáil amach di féin. Níor léiríodh an triú duaisiarracht Gloine an Impire le Traolach Ó Raifeartaigh go dtí 1942 mar chuir an dara Cogadh Domhanda i mí Meán Fómhair isteach go mór ar lucht ealaíona na tíre agus mar sin cuireadh an drámaíocht Gaeilge ar leathtaobh arís.

Fuair Yeats bás ar an 28ú Eanáir 1938 sa Fhrainc agus ba mhór an chailliúint é. Dúirt Lennox Robinson faoi:

Ireland has lost one of her greatest sons and the world one of its greatest poets.¹⁷

Cé nach raibh mórán baint ag Yeats leis an *Amharclann* ag deireadh agus cé go raibh stiúrthóirí nua ina áit, bhí sé mar fháidh di go dtí a bhás. Ba dheacair *Amharclann na Mainistreach* a shamhlú gan Yeats, agus ar ndóigh, Lady Gregory. Dúirt Robinson:

His and Lady Gregory's death brought the great triumvirate to an end. Through thick and thin, through rich years and lean years, through three wars 1914-18, the Anglo-Irish War and our Civil War, they had never flagged in their care for the theatre.¹⁶

Ach lean an *Amharclann* leis an obair a thosaigh Yeats daichead bliain roimhe seo. Chomh maith le seo bhí orthu anró agus cruatan cogaidh eile a sheasamh, an Dara Cogadh Domhanda. Mhair an cogadh sé bliana agus cé gur fhan Éire neodrach le linn an troda bhí orthu cur suas le ganntanas bia agus guail agus peitрил, bhí deacrachtaí ag baint le taisteal agus bhí atmasféar míshuaimhneasach, imníoch ar fud na tíre, gan fhios go díreach cén uair a stracfaí Éire isteach san eirleach. D'ainneoin seo níor dhún doirse *Amharclann na Mainistrach* le linn na tréimhse achrannaí seo. Chuir staid neodrach na tíre isteach go mór ar scríbhneoirí agus drámadóirí araon, áfach, agus nuair a bheadh an cogadh thart:

Irish writers found themselves cut off from their European roots, roots that might now be expected to spread out into a universal growth. Then after seven years the country emerged from the "Plato's cave" in which not only the writers but an entire people had been cut off from the events that shaped the future of mankind, it was to face a very different world in the making of which they had played no part.

.....for many writers isolation resulted in the gradual drying up of creativity, or the stale repetition of past formulae.¹⁹

Nuair a chríochnaigh an cogadh bhí ealaíontóirí na tíre ar chúl i gcúrsaí litríochta, drámaíochta agus filíochta na hEorpa.

Níorbh duine ealaíonta é an Bhlaghdach ach an oiread. Mar sin stiúraigh sé an *Mhainistir* ó thaobh brabach agus airgead de agus rinne sé dearmad ar thradisiún na hAmharclainne go dtí seo. Léiríodh 104 drámaí nua Béarla le linn 1930/1940 ach tháinig laghdú ar an uimhir sin le linn 1940/1950 mar níor léiríodh ach 62 drámaí nua Béarla. Ach d'ainneoin an laghdú seo tháinig méadú ar lucht féachana na hAmharclainne ar fud na cathrach. Chuidigh staid neodrach na tíre le linn an chogaidh le daoine a mhealladh chuig an Amharclann ach is léir gurbh iad drámaí agus coiméidí O'Casey, Shiels, Robinson, Mac Namara agus Carney a mheall gnáthdhaoine na cathrach chuig na léirithe:

The *Abbey* had become a theatre for the people, offering an evening's entertainment at which the average citizen could feel at home.²⁰

Chuir an tréimhse seo tús le saol beirt aisteoir chailiúla san Amharclann, Uaiteár Ó Maicín agus Síobhán Níc Chionnaith. Tháinig Síobhán ó *Taibhdhearc na Gaillimhe* ar scoláireacht an *Chomhair* sa bhliain 1944 agus d'fhán sí i mBaile Átha Cliath dá bharr. Bhí Uaiteár Ó Maicín mar léiritheoir sa *Taibhdhearc* go dtí 1948 nuair a tháinig sé chuig an *Mhainistir* mar aisteoir agus d'fhán seisean fosta.

Le linn an chogaidh ní raibh mórán seans ag na haisteoirí, léiritheoirí agus drámadóirí aon dul chun cinn a dhéanamh ina gceird. Ach nuair a chríochnaigh an cogadh i 1945 thug an raidió, na scannáin agus an teilifís seans dóibh a n-aghaidh a dhiriú ar shaol nua. Sa bhliain 1946 d'fhág Eileen Crowe, Síobhán Níc Chionnaith, F.J. Mc Cormick, Cyril Cusack, M.J. Dolan, Denis O' Dea agus Séamus Locke an *Mhainistir* chun páirt a ghlacadh i scannáin in Eirinn agus thar lear. Chun feabhas a chur ar an scéal seo d'ardaigh an Bhlaghdach tuarastal na n-aisteoirí ó 7 ngine go dtí 10 ngine sa bhliain. D'ardaigh an Rialtas deontas na *Mainistreach* agus thug sé deontas bliantiúil de £2,500 don *Chomhar Drámaíochta* chomh maith. Ach mar a deir an sean fhocal, is glas iad na cnoic i bhfad

uainn. Bhí an t-airgead níos fearr sna scannáin thar lear, agus chaill an *Mhainistir* agus an *Comhar* a lán aisteoirí, léiritheoirí agus drámadóirí dá bharr. Bhí argóint inmheánach i measc lucht stiúrtha na *Mainistreach* ag an am agus chuir seo brú miltineach ar obair na hamharclainne. Toghadh Ria Mooney mar stiúrthóir ann sa bhliain 1946 ach:

little did she realise at the time that she too, would be ground down by the lack of artistic understanding and the acceptance of mediocrity that was spreading throughout the Theatre like a fatal disease.²¹

Maidir le drámaíocht na Gaeilge d'oibrigh an Bhlaghdach go crua ar a shon ach bhí sé deacair lucht féachana creidiúnach a mhealladh chun dráma Gaeilge a fheiceáil. Bheartaigh sé drámaí Gaeilge aon-mhír a léiriú ag deireadh an phríomhléiriú Béarla. Agus é ag fógairt an príomhdhráma níor luaigh sé an dráma Gaeilge in aon chor, mar sin ní raibh fhios ag na daoine go raibh sé ar siúl go dtí gur oscail siad na cláracha. Dúirt Hugh Hunt:

Clearly Blythe's aims in promoting Gaelic drama were not wholly artistic.partly aimed at impressing the government with the *Abbeys* value as a medium of education in the Irish Language, thereby channelling the grants from the Department of Education to *Comhar Drámaíochta* directly to the *Abbey*.²²

Ceapaim féin go bhfuil Hugh Hunt ag dul thar fóir leis an ráiteas seo. Ba chinnte gur duine ábharach é an Bhlaghdach ó thaobh na hAmharclainne de ach ní féidir a shéanadh go ndearna sé obair iontach ar son gluaiseacht na drámaíochta Gaeilge agus an drámaíocht Béarla sa tír seo.

Ní mór ag an bpointe seo cúpla ceann de na léirithe is suimiúla a raibh an Bhlaghdach freagrach astu a lua. Léiríodh aistriúchán le Tomás Luibhéid ar Caitlín Ní Uallacháin le W.B. Yeats ar an 20ú Aibreán 1946. Ba é Prionnsias Mac Diarmada a bhí mar léiritheoir, ghlac Síobhán Níc Chionnaith páirt Bhríd (bean Pheadar Uí Ghealain) agus Bríd Ní Loinsigh a ghlac páirt an tSean Bhean Bhocht. I mí Meán Fómhair sa bhliain chéanna léiríodh An Bunnán Buí, dráma aonghníomh le Domhnall Ó Corcara, aistrithe ag P.O'Domhnaill. Ba lucht *Aisteoirí Ghaoth Dobhair* a ghlac na príomhpháirteanna sa dráma: Áine Níc Ghiolla Bhríde mar Nóra; Eamonn Mac Giolla Easbuic mar Chathal Buidhe agus Domhnall Mac Giolla Easbuic a thóg páirt an tsagairt. An oíche chéanna léiríodh dráma dhá ghníomh eile, Oidhreacht le T.C.Murray, aistrithe ag Máire Ní Shíothcháin. Ghlac Áine Níc Ghiolla Bhríde páirt Mháire sa dráma agus ise a bhí mar léiritheoir chomh maith, le cuidiú ó Ghearóid Ó Lochlainn. Léiríodh trí dhráma Gaeilge le linn 1947, Catriona Parr, aistriúchán le

Liam Ó Laoghaire ar dhráma le M. Baring; Oíche Mhaith Agat a Nhic Uí Dhomhnaill, aistriúchán leis an Ollamh L.Ó Briain ar Good Night Mr O Donnell agus an bundráma cáiliúil sin le Micheál Mac Diarmada, Diarmaid agus Gráinne. Ceithre dhráma a léiríodh i 1948, Tomás Mac Anna a bhí mar léiritheoir ar gach ceann acu agus Carl Bonn a bhí i mbun feistis stáitse. Níor léiríodh ach dráma amháin (agus Geamaireacht) i 1949 Bean an Mhí Grá, aistriúchán le Pádraigin Ní Néill ar La Malquerida le Jacinta Benavente.

Cé go raibh drámaí Gaeilge á léiriú ba aistriúcháin an chuid is mó díobh. Ní raibh scríbhneoirí ar bith ag tabhairt faoi bhundrámaí a scríobh. Ó 1940 go dtí 1951 níor léiríodh bundráma Gaeilge nuacheaptha amháin ar stáitse an *Mhainistir*. Ní leor Casadh an tSúgáin, ceiliúradh An Pósadh agus Diarmaid agus Gráinne chun gluaiseacht na drámaíochta Gaeilge a bhunú.

Tháinig Tomás Mac Anna ar an bhfód ag an am seo, fear oilte agus fear mór le rá i gcúrsaí drámaíochta go dtí le déanaí sa tír seo. Ach d'ainneoin a chumais níor fhéad sé *Amharclann na Mainistreach* a chur ar bhealach a leasa arís. Bhí an spiorad cailte ag an *Mhainistir*. Bhí an dochar déanta ag polasaí trádálach an Bhlaghdach. Agus ansin bhuaib tubaist eile í:

At 10.15 on the evening of the 17th July 1951 the curtain fell at the conclusion of a brilliant performance of The Plough and the Stars. By 11 o'clock the players and the staff had left the theatre. An hour and a half later two young men passing in the street saw that the building was in flames - a cigarette butt, a fused wire? We shall never know. Not everything was destroyed. The stage, the scene dock, the green room, wardrobe rooms, paint room and dressing rooms disappeared but the front offices and the vestibule were not injured and willing helpers from the street rescued all our lovely pictures.²³

D'ainneoin na deacrachtaí a bhí ag an *Amharclann* roimh an tine tháinig cabhair as gach aird, tairisintí ón Eoraip, ó Mheiriceá agus ó Shasana. Leanann Robinson ar aghaidh agus deir sé:

It only needed this little tragedy to realise how deeply rooted is the *Abbey Theatre* in the National life of Ireland.²⁴

Chuir stiurthóirí Guinness & Co. halla beag ar fáil, Rupert Guinness Hall, ar feadh dhá mhí agus ansin d'aistrigh an *Mhainistir* chuig *Amharclann na Banríona* (Queen's Theatre) ar feadh tamaill.

Chuir na blianta deoraíochta isteach go mór ar *Amharclann na Mainistreach*. Bhí *Amharclann na Banríona* ró-mhór, bhí drochchuma air, ní raibh soilse

nó feisteas stáitse mar is ceart ann, ní raibh atmasféar drámatúil feiliúnach agus cailleadh an dlúthbhaint a bhí idir na haisteoirí agus an lucht éisteachta san amharclann mhór. B' iad seo príomhbhuanna *Amharclann na Mainistreach* ach bhí orthu cur suas leis an áit eile ar feadh tamaill. Níor bheartaigh siad ach ar cúpla bliain a chaitheamh ann. Cheap siad go mbeadh Amharclann nua bunaithe gan mhoill, ar shean-suíomh an *Mhainistir* agus go mbeadh siad in ann leanúint ar aghaidh ag léiriú mar phríomhaisteoirí Amharclainne Náisiúnta na hÉireann. Bhí orthu cúig bliana déag a chaitheamh gan amharclann dá gcuid féin, afách. Le linn na tréimhse sin chaill an compántas suas le £60,000, ní raibh mórán drámaí nua á scríobh agus mar sin bhí orthu brath ar na seandrámaí dílse. D'fhág a lán de na haisteoirí agus léiritheoirí chun postanna níos tairbhí a ghlacadh i scannáin thar lear agus in Eirinn agus ar ndóigh le Raidió Éireann.

Thit Iubhaile Órga na *Mainistreach* ar an 27ú, 28ú agus 29ú Nollaig 1954 agus bheartaigh an Bhlaghdach ar an cheiliúradh seo a úsáid chun aird an náisiúin a dhíriú ar thábhacht na hAmharclainne. Léiríodh trí sheandráma le bunaitheoirí na *Mainistreach*, In the Shadow of the Glen, On Baile's Strand agus Spreading the News os comhair dhá chéad duine mór le rá i saol na hÉireann. Cé gur éirigh go maith leis na léirithe níor chuir siad deireadh le deacrachtaí na *Mainistreach* féin. Bhí argóintí gan stad, clampar idir stiúrthóirí

an Bhardais i mBaile Átha Cliath, an Rialtas agus ailtirí áirithe, agus aighneas i measc na ndaoine go léir le leanúint ar aghaidh go dtí gur osclaíodh an *Mhainistir* nua, dhá bhliain déag ina dhiaidh seo.

Geamaireachtaí as Gaeilge in Amharclann na Mainistreach

Ar an 26ú Nollaig chuir complacht na *Mainistreach* tús le Geamaireachtaí as Gaeilge ar a stáitse. Ba mhór an t-iontas i dtosach do mhuintir Átha Cliath culaith Gaelach nó culaith Ghaeilge a fheiceáil ar phléaráca prionsaí agus cailleadh, síogaí agus ollphéiste, ach glacadh leis tar éis an chéad léiriú de Muireann agus an Prionnsa, aistriúchán le Micheál Ó hAodha ar an dráma The Golden Apple le Lady Gregory. Bheartaigh na stiúrthóirí an gheamaireacht seo a chur ar stáitse sé oíche i ndiaidh a chéile, ón 26ú Nollaig go dtí an 31ú Nollaig 1945. Ach d'éirigh go han-mhaith leis agus rith sé fá choinne 43 oíche agus bhí an teach lán acu gach uile oíche. Ní féidir a rá, áfach, gur tháinig na daoine chun an Ghaeilge sa dráma a chloisteáil, mar go raibh an aisteoireacht agus na cultachta chomh maith sin. Mheall na hamhráin, na damhsaí, na héadaí sonracha, éirim na foirne agus an gheaitsíocht ghrámhar chun na hamharclainne iad agus ba chuma leo an i mBéarla, i bhFraincis nó i nGaeilge é,

bhain siad sult as. Cheap daoine ag an am gur náireach an taispeantás é seo do Amharclann Yeats agus Lady Gregory agus gur chóir na Geamaireachtaí a fhágáil faoi stiúir na gcompántaisí amaitéaracha ar fud na tíre ach níor éist lucht na *Mainistreach* leo.

Léiríodh an dara Geamaireacht Fernando agus an Dragon ar an 29ú Nollaig 1946 faoi chúram Phrionnsias Mhic Dhiarmada agus d'éirigh thar barr leis. I 1948 níor thosaigh Geamaireacht na bliana go dtí lú Eanáir 1948 le Réalt Dhiarmada faoi stiúir Mhic Dhiarmada arís agus ag deireadh 1948 léiríodh an Gheamaireacht Brian agus an Claidheamh Soluis. An bhliain roimh an tine i 1951 cuireadh an Gheamaireacht Úna agus Jimín ar stáitse.

Taibhdhearc na Gaillimhe

Ní i mBaile Átha Cliath amháin a bhí an drámaíocht ar súil le linn 1932 agus 1955, ach bhí sé go sláintiúil i nGaillimh fosta. Nuair a d'fhág Edwards agus Mac Liammóir an *Taibhdhearc* toghadh Prionnsias Mac Diarmada mar léiritheoir agus d'fhan sé sa phost ó 1931 go dtí gur tháinig sé chuig an *Mhainistir* sa bhliain 1938 mar phríomhléiritheoir. Léirigh sé suas le caoga dráma Gaeilge le linn a thréimhse sa *Taibhdhearc* agus bhain sé clú amach dó féin leis na léirithe a rinne sé, go háirithe Cách, aistriúchán le S. Mac Tomás ar an

dráma Everyman, a léiríodh i mí Iúil 1932, agus dráma eile mór, Deirdre an Bhróin, aistriúchán leis an Ollamh Ó Briain ar dhráma a scríobh Synge a léiríodh ar an 16ú Nollaig 1934. Léirigh Mac Diarmada an dráma Beatha Iongantach Bhéarnáird Oig De Menthon, aistriúchán leis an Ollamh O Briain arís ar an dráma Fraincise La Marveilleuse Histoire du Jeune Bernard de Menthon le Henri Ghéon i mí Meitheamh 1935 agus d'éirigh thar barr leis. De réir cosúlachtaí tógadh cuid den "set", caisléan mór, ar úrlar an halla féin chomh maith leis an stáitse. Léirigh Mac Diarmada cúpla Geamaireacht i rith a thréimhse agus craolaíodh cúpla ceann acu ar an raidió.

Nuair a d'fhág Prionnsias an *Taibhdhearc* tháinig Uaiteár O Maicín (Walter Macken) mar léiritheoir ina áit, ó 1939 go dtí 1948. Chomh maith le bheith ina léiritheoir, scríobh sé drámaí, stiúraigh sé an Amharclann agus ghlac sé féin agus a bhean Peig páirt sna drámaí a léirigh sé. Bhí an-mheas air i measc na n-aisteoirí agus d'éirigh thar barr leis na léirithe ar fad a raibh baint aige leo, mar shampla: An Sgiúrsa Bhán a léiríodh i mí Meitheamh 1941; aistriúchán le B. Tóibín ar Power and Glory le Carl Capek; Mary Rose inar ghlac Siobhán Níc Chionnaith an príomhpháirt; An Choróin v An Ceallach, aistriúchán le S. Mac Réamoinn ar dráma le Roger Mc Hugh; Trial at Green Street Courthouse, agus Arrah-na-Pogue a léiríodh i mí na Samhna 1947. Ní raibh mórán drámadóirí ag scríobh

bundrámaí Gaeilge ag an am agus mar sin ba thábhachtaí na bundrámaí a scríobh Ó Maicín é féin, An Cailín Aimsire Abú (léiriú Meán Fómhair 1943); Oighbreacht na Mara (Meitheamh 1944) agus léiríodh é san *Mhainistir* an bhliain ina dhiaidh sin; An Fear ón Spidéal (Iúil); agus Bhí mac agam tráth (Deireadh Fómhair 1943).

Nuair a d'fhág Ó Maicín an *Taibhdhearc* níor lean aon léiritheoir amháin é sa phost seo. Rinne Ian Priestly-Mitchell roinnt mhaith léirithe ag tús 1948, aistriúchán ab ea an chuid is mó acu. Bhí baint aige le Raidió Éireann ag an am agus tháinig sé go Gaillimh nuair a bhí sé saor. Tá clú air mar léiritheoir San Siobhán le G.B. Shaw a léiríodh um Nollag 1950. Bhí an teach lán go doras ón 13ú go dtí 17ú Nollaig agus tugadh é go dtí an *Gaiety Theatre* i mBaile Átha Cliath de bharr seo. Bhí an phríomhpháirt ag Siobhán Níc Cionnaith ann agus de réir na dtuairiscí bhí sí ar fheabhas.

Bhí Seán Mac Cathbhaid mar léiritheoir lánaimseartha sa *Taibhdhearc* ar feadh cúpla bliain agus ba é Grianán na Seacht Néochrach, aistriúchán le Amhlaoibh ó Loinsigh ar The Seven Keys to Boldpate, a léiríodh i mí na Nollag 1948, an léiriú ab fhéarr a rinne sé.

Ón bliain sin go dtí 1956 rinne Ría Mooney, Jackie Mac Gowran (aisteoir cáiliúil), R Ó Longaigh, D.

Ó Murchadha, Seán Ó hÓráin (dlíodóir i nGaillimh) agus Micheál Garvey ó RTÉ léiriú sa *Taibhdhearc*. Tháinig Seán Stafford isteach sa *Taibhdhearc* i 1950 mar aisteoir agus tá sé ann ó shin. Le linn a thréimhse san Amharclann bhí se ag aisteoireacht, ag léiriú, ag scríobh, ag aistriú agus ag stiúró na háite (fch. Caibidil 5).

Caibidil 5
(1954 - 1989)

An Damer

Ba sa bhliain 1955 bunaíodh Amharclann Gaeilge an *Damer* i mBaile Átha Cliath faoi chúram Ghael Linn, eagrais a bunaíodh i mBealtaine 1953. Cé nárbh é príomhaidhm an eagrais seo amharclann Gaeilge a bhunú, thuig siad cé chomh tábhachtach is a bhí Amharclann fá choinne drámaí Gaeilge amháin chun an ealaín dhúchasach seo a chaomhnú sa chathair. Ó comhdhlútháíodh an *Comhar Drámaíochta* le *Amharclann na Mainistreach* i 1942 bhí léiriú drámaí Gaeilge faoi chúram na *Mainistreach*. Ó dódh an *Mhainistir* is léir go raibh sí ag déanamh faillí ar a cúram freastal mar is ceart ar dhrámaí, léiritheoirí, aisteoirí agus lucht féachana na Gaeilge d'ainneoin dea-rúin Earnáin De Blaghd agus díograis Thómáis Mhic Anna. Ar ndóigh bhí sé deacair a rá go raibh an locht orthu. Is Amharclann Angla-Eireannach/Béarla í go bunúsach *Amharclann na Mainistreach* in iomaíocht le hAmharclanna Béarla agus Angla-Eireannacha in Éirinn agus ar fud na hEorpa. Braitheann dul chun cinn amharclainne ar fheabhas na léirithe a chuireann siad ar fáil ach ní hé sin a choimeádann beo í. Bíonn tábhacht le caighdeán an dráma agus an léirithe i gcomparáid le caighdeán na n-amharclann eile, ach is tabhachtaí fós an lucht éisteachta a bhíonn ag gach léiriú agus saibhreas an "box office" i ndeireadh an lae. Ní féidir le drámaíocht na Gaeilge dul in iomaíocht le drámaíocht an

Bhéarla ó thaobh lucht féachana de mar ní ionann an dá phobal. Ba chóir do lucht drámaíocht na Gaeilge a ndroim a thabhairt leis na hAmharclanna móra trádálacha go léir agus a n-intinn a dhíriú ar Amharclann bheag dá gcuid féin:

Amharclann i nGaeilge ar fad atá ag teastáil, pé saghas é, olc, maith nó measartha, pé saghas drámaí léirítear, mas gá dul ar fad féin i muinín na n-aistriúchán. Drámaí Gaeilge bheith ar thaispeáint go rialta in Amharclann ar leith Ghaeilge. As san amháin a thiocfaidh an ghluaiseacht, dó san amháin a scríobhfar drámaí.¹

Bhí leanúnachás de dhíth i ndrámáíocht na Gaeilge, rud nach raibh le fáil roimh theacht an *Damer*. Dá mbeadh leanúnachás ann thabharfadh sin spreagadh do na drámadóirí, thabharfadh sé misneach do na haisteoirí agus léiritheoirí araon agus thabharfadh sé caoi don chompántas lucht éisteachta buan a mhealladh chun na hAmharclainne. Mar sin ba mhór an dul chun cinn é do ghluaiseacht drámaíochta na Gaeilge nuair a osclaíodh an Amharclann bheag seo.

Riobard Mac Goráin a bhí freagrach as bainistíocht an *Damer* i dtosach agus cé nach raibh Coiste leanúnach ar leith ag an Amharclann thug an Bainisteoir tuairiscí do Bhord Caomhnóirí Gael Linn. Ar an mbord seo bhí Dónall Ó Móráin, Máire Breathnach, Máirtín Ó Cadhain, Seán Ó Siocháin agus Aodhagán

Brioscú. Ba é an príomhchuspóir a bhí ag an *Damer* ná Amharclann Gaeilge leanúnach a chur ar fáil i mBaile Átha Cliath agus oiread bundrámaí agus bunsheóanna Gaeilge agus ab fhéidir a chur á scríobh. Chomh maith le seo bhí sé ar intinn acu an bealach a réiteach d'Amharclann bheag ghairmiúil Gaeilge, Amharclann a mbeadh léirithe leanúnacha inti ar feadh 30/40 seachtain sa bhliain agus a thabharfadh seans do dhaoine sa phríomhchathair freastal ar dhrámaí Gaeilge am ar bith, mar is féidir leo a dhéanamh i gcás drámaí Béarla. Chuardaigh lucht Gael Linn an chathair le linn an tSamhraidh 1955 agus i ndeireadh na dála ghlac siad le halla beag faoi bhun na hEaglaise Uinitéirí ag 112 Faiche Stiabhna ar cíos. Scoil Phrotastúnach a bhí san halla seo a dúnadh sa bhliain 1954 mar nach raibh éileamh uirthi a thuilleadh. Nuair a ghlac Gael Linn ar cíos é bhí rian scoile fós air, dhá sheomra agus laindéal infhillte eadarthu. Bhí ar Ghael Linn ardán ceart a thógáil ann, corás soilsí a chur le chéile, (cuireadh soilsí breise leo de réir éileamh na ndrámái) suíocháin a cheannach agus ainm a chur taobh amuigh dó. Is féidir a rá gur tharla na forbairtí ar áiseanna an *Damer* de réir riachtanais na ndrámái agus ní mar thoradh ar aon phlean forbartha leanúnach.

B'iad Gael Linn a chur an t-airgead go léir isteach san Amharclann seo. Cheap a lán daoine ag an am gur chóir an t-airgead a bhí á thabhairt ag an Rialtas do *Amharclann na Mainistreach* ar son léiriú Gaeilge a

thabhairt don *Damer* ach níor tharla seo. I 1963/64 fuair an *Damer* deontas de £3,000 ó Roinn na Gaeltachta trí mheán na *Comhairle Náisiúnta Drámaíochta*.

D'fhostaigh Gael Linn cumainn drámaíochta a bhí ann cheana féin chun na léirithe a dhéanamh san *Damer* i dtosach agus ansin sa bhliain 1956 d'fhostaigh siad Prionnsias Mac Diarmada mar léiritheoir na hAmharclainne.

Roinn an chéad léiriú d'eagraigh Gael Linn Club Drámaíochta sa chathair chun lucht éisteachta a dheimhniú do dhrámaí Gaeilge an *Damer*. Ní smaoineamh nua é seo mar ba chosúil é leis na comhar-chártaí (fch lch Caibidil) a bhí ag an *Comhar Drámaíochta* roimhe seo. Ba é príomhaidhm an Club ná lucht féachana a mhealladh chuig an Amharclann.

Osclaíodh an *Damer* go hoifigiúil ar an 14ú Samhain 1955 le léiriú ó Aisteoirí Chéitinn, Baile Átha Cliath, faoi stiúir Mháirtín Uí Dhíomasaigh, ar trí ghearrdhráma, Rite le Maireád NíGhráda; An Caidéal sa Chlós, dráma grinn le Máirtín ó Díomasaigh agus Gearóid ó Tighearnaigh; agus Ola Maith, aistriúchán le Mairtín Ó Díomasaigh ar dhráma le Philip Johnson. Mhair na léirithe ar feadh seachtain iomlán, athrú mór ón gcorr-oíche a bhí ar fáil in *Amharclann na Mainistreach* go dtí seo. Lean siad ar aghaidh leis na léirithe go dtí Aibreán 1956, cúig seachtain san iomlán. Léirigh grúpa aisteoirí ón Roinn Oideachais, faoi choimirce Shéamuis

Uí Thuama, An Beo do Bhí le Micheál Ó hAodha. Tháinig Aisteoirí Chéitinn ar ais in Eanáir 1956 agus léirigh siad Airneán, bundráma fada a scríobh Ó Díomasaigh agus Ó Tighearnaigh le chéile. Ba chúis dóchais an bundráma fada seo a fheiceáil mar is léir go raibh faillí á dhéanamh ar an ghné seo den ealaín le deich mbliana anuas in *Amharclann na Mainistreach*. Mar atá feicthe againn i gCaibidil 4 drámaí gearra, aonmhíre a bhí á léiriú an chuid is mó den am. Léirigh Craobh na gCúig gCúigi, Baile Átha Cliath, aistriúchán ar Los Pastores le Martinez Sierra An Bheirt Aodhaire agus thug *Aisteoirí Ghaoth Dobhair* cuairt ar an *Damer* in Aibreán 1956 chun an leagan Gaeilge de dhráma T.C.Murray Michaelmas Eve a léiriú, Oíche Fhéil Mhíchil, agus chuir seo críoch leis an chéad seisiún in *Amharclann an Damer*.

Díreach cosúil le hAmharclann nua ar bith bhí buntáistí agus míbhuntáistí ag baint leis an chéad seisiún. Na nithe is suntaisí faoi chéad seisiún an *Damer* ná gur léiríodh trí bhundhráma nua Gaeilge, agus ba dhrámaí fada dhá cheann acu. Chruthaigh sé chomh maith go raibh suim ag pobal airithe sa chathair teacht chuig drámaí Gaeilge ach leanúnachas a sholáthar. Chruthaigh sé do na drámadóirí go raibh stáitse buan acu anois chun drámaí nua a scríobh. Ba dheacair an rud é dráma a scríobh nuair nach raibh a fhios agat go díreach an léireofar í. Ach leis an *Damer* acu anois, b'fhiú leis na húdair drámaí a scríobh mar go léireofaí

iad. Chuir seo le leanúnachas na hAmharclainne agus mar sin chuir sé le méad an lucht féachana chomh maith.

Bheartaigh an *Damer* as sin amach 5 nó 6 drámaí a léiriú in aghaidh na bliana idir Deireadh Fómhair agus mí an Mheithimh. Shocraigh siad ar léiriú coicise do gach léiriú agus sé seachtainí a thabhairt do na léirithe ab fhearr. Idir chleachtaithe agus léirithe mar sin, bhíodh tuairim agus 36 seachtain de ghníomhaíocht leanúnach drámaíochta i nGaeilge ar bun sa *Damer*, gníomhaíocht a bhí in easnamh go dtí seo, fiú amháin i *dTaibhdhearc na Gaillimhe*. Bhí seo le rá ag reachtairí an Club Drámaíochta faoin chéad séasúr san *Damer*:

Ba shéasur triaileach an chéad séasúr an an gClub. Beimid in ann feabhas a chur ar a lán nithe an bhliain seo chugainn.²

Thosaigh an dara séasúr i mí na Samhna 1956 le haistriúchán ar Le Voyage de M. Perrichan le Eugene Labiche, Aistear in Aistear, agus b'iad Aisteoirí Chéitinn a léirigh é. I mí na Nollag léiríodh trí dhráma, dhá aistriúchán agus bundráma amháin le Seán Ó Tuama. B'iad an grúpa Amharclann Dalta, Baile Átha Cliath, a léirigh Scaipín na gCleas, aistriúchán ar dhráma le Moliere, i dtosach agus ansin tháinig grúpa ó Chorcaigh faoi stiúir Dhónaill Uí Dhonabháin ar cuairt agus státsíodh dhá dhráma leo, Moloney, nua-

dhráma le Seán Ó Tuama agus Cara an Phobail,
aistriúchán le M.Ó Droighneáin ar dhráma le Lady
Gregory. Bhí fáilte faoi leith roimh Chómpantas Chorcaí
agus roimh bhundráma Sheáin Uí Thuama. Bhí seo le rá ag
Brian Ó Fiannachta i gComhar faoi dhráma Sheáin:

An cumas bunúsach atá aige leis
an mbunsraith a leagadh, is
tuar maith é. Le taithí is le
staidéar, ar dhrámadóirí eile
go háirithe, creidim go bhfuil
an cheardaíocht infheabhsaithe.³

Luaigh mé cheana gur fhostaigh Gael Linn
Prionnsias Mac Diarmada , léiritheoir proifisiúnta a
bhí leis an *Taibhdhearc* ar dtús, ansin le *Amharclann na
Mainistreach*, agus bhí sé tar éis cúpla bliain a
chaitheamh i Londain, ag tús na bliana 1957.
D'fhostaigh Gael Linn é chun eagar, stiúir agus
proifisiúntacht a chur chun cinn sa *Damer*, agus níorbh
fhada go raibh rian a láimhe le féiceáil ar na
léirithe. Ba é an chéad dráma a léirigh sé ná Bua na
Créachta, aistriúchán ar dhráma le Jose Marie de
Sugarra, La Herido Luminosa arna aistriú ag Tomás
Tóibín, i mí na Márta 1957. Léiríodh trí dhráma i mí
Aibreán, ceann amháin le Liam Ó Briain agus dhá cheann
ó *Aisteoirí Ghaoth Dobahir*, Muiris Ó hAirt le
T.C.Murray agus An tAmhrámaí le Pádraig Mac Piarais.
Cuireadh deireadh leis an séasúr seo le Suirí le
Catriona, nua-insint ag Eamonn Guailí ar The Taming of
the Shrew le W.Shakespeare. Is leir ó na léirmheasanna

gur éirigh go maith leis na léirithe uilig agus gur chuir Mac Dhiarmada drámaíocht na Gaeilge ar chomhchaighdeán le drámaíocht eile na cathrach. Locht amháin a bhí le fáil ar na léirithe go léir ná láidreacht na nguthanna (projection of voices), deacracht a bhain le foirgneamh an *Damer* agus nár réitíodh go sásúil riamh. Chun a chur le hábaltacht agus le cáil na hAmharclainne cuireadh cúrsa drámaíochta ar fáil i mí Lúnasa faoi stiúir Mhic Dhiarmada d'aisteoirí, do léiritheoirí agus do dhrámadóirí.

Thug Mac Diarmada bun-oiliúint do ghrúpa aisteoirí sa *Damer*, grúpa a d'fhán le chéile ar feadh na mblianta agus cé nár aisteoirí lánaimseartha nó complacht foirmiúil iad, glaodh Aisteoirí an *Damer* orthu i gcónaí. Bhí mianach an-mhaith iontu ón tús agus bhain an chuid is mó de na haisteoirí cáil amach dóibh féin níos déanaí. Mar shampla: Brian Mac Lochlainn (ceapadh é mar léiritheoir agus ceannasaí ar na cláracha do cheol éadrom agus do dhrámaíocht in RTÉ); Máire Ní Néill agus Máire Ní Ghráinne (aisteoirí *Amharclann na Mainistreach*); Noel Ó Briain (léiritheoir agus ceannasaí drámaíochta RTÉ); Máire Ní Oistín (Hastings, aisteoir in *Amharclann éagsúla ó shoin*); Fionnuala Flanagan (aisteoir idirnáisiúnta) Áine Ní Mhuirí (aisteoir a bhfuil éileamh rialta uirthí sa *Mhainistir*, sa *Gheata*, ar theilifís agus go leor áiteacha eile) agus Donal Farmer (aisteoir *Amharclann na Mainistreach*, ceannasaí Roinne RTÉ ar feadh tamaill

agus tá cáil air mar Fr. Devereux i "Glenroe" faoi láthair). Níor bheag an tabhartas iad sin uile a theacht ón Amharclann bheag Gaeilge ar Fhaiche Stiabhna.

Cuireadh tús leis an triú séasúr san *Damer* le bundráma nua le hÉamonn Guailí, Lamhrann na Faillí, a léiríodh i mí na Samhna 1957. Ba iad Aisteoirí Chéitinn a bhí ar stáitse le linn mí na Nollag le An gcaithfáidh tú toitín, aistriúchán le Donn Piatt ar dhráma le Saunders Lewis Ó Bhreathnais. Sórt sceondráma polaitiúil a bhí sa dráma seo, le giotáí fealsúnachta agus moráltachta fite isteach ann agus cé gur aisteoirí amaitéaracha iad Aisteoirí Chéitinn, d'éirigh leo caighdeán ghairmiúil a bhaint amach. Chuir compántas Chorcaí aistriúchán eile ar stáitse i mí na Nollag, Amphúthron 38 le Giraudoux, aistríthe ag Síle Ní Ceallaigh. Ba é seo an chéad léiriú a raibh Dónall Farmer páirteach ann sa *Damer*. Aistriúchán agus bundráma nua a léiríodh i mí Eanáir 1958, scigdhráma aonmhír le haisteoir óg, Partholán Ó Cróinín ab ea an bundráma, Ní againne atá an Rogha. Taobh le seo léirigh an *Damer* Oidhreacht le T.C. Murray, aistríthe ag Máire Ní Shíocháin. Bhí seo le rá ag léirmheastóir drámaíochta an iris Comhar ag an am faoi na léirithe:

I dtaobh léiriú Oidhreacht bhí seo ar an léiriú ba shásúla go dtí sin san *Damer*. Bhí radharcanna breá ó Phádraig Ó Maonaigh, an aisteoireacht go

cruthanta, go mórmór ó
Shéamas Páircéir agus Micheál
Ó Ruairc.....
B' é Séamas Páircéir a
shaothraigh dúinn san mhír
tosaigh an t-atmasféar ceart
bagarthach, é ina shuí mar charraig
liath éibhir san chistin,
cinnteacht an aineolais is an
chúngachais ina cheann.....
Léirigh Micheál Ó Ruairc
cumhacht iontach taodach agus
ghlac stiúir an dráma go
fórsúil ina lámha féin,
bhí uaigneas an dílí ina chroí
agus rian an aoiligh ar a
shála.⁴

Chuir Amharclann Dalta, grúpa aisteoirí i mBaile Átha
Cliath, Aon Mhac Aoife Alban le Micheál Ó Siochfhradha
ar fáil i mí Feabhra 1958, in éineacht le bundráma nua
le Máirtín Ó Díomasaigh, Scáth a Chéile, léirithe ag
Aisteoirí Cheitinn. Meascán aisteach a bhí sa dráma seo
inar bhain an t-údar úsáid as ceol agus amhráin chun
gnéithe áirithe de "the underworld" agus saol na
mbochtán sa chathair, a léiriú. Bhí brí is nuaíocht le
feiceáil sa dráma agus cé nár éirigh leis an údar
fírinne na dtéamaí a léiriú ar fónamh thaispeáin sé go
raibh ealaín na drámaíochta ag athrú díreach mar a bhí
litríocht na Gaeilge ag an am.

I mí Aibreáin léiríodh dhá dhráma le Dónall Ó
Corcora, aistriúchán amháin, An Búnán Buí agus bundráma
amháin An Doras Dúnta agus cuireadh deireadh leis an
séasúr seo ar an 16ú Meitheamh 1958 le bundráma nua le
Breandán Ó Beacháin, An Giall. Ba é seo ceann do na

léirithe ba shuaithinsí san *Damer* riamh. Deireann L.S.

Tuathail faoin chéad oíche sin:

Ag deireadh an tséasúr bhreá seo tháinig an dráma a thug cic sa tóin ceart do gach ar déanadh go dtí sin i ndrámáíocht na Gaeilge agus faoi chrot eile, thug cic eile don drámáíocht ar fud an iarthair..... I gcás an dráma seo, 'sé mo thuairim gur móide a thionchar ar an drámáíocht i nGaeilge ná a fheabhas mar shaothar beacht ealain.⁵

D'oscail Aisteoirí Chéitinn séasúr 1958/59 san *Damer* le bundráma nua ó Mháirtín Ó Díomasaigh agus G.6 Tiarnaigh darbh ainm An Maor Fallsa. Níor éirigh go ró-mhaith leis an dráma seo mar bhain sé le seaná Bhar traochta faoi chol ceathracha a bhí i ngrá agus ar mhaith leo pósadh. Ní aontaíonn a dtuismitheoirí agus an Eaglais leis an lánúin agus mar sin a théann an scéal. Tugann seo pointe tábhachtach chun cinn: bhí deireadh leis an chinéal seo dráma. Chomh maith le hathbheochan a bheith i litríocht na Gaeilge bhí sé le fáil sa drámáíocht fosta. Caithfidh gur éist lucht an *Damer* leis na léirmheastóirí a scríobh fao An Maor Fallsa mar bhain an chéad dráma eile a bhí ar stáitse le ré nua na drámáíochta, aistriúchán le Tomás Toibín ar dhráma le Stefan Andres, Utopia De. Moladh an léiriú seo go hard, moladh Mac Diarmada ar son an léiriú iontach, Tomás Toibín ar son an aistriúcháin bhreá líofa, fuair na haisteoirí go léir moladh, go hairithe Noel Ó Briain i bpáirt an tsagairt a bhí faoi

choinnealbhá.

Ba i mí Feabhra a tháinig Aisteoirí na Gaeltachta chun tosaigh sa *Damer*. Stiúraigh Micheál Mac Diarmada grúpa de chainteoirí dúchasacha ó na Gaeltachtaí a bhí ina gcónaí i mBaile Átha Cliath chuig stáitse Gaeilge na cathrach. B' iad na daoine a bhí páirteach sa ghrúpa neamhfhoirmiúil seo, ón tús, ná Mairtín Ó Direáin, Eibhlín Ní Mhurchú, Micheál Ó Gríofa, Micheál Ó Beirn agus Pádraic Ó Cathain. Chuir lucht na cathrach an-spéis sa ghrúpa mar ní ró-mhinic a bhí cainteoirí ó dhúchas le feiceáil ar stáitse Bhaile Átha Cliath ach amháin *Aisteoirí Ghaoth Dobhair*. B' iomaí Gaeilgeoir ag an am a bhí mí-shásta le caighdeán na Gaeilge sna léirithe, bhí a lán aisteoirí go dtí seo nach raibh ach Gaeilge bhriste acu, rud a thóg go mór ó nádurthacht na cainte agus mar sin ó luas an dráma. Dúirt L.S.Tuathail faoi chéad léiriú *Aisteoirí na Gaeltachta*:

Is fiú dul go dtí an Halla
Damer chun an Ghaeilge is
blasta agus is binne dar
chualathas le fada san
chathair a chloisteáil.
Bainfidh tú aoibhneas as an
fhoirseoireacht, ach ná bí
ag súil le barr-chéim na
haisteoireachta.⁶

Chuir na canúintí eagsúla, áfach, isteach go mór ar na léirithe. Léirigh siad trí aistriúchán le linn mí

Feabhra 1959, Teach na mBocht le Lady Gregory, aistrithe ag Pádraig Ó Catháin; Fúióll na Farraige aistrithe, ag Nóirín Ní Raghallaigh agus Padraicín Ní Mhaoláin, agus Dúirt Bean Liom le Lady Gregory, aistrithe ag Micheál Ó Gríofa. Murab ionann agus aisteoirí an *Damer* scar an grúpa seo óna chéile nuair a d'fhág Mac Diarmada an *Damer* i 1961, sórt turgnamh de chuid Mhic Dhiarmada an grúpa agus cé gur éirigh go réasúnta leis, theip air turraing ar bith a dhéanamh ar dhrámaíocht na cathrach ag an am.

Tháinig *Aisteoirí Ghaoth Dobahir* ar ais i mí na Márta le haistriúchán ar dhráma le Pól Ó Fearraigh, Pól Twynning. Bhí an aisteoireacht thar barr mar ba ghnáth. Dúradh fúthu:

Tá stíl aisteoireachta dá gcuid féin acu agus an-mhuinín astu féin. Níl siad ag brath ar chúpla aisteoirí maithe chun an obair go léir a dhéanamh mar is foireann ceart iad gach duine in ann dá pháirt féin agus iad sásta chomhoibriú le chéile.⁷

Ach ba shuarach an dráma a roghnaigh siad mar bhí sé leadránach, neamhshuimiúil agus sean-aimseartha agus níorbh aon ionadh go raibh an halla folamh i rith na seachtaine agus é ar stáitse. Ocht n-aistriúchán a bhí léirithe ó thús an tséasúir seo san *Damer*, mar sin ba dheas an rud é deireadh a chur leis an séasúr le trí dhráma nua-scríofa, Gleann an Áir le Annraoi Saidléir

(léiriú Márta 1959); Ar Aghaidh leat, a Longadán le Seán O Tuama (léiriú Meitheamh 1959) agus Siúl Barr Cnoic le Frank Carney (léiriú Meitheamh 1959).

Bhí dráma Saidléir bunaithe ar roinnt chaibidil as an úrscéal leis an gCanónach Ó Síocháin agus ar bhéaloideas thuaisceart Chorcaí agus d'éirigh le haisteoirí an *Damer* an chomhcheilg, an bhrathadóireacht, an formad agus an díoltas a bhain leis an dráma a léiriú ar fónamh. Ba rud an deacair é dráma a ghlaotar "an fhantais" air (fantasy) a scríobh ach amháin b'fhéidir i bhfoirm Geamaireachta:

Fantasy is the mood of illogical
logic, of nonsensical sense⁸

a dúirt Christopher Fry agus é ag iarraidh an gné fhíordheacair seo den drámaíocht a thomhais. B'iontach, mar sin, iarracht Sheáin Uí Thuama fantais allagórach a scríobh, dráma inár shnaidhm sé le chéile dhá cheann de na seanscéalta ba ghreannmhairé i litríocht na Gaeilge, Scéal Labhraidh Loingsigh agus Scéal Shuibhne Geilt. D'ionsaigh Ó Tuama lucht eolaíochta sa dráma trí mheán an ghrinn agus an aoir agus thrasnaigh sé teorainneacha ama agus spáis chun smaointe tarraingteachta agus samhlaoidí suimiúla a chur os ár gcomhair. Ní minic a dhéantar é seo i ndrámáíocht na Gaeilge, rud a bhí le feiceáil ón scata mór daoine gairmiúla, aisteoirí, léiritheoirí,

drámadóirí, scríbhneoirí agus lucht ollscoile a bhí ag an léiriú. Don chéad uair, chomh maith, thug sé seans do Phrionnsias Mac Diarmada bheith ar bharr a mhaitheasa, seans do na haisteoirí Séamus Páircéir (Suibhne); Conchubhair Ó Tuama (Labhrás) agus Aine Ní Mhuirí (Blathnaid) glacadh le dúshlán an dráma seo agus d'éirigh leis an *Damer* a líonadh go doras le daoine a bhí sásta dráma nua-aimseartha a fheiceáil ar stáitse Gaeilge na cathrach. Chuir Aisteoirí Chéitinn deireadh leis an séasúr seo le dráma nua le Frank Carney, Siúl Barr Cnoic. Ba léir gurb é seo an seasúr ab fhearr riamh sa *Damer* mar tháinig feabhas ar chúrsaí aisteoireachta, ar theicnic soilsiúcháin, ar éagsúlacht na léirithe agus mar sin de. Chruthaigh Mac Diarmada an tábhacht a bhí le léiritheoir oilte lán-aimseartha mar níorbh fhéidir le drámaíocht na Gaeilge maireachtáil gan chabhair duine mar Mhac Diarmada le héirim, spleodar agus tuiscint a chrúthu. Cé nach raibh a lán drámaí nua á scríobh bhí fáilte roimh iarrachtaí Uí Thuama agus Frank Carney. Thaispeáin Ó Tuama ach go hairithe go raibh gá le gluaiseacht nua-aimseartha, cosúil le gluaiseacht Osborne Delaney agus Wesker na Breataine, chun beocht agus fórsa nua a shaothrú sa drámaíocht agus chun deireadh a chur leis na sean-drámaí, na sean-smainte agus na sean-mothucháin a bhí ag bodhradh agus ag dalladh na ndaoine go dtí seo.

Cuireadh tús le séasúr 1959/60 le dráma nua scríofa Oighreacht Bhideoig Mhóir le Prionnsias Mac

Diarmada féin i mí na Samhna 1959. Scigmhagadh lán de amaidí agus greann a bhí ann a chum sé as stoc charachtar a chaith sé isteach i gceartlár stoc-chreatacáil faoi sheanmhná a bhí ag déanamh a huachta agus ar mhian léi díoltas a fháil ar a gaolta. Ba é seo an chéad iarracht mar údar ag Prionnsias Mac Diarmada agus is cinnte go raibh sé níos fearr ag stiúru ná mar a bhí sé ag scríobh. Chuir Aisteoirí Céitinn sórt Geamaireacht ar stáitse i mí Nollag 1959, Soir Siar le Mairtín Ó Díomasaigh, in éineacht le léiriú ó Amharclann Dalta de Deora na Síreachta, aistriúchán le Róisín Ní Shé ar dhráma le Jarl Priel The Scarecrow. Lean *Aisteoirí Ghaoth Dobhair* an léiriú seo le haistriúchán eile Oíche Fhéile na Marbh, aistrithe ag Aine Níc Ghiolla Bhríde agus Aodh Ó Dubhgáin ó dhráma le Joseph Tomelty. I mí Feabhra léiríodh aistriúchán eile le Aodh Mac Dubháin ar dhráma le Hermon Heijermans; i mí Márta léiríodh aistriúchán An Chúis in Aghaidh Iosa le Diego Fabbri agus cuireadh deireadh leis an séasúr seo i mí Aibreán le Ar an mbóthar Mór, aistriúchán le Liam Ó Briain. Tar éis séasúr iontach 1958/59 thosaigh an *Damer* ag dul in olcas le linn 1959/60. Bhí an tseanfhadhb ag teacht chun tosaigh arís, ní raibh drámaí fiúntacha ar bith le léiriú acu. Bhí seo le rá ag Tomás mac Anna:

Why bother? What is the point of presenting mediocre translations of mediocre plays in the Irish language. The whole business of presenting plays in English ,

in Gaelic is useless, not worth while, and a waste of money, energy and effort. If we must have translations let us have translations, let us have them from some other language not generally spoken in this country.

Surely it would serve Gael Linn better to offer highly attractive prices to new modern plays in Irish than to subsidise useless translations of minor plays.⁹

Ba mhór an trua gur glacadh leis an méid sin drámaí nárbh fhiú a léiriú. Rinne Gael Linn iarracht ag deireadh an tséasúir feabhas a chur ar an scéal nuair a léirigh siad trí dhráma fiuntacha ón Mhór Roinn, drámaí nach raibh ar fáil ar stáitse na hEireann go dtí seo mar nach raibh an Amharclann tionsclach sa tír seo sásta iad a chur ar stáitse, An Dóchas ón Olainn; An chúis in aghaidh Iosa ón Ghearmáin agus Ar an mBóthar Mór ón Spáinn.

Ba sa bhliain 1961 a d'fhág Prionnsias Mac Diarmada an *Damer*, mar nach raibh sé sásta leanúint leis an obair choinníollach, teoranta sa *Damer*. Ba bhuille trom é don *Damer* imeacht Mhic Dhiarmada:

Caithfidh mé a rá gur thit an tóin as an *Damer* ar feadh tamaill ina dhiaidh sin.¹⁰

Thug Gael Linn cuireadh do Thómás Mac Anna, a bhí ag obair in *Amharclann na Mainistreach* ag an am, teacht

agus bheith ina léiritheoir san *Damer*. Dhiúltaigh Mac Anna an *Mhainistir* a fhágáil ach bheartaigh sé ar léirithe áirithe a dhéanamh don *Damer*, as sin amach. Cé go raibh sár-léiritheoir acu i Mac Anna, chuir easpa léiritheora lánaimseartha as dóibh agus do na taispeantaisí a bhí ar siúil acu. Bhí siad ag leanúint an tseanthradisiúin arís, daoine nó duine tar éis obair lae a dhéanamh in áit eile, ag iarraidh gluaiseacht drámaíochta a stiúriú idir am tae agus am luí. Le linn na tréimhse a chaith Mac Anna mar léiritheoir (Bealtaine 1961 - Nollaig 1962 ba iad Aisteoirí an *Damer*, in áit na gcumann neamhspleách, a léirigh an chuid is mó de na drámaí. Aistriúcháin ba mhó a léiríodh idir 1961 agus 1966.

Le linn na seascaidí tháinig cruth breacphroifisiúnta ar chomplacht an *Damer*. Aisteoirí agus léiritheoirí páirt-aimseartha ag obair taobh amuigh den Amharclann i rith an lae a bhí ina bhun. Bhí prionsabail na hAmharclainne athraithe ó bunaíodh é agus bhí sé in ann leathnú amach óna chuid fréamhacha amaitéaracha ar feadh tamaill. Ba é an prionsabal difriúil a bhí acu i dtaobh na drámaíochta ná gur ceird í an drámaíocht agus bhí na haisteoirí ag iarraidh íocaíocht de bharr a gcuid oibre. Go dtí seo drámaíocht ar son na cúise nó mar chaitheamh aimsire a bhí san aisteoireacht Gaeilge ach bhí an meoin ag athrú agus bhí sé thar am.

Ach bhí taoide an *Damer* ag casadh. Tar éis deich mbliana a chaitheamh in ard a réime, ní raibh in ann dó ach corr-léiriú anois agus arís. Ag tús na seachtóidí bhí teorainn leis an fhad a d'fhéadfadh a bheith ag aon léiriú nuair a bhí an *Damer* ag brath ar dhaoine a bhí ag obair i rith an lae.

Bhí tábhacht leis an fhocal béil ag an am chun dráma a phoibliú ar fud na cathrach. De bharr aisteoirí páirtaimseartha a bheith fostaithe ag an *Damer*, ní raibh siad in ann ach cúpla oiche in aghaidh a chéile a thabhairt do léiriú amháin, agus ní leor é seo chun an scéal a scaipeadh ar fud na cathrach. Chuir sé isteach ar leanúnachas na ndrámái agus mar sin thit an lucht féachana agus méad na léirithe dá bharr. Chomh maith le seo, tháinig beaguchtach ar mhuintir an *Damer* agus cé go raibh siad ag fáil iocaíocht de bharr a gcuid oibre, bhí meoin, atmasféar agus airgead níos fearr le fáil sna hAmharclanna Béarla ar fud na cathrach. Fágadh an *Damer* gan aisteoirí mar thoradh seo, aisteoirí a ghabh le haisteoireacht phroifisiúnta. Dúirt Seán ó Tuama ag an am:

The *Damer* must move towards professionalism, unless you proceed in that direction, you cannot hope to maintain the standards.¹¹

Bhí sé in am ag an *Damer* dul i dtreo na proifisiúntachta, ní raibh na haisteoirí, na

léiritheoirí nó an lucht féachana sásta glacadh leis an amaitéarachas níos mó. Cé go mbeadh sé deacair i dtosach bheadh sé níos fearr ná an struchtúr cúng, le cúig nó sé léiriú in aghaidh na bliana a bhí ar fáil go dtí gur dúnadh é i 1974. Tharla achrann i measc lucht na gcumann amaitéarach drámaíochta i 1974 . Níor bhain an t-achrann leis an *Damer* ach de bharr an achrainn seo d'éirigh Roinn na Gaeltachta as bheith ag íoc deontais leis an gComhairle Náisiúnta Drámaíochta (£3,000 in aghaidh na bliana a bhí ar fáil acu ó 1964). De bharr seo bhí an *Damer* thíos £3000 agus bhí deacrachtaí airgid ag Gael Linn féin ag an am agus mar sin ba é cealú an deontais a chuir deireadh leis an *Damer*.

Le linn a fiche bliain ar an saol d'éirigh leis an *Damer* seirbhisí faoi leith a chur ar fáil do ghluaiseacht na drámaíochta Gaeilge. Ba léir nach ar Bhaile Átha Cliath amháin a bhí an *Damer* ag freastal ach ar Amharclanna agus complachtaí Gaeilge ar fud na hÉireann. Ba ghnách 2 nó 3 bhundráma Gaeilge a bheith ar an gclár, rud a chuir gliondar ar chróithe an lucht féachana a bhí acu. Taobh istigh de chúpla bliain fuair lucht bainistíochta an *Damer* amach gur mhó an spéis a bhí ag pobal na hAmharclainne i mbundrámaí ná aistriúcháin. Mar atá luaite agam cheana, b'fhiú leis na húdair drámaí a scríobh an t-am sin mar go léireofaí iad. Tar éis dóibh bheith léirithe sa *Damer* léiríodh iad sa *Taibhdhearc*, i nGaoth Dobhair, i gCorcaigh agus ar fud na tíre. Bhí an *Damer* ina eiseamláir ag lucht

drámaíochta Gaeilge na tíre seo, faoi mar a bhíonn an *Mhainistir* nó an *Geata*, *Stratford* nó Amharclanna Londain ina n-eiseamláirí ag drámaíocht an Bhéarla. Bhí tábhacht leis an leanúnachas a chuir an *Damer* ar fáil ar feadh fiche bliain. Thaispeáin sé go raibh pobal do dhrámaí Gaeilge, taobh amuigh den Ghaeltacht, ach leanúnachas agus caighdeán sách ard a bheith acu. Bhí aisteoirí agus léiritheoirí an *Damer* le moltóireacht a dhéanamh ag na féiltí, léiritheoireacht a dhéanamh do ghrúpaí amaitéaracha agus cúrsaí a chur ar fáil nuair ba ghá. Agus nuair a bunaíodh Teilifís Éireann bhí siad ar fáil chun cuidiú le cláracha Gaeilge agus páirt a ghlacadh iontu, mar shampla, Labhair Gaeilge Linn.

Nuair a breathnaítear siar ar na léiritheoirí agus aisteoirí a bhí ag obair sa *Damer* tugtar misneach agus dóchas go mb'fhéidir go mheadh a léithéid le fáil in Éirinn arís. As an stór drámaí a léirigh siad ba iad na cinn ba shuaithinsí: An Giall le Breandán Ó Beacháin. Aistríodh an dráma seo go Béarla agus rinneadh corraí mór sna nuachtáin i Sasana faoi mar go raibh téama polaitiúil, conspóideach ag baint leis. Scríobh sé an dráma The Borstal Boy a léirítear go minic sa lá atá inniu ann; An Triail le Mairéad Ní Ghráda; Aggiornamento le Críostóir Ó Floinn; Spailpín a Rún le Seán Ó Riada; An Chúis in Aghaidh Iosa le Diego Fabbrí; Bior le Diarmuid Ó Suilleabháin; Scéal ar Phádraig. Ar Aghaidh leat a Longadáin. Is é seo mOileán. Corp Eoghan Uí Shuilleabháin agus Iúdás

Iscariot agus a Bhean, drámaí nua-scríofa go léir ó pheann Sheáin Uí Thuama; D'éir na Ruibrícf. Lá Fhéile Mhichíl agus Cuairt an Mheán Oíche le hEoghan Ó Tuairisc agus an t-aon dráma Gaeilge a scríobh J.B. Keane, Faoiseamh. Níor mhiste a chuir leis an liosta seo na seónna aon-fhir a rinne Niall Tóibín, na reiviúnna a léirigh Tomás Mac Anna, na seónna Nollag a rinne Aisteoirí an *Damer* (Maebh Ingoldsby a scríobh a lán de na scripteanna seo) agus na hoícheanta seanchais a fhreastalaíodh pobal mór orthu i gcónaí. Bíonn ar dhrámadóir dul i dtaithe ar a cheird agus caithfidh áis a bheith aige léiriú fóna dá dhráma a fheiceáil go luath tar éis é a scríobh. Chuir an *Damer* an áis seo ar fáil agus mar a fheictear ón liosta thuas bhí toradh ar a ngníomh. D'fhéadfaí a rá gurbh iad na drámaí seo bunchloch drámaíocht na Gaeilge inniu. Nuair a osclaíodh an *Damer* ba bheag drámaí trí ghníomh a bhí á scríobh ach le dúnadh na hAmharclainne seo bhí oiread drámadóirí ann a choinneodh Amharclann leanúnach Gaeilge ar bun. Ní fhéadfaidís dul níos faide mar dhream leathphroifisiúnta. D'iarr siad ar an rialtas airgead réasúnta a chur ar fáil go bhféadfaí Amharclann bheag phroifisiúnta a dhéanamh aisti, ach níor cuireadh ar fáil é, agus theip ar an Amharclann dá bharr.

Thug an *Damer* traenáil do fhoireann stáitse oibriú i nGaeilge, is é sin le rá, bhí an fhoireann stáitse, teicneoirí, soilseoírí agus mar sin de in ann treoracha Gaeilge a thabhairt, rud a chur go mór le Gaelachas na hAmharclainne. Ní miste a lua ag an bpointe seo gurb é seo an chéad Amharclann i mBaile Átha Cliath a riarraigh na cleachtaithe agus léirithe go hiomlán i nGaeilge.

Ba é an chéad rud a chur deireadh leis an *Damer* nó an gur baineadh de an deontas beag a bhí ar fáil aige (chuir Gael Linn breis is £60,000 isteach in obair an (*Damer*)). Ach ní raibh ansin ach cuid den scéal. Caithfidh gníomhaíocht dhaonna ar nós an *Damer* bheith ag fás agus ag teacht chun foráis, muna ndéanann sé é seo titfidh sé ar gcúl. Bhí an bhunsclábhaíocht déanta ag Aisteoirí an *Damer* á réitigh iad le dul i dtreo barrshlachta agus gairmiúlacht.

An Chomhairle Náisiúnta Drámaíochta

Ag Ardfheis Chonradh na Gaeilge 1959 tháinig ceist na drámaíochta os comhair an chruinnithe. Bhí meadú le feiceáil ar líon na bhfoirne drámaíochta ag Féile an Oireachtais. Ba léir go raibh deacrachtaí léiriúcháin ag an chuid is mó do na grúpaí seo agus bheartaigh Coiste Gnótha an Chonartha agus Coiste an Oireachtais, Comhairle Drámaíochta a bhunú chun cuidiú

nó comhairle a thabhairt dóibh. Tionóladh an chéad chrinniú den *Chomhairle Shealadach Náisiúnta Drámaíochta* ar an 24ú Deireadh Fomhair 1959 in Ostán Ibeirneach, Sráid Dósáin. Eagraíocht comhordaithe a bheadh ann chun drámaíocht amaitéarach i nGaeilge a chur chun cinn ar fud na tíre. Ba é Micheál Mac Carthaigh, Uachtarán Chonradh na Gaeilge a bhí i gceannas i dtosach air. Bheartaigh siad ar léiritheoirí , scríbhneoirí agus aisteoirí ón Ghaeltacht agus ón nGallacht a spreagadh chun tacaíocht a thabhairt do dhrámaíocht amaiteárach Gaeilge na tíre chun é a chur ar chaighdeán sách ard. Ba iad seo a leanas na téarmaí tagartha a bhí acu ar dtús:

- 1 - Córas a mholadh le soláthar de dhrámaí Gaeilge a chur á scríobh agus á fhoilsiú.
- 2 - Córas a mholadh le hoiliúint a thabhairt do léiritheoirí drámaí Gaeilge.
- 3 - Moltaí a dhéanamh maidir le bunú agus le riarachán lárleabharlainne do dhrámaí Gaeilge.
- 4 - Scéim a mholadh le go bhféadfaí Hallaí nó Amharclanna oiriúnacha agus a ngléasra a sholathar i mbailte agus i sráid-bhailte ar fuaid na tíre.
- 5 - Córas oiriúnach clárúcháin ar Chumainn Drámaíocht Gaeilge leis an *gComhairle Náisiúnta* a mholadh.
- 6 - Córas comh-eagartha ar Fhéile Drámaíochta Gaeilge: Féilte Logánta is Réigiúnta is Náisiúnta, a mholadh.

- 7 - Scéim a moladh le go mbeadh fáil ar sholathar cuí airgid d'fhonn na ngnóthaí sin uile a riar go héifeachtach.
- 8 - Aon ní eile a bhaineann le forleathnú agus le feabhas na drámaíochta Gaeilge agus a mheasfaidh an *Chomhairle Shealadach* go mba cheart aird a thabhairt orthu agus moladh a dhéanamh ina dtaobh.¹²

Ceapadh bunchoiste ón *gComhairle Shealadach* ag cruinniú ar an 27ú Samhain 1959. Mhol an coiste nua do Choiste an Oireachtais na Féile Náisiúnta a athrú go dtí deireadh an Earraigh, rud a rinne siad. Chuir siad comórtas do dhrámaí fada ar bun sa bhliain chéana, 1961, chomh maith le leabharlann do dhrámaí Gaeilge a bhunú, Comhaltais Chúigi a bhunú, Féilte áitiúla agus Féiltí Cúigi a eagrú. D'fhoilsigh siad iris nua darbh ainm Ardán, agus d'eagraigh siad cúrsaí in ealaín na drámaíochta. Chláraigh a lán cumainn ar fud na tíre leis an *gComhairle* don chéad uair sa bhliain 1961. Ba é 6 Sráid Fhearachair, Baile Átha Cliath, an seoladh a bhí acu. Ní raibh aon teacht isteach oifigiúil ag an *gComhairle* ach an t-airgead ó chlárú na gcumann. Chuir Comhdháil Náisiúnta na Gaeilge airgead ar fáil ó am go ham chun cóipeanna a dhéanamh de dhrámaí agus chun cabhrú leis an leabharlann. Chabhraigh an *Gúm* trí cóipeanna de dhrámaí a bhronnadh ar an *gComhairle*. Chuir Gael Linn airgead isteach sna féiltí Cúigi agus reachtáil an tOireachtas an Fhéile Náisiúnta. Thug

Conradh na Gaeilge cabhair rúnaíochta don *Chomhairle* agus thug sé costas taistil do bhaill na *Chomhairle* i mí Dheireadh Fómhair 1962 a d'fhág go raibh sí comhdhéanta de ionadaí amháin ó Choiste Gnótha Chonradh na Gaeilge, Coiste an Oireachtais, An Comhchaidreamh, An Cumann Scoil Drámaíochta, Cumann na Scribhneoirí, Gael Linn, Comhaltas Drámaíochta gach cúige, Aisteoirí Gaoth Dobhair agus Taibhdhearc na Gaillimhe.

Ach mar is ghnáth bhí easpa airgid ag cur isteach ar obair na *Chomhairle*. Ba dheacair an rud é na níthe seo go léir a eagrú i nGaoth Dobhair bliain amháin agus ansin i gCorca Dhuibne an chéad bhliain eile ar bheagán airgid. Thuig an *Chomhairle* ón tús nach bhféadfaí an obair a bhí beartaithe acu a dhéanamh gan cabhair airgid ón stát. Lorgaíodh an t-airgead ach níor cuireadh ar fáil é. Nuair a foilsíodh "Tuarascáil an Choimisiúin Um Athbheochan na Gaeilge," bhí moladh ann faoin *gComhairle* a dúirt:

Molaimid go n-aithneoidh an stát an *Chomhairle* mar fhoras le cúram ginearálta a dhéanamh d'fhorbairt ghluaiseacht amaitéarach na drámaíochta Gaeilge, agus go gcuirfeadh sé deontas ar fáil chun cuidiú léi na costais a bhaineann lena gcuid gníomhaíochtaí a ghlanadh.¹³

D'fhoilsigh an Rialtais páipéar Bán i mí Eanáir 1965,

Athbheochan na Gaeilge, ina ndúirt siad go raibh an Rialtas chun glacadh le moladh an Coimisiúin ó thaobh prionsabail de agus go mbeadh siad ag scrúdú an dóigh ab fhearr chun é a chur i bhfeidhm de réir a chéile. Bhí aitheantas oifigiúil faighte ag an *Chomhairle Náisiúnta Drámaíochta* chun feidhmiú thar cheann ghluaiseacht amaitéarach na drámaíochta i nGaeilge ar fud na tíre. Bhí sé le tuiscint ón pháipéar bhán, Athbheochan na Gaeilge, go mbeadh an drámaíocht faoi Roinn na Gaeltachta feasta agus mar sin socraíodh ar thoscaireacht a chuir chuig Roinn na Gaeltachta le ceist na drámaíochta a phlé. Tháinig siad le chéile ar an 9ú Aibreán 1965 agus ba é toradh an chruinnithe sin ná deontas de £7,500 don *Chomhairle* don bhliain airgeadais 1965/66, ach scéim oibre a bheadh inghlactha ag an Roinn a chur faoina mbráid. B' iad na daoine a bhí páirteach sa *Chomhairle* ón tosach nó Pádraig Ó Siochfhradha, Lionard Ó Coigligh, Donnchadh Ó Súilleabháin, Micheál Mac Carthaigh, Aodh Ó Ruairc, Maireád Ní Ghráda, Riobard Mac Goráin, Seán Ó Tuama, Donnchadh Ó Suilleabháin agus Seán Ó Morónaigh.

Tháinig na buaiteoirí ó na féilte aitiúla nó na grúpaí a bhí mólta le dul ar aghaidh chuig an Fhéile Náisiúnta Drámaíochta a reachtáileadh faoi scáth an Oireachtais. Obair do lá eile ab ea é cur síos a dhéanamh ar na féilte ar fud na tíre, i nDún Geanainn, Baile Méanach, An Uaimh, Tobar a' Choire agus go leor áiteacha eile. Ach chun cur síos a

thabhairt ar an chineál oibre a bhí ar siúl ag an Fhéile tógfaidh mé na blianta 1967 agus 1971 mar shampla.

I 1967 i Halla *Damer* a reachtáileadh féile na bliana sin, 26ú go dtí 29ú Aibreán. Ba iad seo na comórtais faoi mar a fógraíodh i gclár na féilte iad:

Comórtas 29 : DRÁMA ILGHNÍOMH : Craobh na hÉireann : Comórtas oscailte don Ghaeltacht agus don Ghalltacht do fhoirne a fuair an chéad áit ag Féile Cúige nó ag Féile na nOllscoileanna.

An chéad duais, £40 agus *Sciath Mhuintir Mhic Aonghusa* ; An dara duais, £20.

Baineann 1, 6 agus 12 le Comórtas 29.

Comórtas 30 : GEARRDHRÁMA ÉINGHNÍMH a mhairfidh tuairim leathuair an chloig. Teoranta do bhailte agus do chath-racha ina bhfuil 8,000 duine nó breis de líon pobail.

An chéad duais, £20 agus *Cearnairí Scéala an Domhnaigh* ; an dara duais, £10.

Baineann 3, 5 agus 11 le Comórtas 30.

Comórtas 31 : GEARRDHRÁMA ÉINGHNÍMH a mhairfidh tuairim leathuair an chloig. Teoranta do bhailte agus do shráid-bhailte ina bhfuil níos lú ná 8,000 duine de líon pobail.

An chéad duais, £20 agus *Corn Stafford* ; An dara duais, £10.

Baineann 2, 7 agus 9 le Comórtas 31.

Comórtas 32 : GEARRDHRÁMA ÉINGHNÍMH a mhairfidh tuairim leathuair an chloig. Teoranta don Ghaeltacht agus don Bhreach-Ghaeltacht.

An chéad duais, £20 agus *Corn Aire na Gaeltachta*.

Baineann 4, 8 agus 10 le Comórtas 32.

Comórtas 33 : CRAOBH NA hÉIREANN agus *Corn Smidic* don léiriú is fearr sna Comórtais 30, 31 agus 32.

14

Léiríodh na drámaí seo a leanas ag an bhféile: Dlí na Feirme, bundráma le Micheál Ó hAodha, léirithe ag Craobh na gCúig gCúigí de Chonradh na Gaeilge, Baile Átha Cliath. Aodán Mac Fhionnlaoich a bhí mar léiritheoir. An Triúr Boic, dráma grinn ón bhFrainc, léirithe ag Craobh Uí Ghramhna de Chonradh na Gaeilge, An Muileann gCearr. Ba é Seán Mac Aodha a bhí mar léiritheoir. Ar an Déardaoin an 27ú Aibreán léirigh Club na Múinteoirí, Cearnóg Pharnell, Baile Átha Cliath An Lasair Choille le Caitlín Maude, agus Micheál Hartnett agus Liam Saidléir a léirigh é. Aisteoirí na Rinne, An Rinn, Co. Phort Láirge a léirigh Cor in Aghaidh an Choim, dráma aonghníomh le trí radharc ann, léirithe ag Dónall Ó Cionnfhaolaidh, agus cuireadh deireadh le séisiún an Déardaoin le léiriú de Brí na Brúinne, dráma nua-cheaptha le Seán Ó Loingsigh, léirithe ag Aisteoirí an Chladaigh, Co. na Gaillimhe. Léiríodh dhá dhráma le linn séisiúin a trí ar an Satharn: Coinneod Féin an t-Oileán, dráma nua-chumtha le Seán Ó Ceallaigh, léirithe ag An Chumann Gaelach, Ollscoil na Ríona, Béal Féirste agus léirigh An Club Gaeilge, Leitir Ceanainn, Paidí an Phaca, aistriúchán ar The Paddy Pedlar le M.J. Molloy. Léiríodh ceithre dhráma le linn an ceathrú seisiún ag tosnú ar a 3 a chlog Dé Sathairn: Punt ar Eileamh le Seán O'Casey, léirithe ag Cumann Chloich Cheannfaolaidh, Gort a' Choirce, Co. Thír Chonaill; Úll

Glas Oíche Shambna, dráma aonmhír le Maireád Ní Ghráda, le Aisteoirí an Chuain, Bun a'tSábhairne, Co. Chorcaí. Chun na Farraige Síos, aistriúchán ar bhundráma Synge Riders to the Sea le Aisteoirí Loch Conaortha, Connamara agus Bás Roimh Maidin le Pádraig Ó Dalaigh, duaisdráma an Oireachtais 1966. Léiríodh an dráma deireannach den Fhéile ar a hocht a chlog maidin Dé Sathairn. Buíon Phádraig, Luimneach a bhí ar an stáitse agus léirigh siad Dialann Anne Frank le Frances Goodrich agus Albert Hackett. Seán Ó Morónaigh a bhí mar léiritheoir ar an dráma seo agus ba chóir a lua ag an bpointe seo gurb é Seán rúnaí Comhlachas Náisiúnta Drámaíochta sa lá atá inniu ann. Fear mór le rá i gcúrsaí drámaíochta ab ea é an uair sin agus ar ndóigh tá sé páirteach go fóill.

Ba iad buaiteoirí na bliana seo ná Buíon Phádraig Luimneach a bhuaigh comórtas do dhráma ilghníomh; An Club Gaeilge, Leitir Ceanainn a bhuaigh an comórtas do ghearrdráma aonghníomh agus ba iad buaiteoirí Corn Seán Stafford le haghaidh an léiriú a rinne siad do Paidí an Phaca. Bhuaigh lucht Chonamara a léirigh Chun na Farraige síos, Corn Aire na Gaeltachta agus ba iad a bhuaigh Craobh na hÉireann agus Corn Smidic, chomh maith.

Ba spéisiúil a fheiceáil an méid bundrámaí Gaeilge a léiríodh le linn na Féile seo agus cé gur grúpaí amaitéaracha iad go léir bhí na léirithe ar fad

ar chaighdeán sách ard dar leis an moltóir, Micheál Ó hAodha. Níor athraigh cruth na Féile thar na blianta. In áit Phádraig Uí Shiochfhradha a bhí mar Chathaoirleach ag an *gComhairle* ar feadh na blianta toghadh Seán Ó Morónaigh agus b'eisean a bhí i gceannas ar an Fhéile as sin amach. Ba é Prionnsias Mac Diarmada a bhí mar mholtóir i 1971 agus ba é Liam Ó Murchú a thug an t-aitheasc ag an Oscailt Oifigiúil. Ó 1968 reachtáladh an Fhéile sa *Phéacóg* mar nach raibh an *Damer* ar fáil. Níor athraíodh na comórtais in aon chor, agus níor ardaíodh na duaiseanna fiú. I 1967 léiríodh dhá dhráma déag, i 1971, ceithre bliana ina dhiaidh seo bhí méadú tagtha ar na hiontrálacha mar bhí ocht léiriú déag le feiceáil ar stáitse na *Péacóige*, naoi n-aistriúcháin agus naoi mbundráma Gaeilge, ina measc De réir na Ruibricí le Eoghan Ó Tuairisc, coiméide trí ghníomh; Úll Glas Oíche Shambna agus Breithiúntas le Mairéad Ní Ghráda; Moloney le Seán Ó Tuama agus dráma an-shuimiúil ar fad Pionta Ambáin Uisce le Seán Ó Coistealbha nó Johnny Chóil Mhaidhc, cainteoir dúchais ó Chonamara, léirithe ag Cumann Drámaíochta Mhicil Bhreathnaigh, An Cnoc, Conamara.

An Comhlachas Náisiúnta Drámaíochta

Ó 1972 go dtí 1975 tharla conspóid sa *Chomhairle Náisiúnta Drámaíochta*, go hairithe faoi chomh-dhéanamh an Choiste stiúrtha. Bhí ionadaithe ó

eagrais éagsúla ar an gcoiste chomh maith le hionadaithe ó na cumainn drámaíochta. Bhí an *Chomhairle* faoi choimirce Chonradh na Gaeilge agus á reachtáil ó cheann-áras an Chonartha i mBaile Átha Cliath. Bhí obair mhaith á dhéanamh ag an *gComhairle* ar fud na tíre ar mhaithe le gluaiseacht na drámaíochta Gaeilge ach ba é an ceangal idir é agus na cumainn eile seo a chuir bac lena chuid oibre. Bhí sé ag tabhairt na seanfaidhbe chun cinn arís, is é sin le rá forbairt na dramaíochta ag obair in éineacht le Athbheochan na Gaeilge. I 1975 d'iarr Aire na Gaeltachta ar Choimisiúnear Cearta na Cúirte Oibreachais Con Ó Murchú an t-aighneas seo a fhiosrú agus rud éigin a dhéanamh sular thit an *Chomhairle* as a chéile. Rinne sé é sin agus mhol sé bunreacht nua agus an teideal *Comhlachas Náisiúnta Drámaíochta*. An difríocht is mó a bhí idir an *Chomhairle* agus an *Comhlachas* ná go raibh an *Comhlachas* neamhspléach agus ní raibh ar a choiste stiúrtha ach ionadaithe ó na cumainn drámaíochta. De réir a bhunreacht bhí príomh-oifig an *Chomhlachais* le bheith sa Ghaeltacht, áit a bhfuil sé go fóill, i gCamus i gConamara, Co. na Gaillimhe. Tionóladh an chéad chruinniú de Choiste Náisiúnta an *Chomhlachais* san Ostán Royal i mBaile Átha Cliath ar an 21ú Feabhra 1976. I láthair bhí Seán Ó Tuairisc, Cathaoirleach; Cathal Poirtéir, Leas-Cathaoirleach; Seán Ó Morónaigh, Rúnaí; Micheál Ó Gruagáin, Cisteoir; Gearóidín Ní Ghrianna, Aine Ní Dhobhoráin, Aine Breathnach, Donall Mac Giolla Easpaig, An tAth. P.S. Ó

hArgáin, Noel Ó Gallachóir agus Bosco Ó Conchubhair.

Ba é príomhfheidhm an *Chomhlachais* ná

an drámaíocht amaitéarach
i nGaeilge a chur chun cinn.¹⁵

Faoi stiúir an *Chomhlachais* bhí ceithre comhaltais Réigiúnach sna cúigí, ba iad príomhchúramaí na gComhaltais seo ná comhcheangal áitiúil a chothú i measc na gcumann go léir, fóram a chur ar fáil agus triúr a thoghadh don Choiste Náisiúnta . Ba é an Coiste seo a thabharfadh aitheantas d'fhéilte Drámaíochta ar fud na tíre agus ba as na féilte seo a thiocfadh na buaiteoirí chuig an Fhéile Náisiúnta Drámaíochta. Bheartaigh Coiste nua an *Chomhlachais* an Fhéile Náisiúnta a reachtáil in *Amharclann Ghaoth Dobhair* ar thrí dheireadh seachtaine ag tosnú ar an 30ú Aibreán 1976 agus shocraigh siad go mbeadh Féile na gColáistí Triú Leibheál ar siúl i Má Nuad ar an 3ú go dtí an 7ú Márta. Chomh maith le hairgead na mball bhí an *Comhlachas* ag brath ar dheontas ó Roinn na Gaeltachta chun an obair go léir a chur ar bun.

Is é seo díreach mar atá an scéal anois ó thaobh an *Comhlachais* de agus sár-obair atá á dhéanamh acu ar fud na dúiche. Tháinig grúpa áirithe aisteoirí le chéile faoi choimirce an *Chomhlachais*, chun léirithe speisialta a dhéanamh. Glaodh Aisteoirí na Tíre orthu. Baill de chumann drámaíochta éagsúla ar

fud na tíre a bhí páirteach ann agus bhí sé mar aidhm acu an Ghaeilge a fhorbairt trí thionscnamh cruthaitheach, ag baint feidhme as modhanna nua nuair a d'oirfeadh sé dóibh. Feictear ón liosta ar na léirithe atá déanta acu go dtí seo go bhfuil oiliúint i scileanna drámaíochta i gceist go láidir sa ghrúpa seo: Philadelphia Here I Come 1974 An Dreoilín 1975 Coill na gCogarnail 1979 Cití 1980 Grá mo Chroí mo Chruiscín 1980 Aistriúcháin (Translations) 1981 An Fear úd Cusack 1984 Na trí Chomhairle 1985 Ceardaí na gCleas 1986/87 Dráma na Trá Báine 1988/89

Aisteoirí Ghaoth Dobhair

Fad a bhí an obair seo ag dul ar aghaidh bhí *Amharclann Ghaoth Dobhair* tagtha ar an saol agus imithe arís. Cé go bhfuil an Amharclann ina seasamh go fóill is beag aisteoireacht atá le feiceáil ar an stáitse sin i nGaeltacht Thír Chonaill. Bhí seo le rá ag Gearóid Ó Lochlainn:

Tuigeadh dom le fada, agus ba mhinic a dúirt mé é, má bhí ceantar ar bith sa Ghaeltacht arbh fhiú Amharclann sheasta a thógaint ann gurbh é Gaoth Dobhair é, pobal mór Gaeilgeoirí ann a raibh an spéis sa drámaíocht acu, agus foireann d'aisteoirí ábalta ar fáil chuige.¹⁶

D'oibrigh Aine Ní Ghiolla Bhríde agus a cairde go dúthrachtach chun an mhian seo a bhí ina gcroíthe a bhaint amach. Thart faoi 1959, le cabhair Pa.Uí Dhomhnaill, Teachta Dála an cheantair, chuir an Rialtas deontas de ochtó faoin gcéad ar fáil dóibh chun Amharclann dá gcuid féin a bhunú i nGaoth Dobhair. Dhá mhíle dhéag de dheontas a cuireadh ar fáil dóibh ach trí mhíle a bheith sa chiste féin acu ar dtús. Suim mhór airgead a bhí i dtrí mhíle, ach:

They have an ambition, these actors to have a Taibhdhearc right in their own blue hills where Gaelic drama would find birth and home within the Gaeltacht gates.¹⁷

agus mar sin, scaip siad achainí ar fud na tíre agus thar lear ag iarraidh airgead a bhailiú. Níor thóg sé i bhfad é seo a dhéanamh agus i 1960 cuireadh ailtire as Gaoth Dobhair, Pádraig Mac Giolla Cheara i mbun pleanáil na hAmharclainne. Rinneadh obair ghasta shásúil ag tógáil an fhoirgnimh bhreá seo, in aice Choláiste Cholmcille i nGaoth Dobhair, agus bhí sé réidh don chéad oíche ar an 3ú Mean Fómhair 1961. Bhí trí chéad agus daichead suíochán ann, maille le gléasraí solais agus teasa a bhí ar fheabhas, seomraí cóirithe agus cistineach. Thug siad cuireadh do Shiobhán Ní Chionnaith (go ndéana Dia trócaire uirthi) teacht chun an oscailt oifigiúil a dhéanamh.

Léiríodh bun-dráma nua le hÁine Níc Ghiolla Bhríde don oscailt, Cor na Ciniúna, agus léiríodh ar feadh seachtaine é. Ba rud tábhachtach anois léirithe rialta a chur ar fáil go rialta chun spéis an lucht éisteachta a choinneál san Amharclann mar bhí an seans acu anois, ba seo an chéad Amharclann Gaeilge a tógadh i nGaeltacht na hEireann. An éireódh leis? Bhí an bhunobair déanta acu, ba mhór an t-athrú é ón lafta lom ar chleacht siad a gcéad dráma thuas air tríocha bliain roimh seo.

Chuir siad tús leis na Geamaireachtaí, agus léiríodh an chéad cheann Turlachóg na dTuath i mí na Nollag 1961. Scríobh Prionnsias Ó Maonaigh O.S. as an cheantar é agus d'éirigh go geal leis. Bhí na háiseanna uilig acu san Amharclann nua chun seó mar seo a chur ar stáitse. Deirtear go raibh suas le trí scór páirteach ann, idir óg agus aosta agus gur lean sé ar feadh coicise. Bhí an tuairisc seo le fáil sa Derry People faoi:

400 patrons can't be wrong.
That's around the number who
came to see the Pantomime in
new Gaelic Theatre in Gweedore,
which came to a brilliant finale
on Sunday night. A packed audience
applauded the cast to the echo.¹⁸

Geamaireacht é seo a bhí bunaithe ar bhéaloideas na háite agus shnaidhm an t-údar, coméide, ceol, amhráin

agus damhsa le chéile chun imeachtaí na pearsain Maol Muire an Bhata Bhuí in Oiléan Thoraí agus thart ar Chaisleáin na dTuath a léiriú. Chloigh *Aisteoirí Ghaoth Dobhair* go mór le seanchas na háite agus drámaí á scríobh acu. Ba léir go raibh na bunábhair dhúchasacha níos gaire do chroíthe na n-údar agus na ndaoine féin. O 1962 bhí Geamaireachtaí bunaithe ar na scéalta a bhain le Bolar na Súile Nimhe, Maolmhuire agus Feidhlimidh Cam, An Gobán Saor agus Na trí Mic Uí gCorra le feiceáil ar stáitse *Amharclann Ghaoth Dobhair*.

Chuidigh an Amharclann go mór le *Aisteoirí Ghaoth Dobhair* mar thug sé áit bhuan dóibh leis na léiriúcháin a bhí siad ag iarraidh a léiriú go dtí seo a chur ar stáitse, thug sé spreagadh do na drámadóirí agus bhí deis acu cuireadh a thabhairt d'aisteoirí gairmiúla mar *Amharclann na Mainistreach agus Taibhdhearc na Gaillimhe* chun drámaí a léiriú dóibh, rud a spreag smaointe nua faoin ealaín agus faoin aisteoireacht iontu. Tháinig an *Chomplacht Ballet Mulholland* as Béal Féirste ar cuairt, chomh maith leis an *gCompántas Naisiúnta Ballet* a tháinig cúpla uair.

Ach bhí an seanfhadhb ag na haisteoirí, bhí an imirce ag déanamh slaide i ndiaidh slaide i rith an ama seo agus mar sin ní raibh an fhoireann chéanna aisteoirí i mbun oibre dhá bhliain ar bith as a chéile; gach bliain bhí earcaigh úra le toghadh agus

le hoiliúint, rud a chur isteach go mór ar leanúnachas na hAmharclainne. Sa bhliain 1966 ní raibh ach dáreag de bhfuon sheasta acu agus timpeall fiche duine eile a bhí in ann páirt a ghlacadh nuair a bhí gá leo. Ag deireadh na seascaidí ní raibh ach Áine Níc Ghiolla Bhríde fágtha ón dream a thosaigh breis is tríocha bliain roimhe sin. Ba mhór an trua nár chuir an dream óg an oiread suime san aisteoireacht - sin a bhí de dhíth i nGaoth Dobhair. Chuir an pobal a meas in iúl trí bheith i láthair ag drámaí san Amharclann ach nuair a tháinig an saol nua-aimseartha agus nuair nach raibh léiriú rialta le fáil, chuir siad suim i nithe eile, go háirithe sa teilifís, sa phictiúrlann agus mar sin de. Chuir *Amharclann Ghaoth Dobhair* caitheamh aimsire ar fáil do na daoine le linn na seascaidí, ach níor leor mar chaitheamh aimsire é do aos óg na seachtóidí.

Ba mhór an chailliúint é don chumann, nuair a d'éirigh Áine Níc Ghiolla Bhríde as a post mar aisteoir agus mar stiúrthóir an chumainn, mar ní raibh ceannaire nua óg ag teacht chun tosaigh chun a háit a ghlacadh agus a bheith freagrach as an eagraíocht uilig. Le himeacht Áine, scaip an cumann, lean cúpla duine ag léiriú drámaí ar scoil leis na páistí agus d'éirigh go maith leo i gcomórtais na *Scoldrámaíochta*, féilte drámaíochta agus san Oireachtas. Ach taispeánann seo go raibh athrú ag teacht ar an phatrún. Bhí daoine ag léiriú drámaí ar mhaithe le

comórtaisí amháin, rud atá fíor go fóill agus drámaíocht na Gaeilge faoi chaibidil. Tá gá le comórtaisí, ceart go leor, ach ní drámaíocht fhírinne í, dar liom. Cuireann comórtaisí aisteoirí, léiritheoirí agus drámadóirí faoi bhrú agus tógann seo ón léiriú féin. Ach an rud ba mheasa ná nuair atá dráma á scríobh ag drámadóir do chomórtas, tuigeann sé cén sórt dráma gur chóir a scríobh ó thaobh an chomórtais de, mar sin déantar sórt "stereo-typing" ar an ealaín agus ar an dráma. Ní thugann an comórtas an tsaoirse ba cheart a bheith ag an drámadóir, nó ag an aisteoir nó ag an léiritheoir, dóibh. Caithfear pléisiúr a bhaint as dráma a scríobh, é a léiriú agus páirt a ghlacadh ann; ní thagann comórtaisí go hiomlán le seo. Ní i nGaoth Dobhair amháin a tharla seo ach ar fud na tíre. Ní leor comórtaisí chun gluaiseacht na drámaíochta Gaeilge a chur chun tosaigh, tá sé thar am againn seo a thuiscint!

Cé go bhfuil *Amharclann Ghaoth Dobhair* ina seasamh go fóill, is beag léiriú a dhéantar ann. Léiríodh Dráma Páise le Tomás Mac Giolla Bhríde um Cháisc 1986 ann agus cheap gach duine go raibh an solas ag soilsiú, áit a raibh dorchadas le fada. Ach níor leanadh leis an athbheochan seo. Muna mbaintear an úsáid cheart as *Amharclann Ghaoth Dobhair* gan mhoill beidh faillí á dhéanamh inti agus ina mbunaitheoirí. Agus maidir leis an ghlún atá le teacht:

An amhlaidh nach mbeidh dóibh
ach foirgneamh bánaithe ar
ithir sheasc nó samhlaíocht
daona.¹⁹

An bhfuil sé rómhall?

Amharclann na Mainistreach agus drámaíocht na Gaeilge

Agus iad go fóill ar deoraíocht in
Amharclann na Banríona, chuir Earnán De Blaghd
iachall ar aisteoirí na *Mainistreach* drámaí Gaeilge a
léiriú agus cé go raibh an compántas in isle bhrí ag
an am lean siad ag léiriú i nGaeilge, thart ar 3 nó 4
drámaí Gaeilge in aghaidh na bliana. I 1955 léiríodh
Saoirse le Risteard De Paor agus Úll Ghlas Oíche
Shamhna ar an 5ú Samhain agus léiríodh an
Gheamaireacht bhliantúil i mí na Nollag, Ulysses agus
Penelopé. I 1956 léiríodh dhá dhráma Gaeilge, ceann
amháin le Seán Ó Tuama Gunna Cam agus Slabhra Óir agus
ceann le John O' Donovan, An Crúiscín Lán, a
stáitsíodh ar an 26ú Nollaig 1956. Dráma nuascríofa le
Labhrás Mac Brádaigh, Céad Feadha Síos agus
Geamaireacht na Nollag, Muireann agus an Prionnsa, a
léiríodh i 1957 agus tháinig feabhas ar an scéal in
1958 nuair a léiríodh sé dhráma Gaeilge agus
Geamaireacht amháin, Oisín i dtír na n-Og. Ach ní

raibh ach dráma nuascríofa amháin le Maireád Ní Ghráda le feiceáil i mí Meán Fómhair 1959, Súgan Sneachta, agus Geamaireacht na Nollag, Gráinne na Long. Ba é seo an saghas rud a bhí ar siúl ag aisteoirí na *Mainistreach*, corr-léiriú anois agus arís. I 1964 agus 1966 níor léiríodh ach Geamaireacht na Nollag ar stáitse *Amharclann na Banríona*. Tháinig an *Mhainistir* abhaile ar an 18ú Iúil 1966 le léiriú de Recall the Years le Walter Macken. Sa bhliain seo níor léiríodh ach Geamaireacht na Nollag, Fernando agus an Ríon Og. Le dóchas, bliain ina dhiaidh sin d'oscail Taoiseach an lae inniu, C.J. Haughey (Aire airgeadais ag an am), Amharclann bheag na *Péacóige* ar an 23ú Iúil 1967. Bunaíodh an Amharclann bheag seo mar "experimental Theatre" agus bheartaigh an compántas drámaí Gaeilge a chur ar fáil ann. Dúirt Hugh Hunt:

Drama in the Irish Language, an objective since the first thoughts of our theatre, we hope to cherish, foster and promote.²⁰

Níor léiríodh dráma ar bith ar an 23ú Iúil sa *Phéacóg* ach d'oscail dráma Gaeilge na hAmharclainne ar an 25ú Iúil 1967 le An Béal Bocht le Myles na gCopaleen agus i mí Lúnasa na bliana céana léiríodh dhá dhráma Gaeilge eile, An Choinneal le Pádraig Ó Giollagáin agus Faill ar an bhFeart le Séamus Ó Néill. Chomh maith le seo thug grúpa aisteoirí ón *Mhainistir* cuairt ar chúpla Gaeltacht ar fud na tíre agus léirigh siad

An Cailín Bán le Boucicault aistrithe ag Liam Ó Briain; An Pósadh le Dubhghlas De hÍde, agus aistriúchán ar Riders to the Sea le Synge. Léiríodh dhá bhundráma Gaeilge sa *Phéacóg* le linn 1968, Breithiúntas le Maireád Ní Ghráda agus Is é dúirt Polónius le Criostóir Ó Floinn. Cuireadh an dráma An Giall le Breandán Ó Beacháin ar an stáitse ar an 14ú Deireadh Fómhair chomh maith. Cuireadh saghas seó nó ceoldráma ar súil i mí na Nollag 1969, Séadna, le Peadar Ó Laoghaire, cóirithe ag Tomás Mac Anna. Ba iad ball do Shiamsóirí na Ríochta ó Thrá Lí, Co. Chiarraí faoi stiúr an tAthair Pat Aherne, a bhí páirteach ann. Ach d'ainneoin na n-iarrachtaí seo go léir ní raibh leanúnachas ar bith ag aisteoirí na Gaeilge sa *Mhainistir* agus ba dheacair daoine a mhealladh chuig na léirithe dá bharr.

D'athraigh meoin na hAmharclainne le linn na seachtóidí agus na n-ochtóidí. Bhí an *Mhainistir* ag fás agus ag fáil cáil dhomhanda. Cé go raibh drámaí, aisteoirí, drámadóirí, léiritheoirí agus lucht éisteachta ag teacht ón Mhór Roinn, ó Mheiriceá agus ó gach áit ar fud an domhain bhí an *Mhainistir* dílis dá na hÉireannaigh i gcónaí. B'iontach an rud é drámaí nua le Enda O'Brien, Wesley Burrows, Brian Friel, Thomas Kilroy, Thomas Murphy, Eugene McCabe, Hugh Leonard agus go leor eile a fheiceáil ar stáitse ann. Maidir leis na drámadóirí Gaeilge i gcomparáid leis an líon mór seo, dar le Hugh Hunt, nach raibh ach:

Criostóir Ó Floinn, Pádraig Ó
Giollagáin and Eoghan Ó
Tuairisc, three of the sadly
few writers searching for
new ways to give life to
performances in the Irish
language.²¹

Ach ní chóir drámaíocht na Gaeilge a chur in iomaíocht le drámaíocht an Bhéarla, dar liom, mar nach ionann an dá chomplacht. Níor bhláthaigh drámaíocht na Gaeilge faoi scáth dhramaíocht an Bhéarla riamh agus ní dhéanfaidh go deo. I dtús báire tá gá le hAmharclann Gaeilge, scartha amach ó na hAmharclanna eile ach comh-oibriú a bheith eatharthu ó thaobh na n-ealaíon de. Ansin tá gá le compantás Gaeilge proifisiúnta, le haisteoirí, léiritheoirí agus chriú stáitse proifisiúnta lánaimseartha chun an leanúnachas atá in easnamh a chur ar fáil. Chun go mbeadh léiriú proifisiúnta, caithfidh gach uile ghné a bheith foirfe. Tóg, mar shampla, aisteoir amháin a bheith easnamhach, ó thaobh aisteoireachta nó urlabhraíochta de bainfidh sé sin de phroifisiúntacht an léirithe agus den sásamh a bhainfidh an lucht féachana as. Níl mé ag rá gur chóir deireadh a chur leis na grúpaí amaitearacha ar fud na tíre, mar is sna grúpaí seo a thosaíonn an aisteoireacht agus mar sin de, ach chun cothrom na féinne a thabhairt don ealaín, tá gá le Amharclann agus compantás proifisiúnta seasta Gaeilge. Ansin beidh criticeoirí agus léirmheastóirí in ann a

n-aghaidh a dhíriú ar ghné eile de litríocht na Gaeilge agus a ndroim a thabhairt leis an litríocht atá imithe ar shlí na fírinne le fada.

Ó bunaiódh an *Comhlachas Náisiúnta*

Drámaíocht i 1975 is beag atá le rá i dtaobh drámaíocht na Gaeilge sa *Mhainistir* agus is beag dráma Gaeilge a léiríodh ann dá bharr. Tá scéim nua á reachtáil ag an *gComhlachas* agus ag Bord na Gaeilge i gcomhair leis an *Mhainistir*, *Taibhdhearc na Gaillimhe* agus complachtaí gairmiúla agus amaitéaracha eile ar fud na tíre. Léiríodh Fiche Bliain ag Fás le Aisteoirí Bhreanainn i mí Bealtaine na bliana seo sa *Phéacóg*. I mí an Mheithimh léirigh Aisteoirí Aon dráma, *Béal Féirste*, Na Dóiteoirí, agus i mí Lúnasa léirigh na Fánaithe Cóta Bán Chríost le Críostóir Ó Floinn sa *Focus*, Baile Átha Cliath. Seachas na féilte agus léiriú ina mbailte féin níor léiríodh na drámaí seo, de ghnáth, ach oíche amháin sa chathair. Murach seo ní bheadh drámaí Gaeilge ar bith le feiceáil ar stáitse i bpríomhchathair na hÉireann.

Taibhdhearc na Gaillimhe

Díreach cosúil le *Aisteoirí Ghaoth Dobhair*, bhí ar *Taibhdhearc na Gaillimhe* tabhairt faoi chomórtaisí a reachtáil chun drámadóirí na Gaeilge a spreagadh chun pinn. Chomh luath le 1955 i gcomhair

leis an Oireachtas chuir siad duais £200 ar fáil le haghaidh dráma fhada. Ardaíodh an duais seo go £500 níos moille agus tháinig an *Mhainistir*, an *Chomhlachas*, an *Taibhdhearc* agus *Compántas Chorcaí* le chéile sna seascaidí chun duais £1000 a chur ar fáil do scríobh na drámaíochta Gaeilge. Cuireadh comórtas an Phiarsaigh ar bun sa *Taibhdhearc* i 1979 agus ba é Eoghan Ó Tuairisc agus Fornocht do Chonac a bhuaigh an chéad duais.

Ag tús na tréimhse seo ba é Traolach Ó hAonghusa a bhí mar léiritheoir lánaimseartha na *Taibhdheirce*, ó 1956 go dtí 1969. Ba iad na léirithe ab fhearr a rinne sé ná Lá Fhéile Mhicil le hEoghan Ó Tuairisc, 14ú - 17ú Márta 1963; Juno agus an Phéacóg le Seán O'Casey, aistrithe ag S.O Corra, 25ú - 28ú Iúil 1963; Dialann Anne Frank, 27ú Aibreán - 3ú Bealtaine 1964 agus Cóta Bán Críost bundráma Gaeilge le Críostóir Ó Floinn.

Rinne Frank Bailey as Gaillimh roinnt léiriú sa *Taibhdhearc* ó 1968 -1971 agus ba iad An Triail agus Maggie Mhór le J.B.Keane, aistrithe ag S.Ó Carra, a bhain clú agus cáil amach dó i measc léiritheoirí na *Taibhdheirce*. Léiríodh An Triail i mí Feabhra 1969 agus léiríodh é sa Phéacóg i mí Márta, mar gur éirigh chomh maith sin leis. Dhá bhliain ina dhiaidh seo léiríodh Maggie Mhór arís agus thug siad cuairt ar *Amharclann Ghaoth Dobhair* leis ar an 17ú agus 18ú

Aibreán 1971. Faraíor, maraíodh Frank Bailey i dtimpiste bhóthair i 1971 agus ba é seo an dráma deireannach a léirigh sé. Ó shin i leith bhí an *Taibhdhearc* gan léiritheoir lán-aimseartha a fhostú ach bhíodh corrléiritheoir gairmiúil ag teacht ó Bhaile Átha Cliath agus ó chompántas na *Taibhdheirce* féin chun léiriú a dhéanamh. Tháinig Alan Simpson ón *Mhainistir* le linn na tréimhse 1970 - 1976 agus léirigh sé An Giall in Aibreán 1970; Ag fanacht le Godot i Samhain 1971 agus i Feabhra 1972 léiríodh sa *Phéacóg* é. Léirigh Seán Ó Briain as RTÉ cúpla dráma maith, fiúntach mar An Béal Bocht i mBealtaine 1971, inár thóg Mick Lally an príomhpháirt, agus An Hairyfella in Ifreann le hEoghan Ó Tuairisc i Meitheamh 1974. Chuir Risteard Ó Broin tús leis na séonna samhraidh i mí Iúil 1971. Chuidigh C.Ó Mathúna, iarbhainisteoir agus sár-aisteoir na *Taibhdheirce* go mór le scríobh na séonna seo agus ba í Máire Stafford a scríobh na hamhráin go léir do na séonna agus do na Geamaireachtaí. Bhí Máire Stafford ina bhall don *Taibhdhearc* ó 1961, mar aisteoir ar dtús, ansin mar scríbhneoir, aistritheoir agus léiritheoir. Chomh maith leis na Geamaireachtaí a scríobh sí na hamhráin dóibh, stiúraigh sí Tatatania, Eanáir 1972; Don Covotte, Nollaig 1972, Eanáir 1973; Hi Dragún, Eanáir 1974 agus Hushabye Blondaí, Eanáir 1979. Léirigh sí Cití le Siobhán Ní Shúilleabháin i nDeireadh Fómhair 1975 agus d'éirigh go han-mhaith leis. Líonadh an teach 'chuile oíche a bhí sé ar siúl, ón 12ú go dtí

19ú Deireadh Fómhair agus deirtear gurb é an líon ba mhó de lucht éisteachta do ghnáth-dhráma a bhí sa *Taibhdhearc* riamh. Scríobh sí an script agus na hamhráin don Gheamaireacht deireannach a léiríodh sa *Taibhdhearc* i 1980, Aililiú Aleaidín. Ba sa *Taibhdhearc* a chas Máire lena fear chéile Seán, fear eile a bhí agus atá go fóill go mór chun tosaigh i scéal *Taibhdhearc na Gaillimhe*. Chomh maith le bheith mar Stiurthóir Ealaíona ann agus mar bhall den Bhord Stiúrtha, léirigh sé a lán drámaí ann, chomh maith. Cúpla léiriú a rinne sé ná Is é dúirt Polonius, Deireadh Fómhair 1972; Mise Raifteirí an File le Críostóir Ó Floinn, Feabhra 1974; Teaghlach Bhéarnárda Alba, cóirithe ag S.Ó Corra, Deireadh Fómhair 1976; agus Críonlobhadh (Dry Rot) le J. Chapman aistrithe ag A. Mac Dhubháin, Samhain 1981. Léirigh sé an ceoldráma Cosí fan Tuite le Mozart a chóirigh a bhean, i mí Aibreán 1978 agus léiríodh sa *Mhainistir* é chomh maith.

Scríobh Críostóir Ó Floinn an dráma Cluichí Cleambnais go speisialta fa choinne caoga bliain na *Taibhdheirce* agus léiríodh é i mí Márta 1978. Bhí an *Taibhdhearc* tar éis obair agus athraithe móra a dhéanamh ar an "auditorium" agus léiríodh dráma Uí Fhloinn do athoscailt na hAmharclainne. I mí Lúnasa na bliana seo cuireadh seó speisialta ar fáil don chomóradh, "Caoga Bliain ag Fás" inár léiríodh míreanna as:

Diarmaid agus Gráinne faoi stiúir M. Ní

Bhrolcháin;

Oíche Chinn " " S. Mac

Cuinneagáin;

San Siobhán " " C. Ní Eanáil;

Aintín Searlaí " " T. Uí Thiarnáin;

Dialann Anne Frank " " S. Ní Chonaill;

Mise Raifteirí an File " " T. Níc

Giollarnáth;

In Memoriam, in ómós do Mhicheál mac Liammóir,
focail le Máire Stafford agus ceol le P.ó hEanáil.

Cuireadh amhráin ó Così Fan Tutte, An Cailín Bán agus
Opera ar Thrí Phingin ar fáil chomh maith. I mí
Dheireadh Fómhair na bliana sin cuireadh leagan ceoil
de Dhiarmaid agus Gráinne ar an stáitse. Ba i Máire
Stafford a scríobh na liricí agus Micheál Ó hEidhin a
chuir an ceol leis.

Maidir leis an *Taibhdhearc* anois, i 1989, is
féidir le muintir na Gaillimhe agus lucht na
Taibhdheirce a mhaíomh go bhfuil sí beo agus an obair
ag dul ar aghaidh ann tar éis bliain is seasca ar an
saol. Tá cur síos gairid déanta sa tráchtas seo ar
chuid de na drámaí a léiríodh inti ach tá taighde
iomlán le déanamh fós ar stair agus ar léiriú
Thaibhdhearc na Gaillimhe. Is féidir léi a mhaíomh gur

thosaigh na daoine seo go léir sa *Taibhdhearc* mar aisteoirí nó léiritheoirí: Prionnsias Mac Diarmada, Siobhán Níc Chionnaith, Mick Lally, Maolíosa Stafford, Eithne Lydon, Íde Ní Mhathúna, Colm Heffernon agus Máirtín Ó Flatharta. Nach mór an trua nár fhan siad uilig i nGaillimh.

Ba é *Taibhdhearc na Gaillimhe* an chéad Amharclann Ghaeilge sa tír seo; nach aisteach an rud é gurb í an t-aon cheann amháin atá fós ag léiriú. Déantar iarracht sé nó ocht léirithe a chur ar stáitse gach bliain, uaireanta éiríonn leis an iarracht, uaireanta eile teipeann orthu. Bíonn seó na bpáistí ar siúl gach Nollaig agus de ghnáth bíonn ceoldráma san Fhómhar. Déantar iarracht seó Samhraidh le ceol, amhráin agus rincí a chur ar fáil do chuairoteoirí agus muintir na háite agus tugtar a dhá nó trí ghearr-dhráma thart ar na Coláistí Samhraidh i gConamara má bhíonn drámaí ar fáil.

Go mba fada buan an *Taibhdhearc* agus a foireann.

Conclúid

Braitheann gluaiseacht drámaíochta ar bith ar chúig eilimint:

- 1 - An Drámadóir/údar
- 2 - An Compántas Aisteoirí
- 3 - An Léiritheoir
- 4 - An Lucht Féachana
- 5 - Na háiseanna Fisiciúla go léir mar amharclann, soilse, fearais stáitse a bhíonn de dhíth chun dráma a léiriú.

Tá na heilimintí seo go léir le fáil i gcás drámaíocht na Gaeilge ach níor tháinig siad go léir le chéile go fóill, ag an am amháin, san áit amháin chun an drámaíocht Ghaeilge a chur chun tosaigh sa tír seo, mar ba chóir.

1 - Féith is ea an chumadóireacht agus caithfear féith speisialta a bheith ag duine chun dráma a chumadh. Ní hionann dráma agus úrscéal, gearrscéal nó filíocht, tá an dráma marbh ar pháipéar. Caithfear an dráma a léiriú chun an saothar a chomhlíonadh. O thús na drámaíochta in Éirinn chuir an fhadhb seo isteach go mór ar dhrámadóirí na Gaeilge. Fiú sa lá atá inniu ann tá drámaí fíor-mhaithe a scríobh i nGaeilge, tugtar duaiseanna Oireachtais amach go fial do na húdair ach ní thugtar stáitsíocht dóibh. Masla ceart é seo don drámadóir agus an "genre." Caithfear na drámaí, olc nó maith, a léiriú. Bíonn ar dhrámadóirí dul i dtaithe

ar a gceird. Caithfidh an áis a bheith acu, léiriú fóna dá gcuid drámaí a fheiceáil luath go maith tar éis dóibh an dráma a scríobh. Thabharfadh seo spreagadh do na drámadóirí tabhairt faoin bpeann, léireodh sé na lochtanna a bhaineann leis na saothair agus cuirfeadh sé leanúnachas ar fáil. Chruthaigh an *Damer* an pointe seo le linn na seascaidí.

Go dtí le gairid ní raibh seasamh acadúil ar bith ag an dráma Gaeilge, ach buíochas le Dia tá athruaithe móra tágtha ar an dearcadh seo anois. Tá drámaí le Ó Tuama, Ó Floinn, Ó Néill, Ó Tuairisc, Ní Ghráda agus mar sin de le fáil ar chúrsaí céime Ollscoile agus fáiltim roimh an dul chun cinn seo. D'fhéadfaí cur le líon na ndrámadóirí ar na cúrsaí agus léirmheasanna a dhéanamh ar lochtanna na ndrámái go dtí seo. Thabharfadh seo spreagadh do na drámadóirí arís agus cá bhfios nach mbeadh drámadóir nó dhó a mhúnlú ag na hiarrachtaí seo. Chuirfeadh sé tús le léirmheastóireacht ar "genre" na drámaíochta Gaeilge, rud atá in easnamh go dtí seo. Níl ach dhá leabhar criticiúla drámaíochta Gaeilge, ar shaothar Uí Thuairisc, Drámaí Eoghain Uí Thuairisc le Martin Nugent agus Eoghan Ó Tuairisc - Beatha agus Saothar le Máirín Ní Eoin ar fáil sa tír seo. Ní leor sin. Tá gá le criticeoirí agus leirmheastóirí chun spriocana a shuíomh roimh na húdair. Ní mór don chritic bheith in ann "genre" an dráma a aithint agus fírinne inmhéanach an dráma a nochtadh. Caithfidh sé aithne a bheith aige ar

Amharclann an lae inniu agus eolas a bheith aige ar stair na drámaíochta Gaeilge. Ní raibh seo ar fáil don chritic go dtí le déanaí, mar sin tá súil agam gur chuir mé tús leis sa tráchtas seo. Tá oideachas de dhíth sa "genre", cúrsaí de gach saghas agus ceardaíocht chun saothar cruthaíoch a shaolú. Nílím a rá gur i lámha na hacadúlachta atá todchái na drámaíochta, ach táim a rá gur féidir léi dlús a chuir leis an obair.

2 - Ceird is ea an aisteoireacht, chomh maith agus tá sé de dhualgas ar an aisteoir beocht a chur i ndráma an údair. Tá sé tábhachtach aisteoirí a bhfuil sé nádúrtha acu an Ghaeilge a úsáid mar mheán cumarsáide eatarthu féin, a bheith páirteach i ndrámáíocht na Gaeilge. Chomh maith leis sin, tá gá le haisteoirí proifisiúnta lánaimseartha. I lathair na huaire tá grúpaí amaitéaracha ar fud na tíre, mar shampla, Aisteoirí Bhréanainn, Corca Dhuibhne; Aisteoirí Aon Dráma, Beal Féirste; Aisteoirí Ráth Cairn; Meitheal, Baile Átha Cliath; Compántas Chorcaí; Aisteoirí Bulfin, Baile Átha Cliath agus aisteoirí Ollscoile ar fud na tíre. Tá grúpa aisteoirí darbh ainm Deilt a fhaigheann cúnamh airgid ó Bhord na Gaeilge agus rúnaí acu a oibríonn ó oifig Bhord na Gaeilge. Tá ionad ceardlainne acu agus tá baint ag Ray Yeates agus Nuala Ní Dhomhnaill leo. Is iontach an obair atá a dhéanamh acu seo go léir ach tá sé deacair post lánaimseartha a chomhlíonadh i rith an lae agus cleachtaithe a dhéanamh san oíche. Bhí seans ag an *Damer*

dul i dtreo na gairmiúlachta ag tús na seascaidí ach níor ghlac siad an chéim dhéireanach sin agus theip air de bharr.

Tá na haisteoirí le fáil in Éirinn. Go dtí seo ba léiriú ar a n-ábaltacht agus ar a ndáiríocht faoin drámaíocht, go ndeachaigh cuid acu le haisteoireacht ghairmiúil an Bhéarla agus glacadh leo ann. Daoine mar Bríd Ní Loinsigh, Cyril Cusack, Siobhán Níc Cionnaith, Aine Níc Ghiolla Bhríde, Bhaitéar ó Maicín, Máire Níc Shiubhlaigh, Mick Lally agus go leor eile. Tá borradh agus fás ag teacht ar na haisteoirí Gaeilge ar fud na tíre, tá sé le feiceáil ag na féilte drámaíochta, sna scoileanna agus sna hollscoileanna. Ach caithfear léiriúcháin leanúnacha ar ard chaighdeán a chothú agus ní dóigh liom gur féidir é seo a dhéanamh gan aisteoirí agus léiritheoirí a bheith ag obair i nGaeilge go lánaimseartha.

3 - Is cuma cé chomh héifeachtach is atá an dráma nó na haisteoirí tá an dráma féin ag brath ar léiritheoir ábalta chun a shaothar a chur i gcion ar an dráma, na haisteoirí agus an lucht féachana. Chruthaigh an *Damer*, arís cé chomh tábhachtach is a bhí sé duine mar Prionnsias Mac Diarmada a fhostú go lánaimseartha. Tá oideachas i nGaeilge de dhíth ar léiritheoirí na linne seo, chun drámaí a léiriú ar fónamh. Gineadh drámaíocht na Gaeilge faoi scáil na drámaíocht i mBéarla ach scar siad óna chéile sna triochaidí. Ní

mBéarla ach scar siad óna chéile sna triochaidí. Ní oireann réadaíocht agus sean-nós na *Mainistreach* do stíl na drámaíochta Gaeilge, ní ionann an dá ghluaiseacht. Stíl nua drámaíochta ar fad atá de dhíth agus tá léiritheoirí nua oílte de dhíth chun an stíl seo a chur i bhfeidhm.

4 - An sean cheist arís; an bhfuil pobal do dhrámaí Gaeilge amháin le fáil sa tír seo? Ceapaim féin gur chruthaigh an *Damer* sna seascaidí go raibh pobal ann do Amharclann Ghaeilge ina mbeadh idir dhrámaíocht agus cheol ar bun agus iad ar chaighdeán proifisiúnta. Má bhíonn leanúnachas le fáil ag an lucht éisteachta agus éileamh acu ar dhrámaí, scríobhfar na drámaí dóibh de réir a chéile. Gnó ioltaobhach is ea gnó amharclainne agus caithfear tabhairt faoi gach gné de chun dul chun cinn ar bith a dhéanamh.

5 - Ní féidir dráma a léiriú, mar is ceart, gan stáitse, gan soilse, gan feisteas stáitse. Tá na níthe seo chomh tábhachtach leis na haisteoirí féin, geall leis. Deireann daoine airíthe go bhfuil stáitse ag an dráma Gaeilge, in *Amharclann na Mainistreach*, san *Phéacóg*, sa *Gheata* agus mar sin de. Ach níor cheart eagraíocht amháin a bheith ag brath ar eagraíocht eile, dar liom. Caithfidh sí a bheith neamhspléach agus scartha amach ó scáil an Bhéarla agus ó thionchar na hAmharclainne atá ann cheana féin. Caithfear cead a chinn a thabhairt di gan de cheangal uirthi ach an drámaíocht

Ghaeilge.

Tá súil agam gur chruthaigh mé san tráchtas seo gur féidir cás láidir a dhéanamh ar son drámaíocht na Gaeilge. Tá a fhios agam go bhfuil airgead de dhíth chun Amharclann agus compántas a bhunú, ach caithfear na heilimintí go léir agus an traidisiún a thabhairt le chéile agus ansin, tiocfaidh an t-airgead in am trátha.

FO-NÓTÁÍ

Caibidil 1

1)	Ó Lochlainn. (1964)	lch. 9
2)	Nicoll.	lch. 110
3)	Robinson.	lch. 19
4)	Apud. Malone.	lch. 24
5)	Nicoll.	lch. 340
6)	Malone.	lch. 12
7)	Krause. (Ed)	lch. 9
8)	<u>ibid</u>	lch. 9
9)	<u>ibid</u>	lch. 13
10)	Mac Piarais. (May 1899)	lch. 3
11)	Kiberd.	lch. 6
12)	Fallis.	lch. 54
13)	Kiberd.	lch. 12
14)	Robinson.	lch. 1
15)	<u>ibid</u>	lch. 8
16)	Fallis.	lch. 91
17)	Robinson.	lch. 24
18)	<u>ibid</u>	lch. 22
19)	<u>ibid</u>	lch. 22

Caibidil 2

- 1) Ó Súilleabháin (Sahhradh 1971) lch. 1
- 2) Ó Cearbhaill. lch. 5/6
- 3) Ó Laoghaire. lch. 21
- 4) Ó Seaghdha. lch. 30
- 5) De hÍde (Hyde) (1934) lch. 16
- 6) ibid lch. 13
- 7) ibid lch. 23
- 8) Mac Liammóir (1950) lch. 11
- 9) ibid lch. 11
- 10) ibid lch. 11
- 11) Fay. F (1970) lch. 57
- 12) Ó Súilleabháin (Samhradh 1971) lch. 2
- 13) ibid lch. 2
- 14) ibid lch. 2
- 15) ibid lch. 2
- 16) ibid lch. 2
- 17) ibid lch. 3
- 18) ibid lch. 5
- 19) ibid lch. 5
- 20) ibid lch. 2
- 21) ibid lch. 5
- 22) ibid lch. 3
- 23) ibid lch. 4
- 24) ibid lch. 4
- 25) ibid lch. 4

26)	Nic Shiubhlaigh.	lch. 11
27)	Fay. F	lch. 7
28)	<u>ibid</u>	lch. 56
29)	Robinson	lch. 31
30)	Nic Shiubhlaigh.	lch. 22
31)	Robinson.	lch. 33
32)	Nic Shiubhlaigh.	lch. 39
33)	Robinson.	lch. 45
34)	<u>An Claidheamh Solais</u> 26 Aibreán 1913	
35)	Ua Túathail (Samhain 1913)	lch. 5
36)	<u>An Claidheamh Solais</u> 5 Meitheamh 1915	
37)	<u>An Claidheamh Solais</u> 22 Bealtaine 1915	
38)	Ó Súilleabháin (1984)	lch. 79

Caibidil 3

1)	Robinson	lch. 120
2)	<u>ibid</u>	lch. 120
3)	Ó Droighneáin	lch. 105
4)	Ó Súilleabháin (Earrach 1972)	lch. 18
5)	<u>ibid</u>	lch. 19
6)	<u>ibid</u>	lch. 20
7)	Níc Eoin,	lch. 29
8)	<u>ibid</u>	lch. 30
9)	Ó Súilleabháin (Samhradh 1972)	lch. 2
10)	<u>ibid</u>	lch. 2
11)	Fay. G (1958)	lch. 147
12)	Hunt (1979)	lgh. 15-6
13)	Robinson	lch. 123
14)	<u>ibid</u>	lch. 124
15)	<u>ibid</u>	lgh. 125-6
16)	Kavanagh	lch. 126
17)	<u>ibid</u>	lch. 132
18)	Robinson	lch. 122
19)	<u>ibid</u>	lch. 127
20)	<u>ibid</u>	lch. 150
21)	Fay. G (1958)	lch. 115
22)	Ó Lochlainn (lch. 23
23)	<u>ibid</u>	lch. 33
24)	Ó Súilleabháin (Samhradh 1972)	lch. 4
25)	Mac Liamóir (Clár don chéad léiriú do	

Diarmaid agus Gráinne.

Fuair mé seo ó Sheán

Stafford.)

1ch. 25

26) ibid

1ch. 25

27) Léirmheas

The Connaught Sentinel

28ú Lúnasa 1928

1ch. 12

28) ibid

1ch. 13

29) op.cit. 25

30) op.cit. 27

31) ibid

1ch. 13

32) ibid

1ch. 13

33) op.cit. 25

1ch. 26

Caibidil 4

1)	Fay. F (1970)	lch. 84
2)	Ó Baoighill. (1955)	lch. 15
3)	Ó Súilleabháin (Samhradh 1972)	lch. 4
4)	Ó Lochlainn (Eanair 1966)	lch. 17
5)	<u>ibid</u>	lch. 18
6)	D' inis Áine Níc Ghiolla Bhríde seo dom nuair a bhí mé ag comhrá léi	
7)	Mac Réamoinn (Samhain 1954)	lch. 22
8)	Ó Lochlainn (1964)	lch. 54
9)	Ó Súilleabháin (Samhradh 1972)	lch. 9
10)	Hunt (1979)	lch. 168
11)	<u>ibid</u>	lch. 168
12)	Ó Súilleabháin (Samhradh 1972)	lch. 11
13)	Ó Súilleabháin (1986)	lch. 10
14)	<u>ibid</u>	lch. 12
15)	<u>ibid</u>	lch. 11
16)	<u>ibid</u>	lch. 11
17)	Hunt (1979)	lch. 163
18)	Robinson.	lch. 153
19)	Hunt (1979)	lch. 165
20)	<u>ibid</u>	lch. 169
21)	<u>ibid</u>	lch. 174
22)	<u>ibid</u>	lch. 184
23)	Robinson.	lch. 183
24)	<u>ibid</u>	lch. 183

Caibidil 5

1)	Léirmheas i <u>gComhar</u> Márta 1951	lgh. 12-3
2)	Tuathail (Meitheamh 1967)	lch. 14
3)	<u>ibid</u>	lch. 14
4)	<u>ibid</u>	lch. 16
5)	<u>ibid</u>	lch. 16
6)	<u>ibid</u> (Meán Fómahr 1967)	lch. 10
7)	<u>ibid</u>	lch. 11
8)	<u>ibid</u>	lch. 10
9)	<u>ibid</u>	lch. 13
10)	Ó Gaora (Deireadh Fómhair 1963)	lch. 4
11)	Léirmheas <u>The Irish Times</u>
11 Deireadh Fómhair
1963. "The Damer - A special
position"	lch. 6
12)	Tuarascáil an Rúnaí, An
Chomhairle Náisiúnta
Drámaíochta, Chrinniú Cinn
Bliana 24 Meán Fómhair 1966	lch. 2
13)	<u>ibid</u>	lgh. 3-4
14)	Clár na Féile Náisiúnta Drámaíochta.
An Chomhairle Náisiúnta Drámaíochta/
Oireachtas 26ú - 29ú Aibreán 1967	lch 2
15)	An Chomhlachas Náisiúnta Drámaíochta
Bunreacht	lch. 1
16)	Ó Lochlainn (Eanair 1966)	lch. 23
17)	Mac Anna (Eanair 1960)	lch. 13

18)	Léirmheas	<u>The Derry People</u>	
		Eanair 1962	lch. 5
19)	Ó Murchú	(1967)	lch. 31
20)	Hunt	(1979)	lch. 199
21	<u>ibid</u>		lch. 221

LEABHARLIOSTA

Bently, E.

The Life of the Drama
Atheneum
New York 1965.

"

Theory of Modern Stage
Penguin
Harmónsworth 1968.

Boyd, E.

The Contemporary Drama of
Ireland
Talbot Press
Dublin 1968.

"

Irelands Literary
Renaissance
Allen Figgis
Dublin 1968.

Corkery, D.

The fortunes of the Irish
Language
Mercier Press
Cork 1954.

Edwards, R.D.

The Great Famine
Russell and Russell
New York 1976.

Ellis-Fermor, U

The Irish Dramatic

- Movement
Methuen
London 1939.
- Fallis, R. The Irish Renaissance
Gill and Macmillan
New York 1977.
- Fay, F.J. Towards a National
Theatre
Dolmen Press
Dublin 1970.
- Fay, G. The Abbey Theatre/Cradle
of Genius
Hollis and Carter
London 1958.
- Flower, R. The Irish Tradition
Claredon Press
London 1947.
- Gailey, A. Irish Folk Drama
Mercier Press
Dublin 1969.
- Hartwell, P. A Concise History of the
Theatre
Thames and Hudson

London 1968.

Hogan, R.

After the Irish

Renaissance

Macmillan

London 1968.

Hogan, R & Kilroy, J.

Laying the foundations.

1902 - 1904

The Dolmen Press

Dublin 1976.

Hunt, H.

The Abbey - Irelands

National Theatre, 1904 - 1978

Gill and Macmillan

Dublin 1979.

"

Seán O' Casey

Gill and Macmillan

Dublin 1980.

Hyde, D (De hÍde)

The Story of Early Gaelic

Literature

T.F. Unwin

London 1895.

"

A Literary History of

Ireland

T.F. Unwin

London 1899.

Mise agus an Conradh

Oifig Dhiolta

Foilseacháin Rialtais

Baile Átha Cliath 1937.

Kavanagh, P.

The Story of the Abbey

Theatre

University of Maine

Orono 1984.

Kiberd, D.

Synge and the Irish

Language

Macmillan

London 1979.

Krause, D. (Ed.)

The Dolmen Boucicaolt

Dolmen Press

Dublin 1964.

Luke, P.

Enter Certain Players.

Edwards/Mac Liamóir &

the Gate 1928 - 1978

Dolmen Press

Dublin 1978.

Mc Cann, S. (Ed.)

The World of Sean O'Casey

New English Library

London 1967.

The Story of the Abbey
Theatre

New English Library

London 1967.

Mac Liammóir, M.

Theatre in Ireland

Published for Relations

Committee Ireland by

Colm O' Lochlainn

Dublin 1950.

Aisteoirí faoi Dhá

Sholas

Dialann Mheánmhara

Sairséal agus Dill

Baile Átha Cliath 1956.

Each Actor on his Ass

Routledge & Keegan Paul

London 1961.

Malone, A.E.

The Irish Drama

Constable

London 1929.

Mercier, V.

Irish Comic Tradition

Oxford University Press

- Oxford 1962.
- Mikhail, E.H. (Ed.) The Abbey Theatre -
Interviews and Recollections
Macmillan Press
Dublin 1988.
- Nic Eoin, M. An Litríocht
Reigiúnach
An Clóchamhar Tta.
Baile Átha Cliath 1982.
- Nic Shiubhlaigh, M. &
Kenny, E. The Splendid Years
James Duffy & Co. Ltd.
Dublin 1955
- Ní Mhuiríosa, M. Réamhchonaithéoirí
Clódhanna Teo.
Baile Átha Cliath 1968.
- Nicoll, A. British Drama
G.S. Harrap & Co. Ltd.
London 1932.
- Ó Doibhlín, B. Aistí Critice agus
Cultúir
F.N.T.
Baile Átha Cliath 1974.

Ó Droighnéain, M.

Taighde i gcomhair Stair
Litridheachta na Nua-
Ghaeilge ó 1882 anuas
Oifig an tSólathair
Baile Átha Cliath 1936.

Ó Glaisne, R.

Ceannródaithe
F.N.T.
Baile Átha Cliath 1974.

Ó Lochlainn, G

Ealaín na hAmharclainne
Baile Átha Cliath 1964.

"

Raidió na Gaeltachta
Cló Chois Fharraige
Gaillimh 1982.

Ó Súilleabháin, D.

An Piarsach agus Conradh
na Gaeilge
An Clóchamhar Tta.
Baile Átha Cliath 1981.

"

Scéal an Oireachtais.
1897 - 1924
An Clóchamhar Tta.
Baile Átha Cliath 1984.

- "
- An Cumann
Scoildrámaíochta, 1934 - 1984
An Clóchamhar Tta.
Baile Átha Cliath 1986.
- Ó Súilleabháin, P. Lámh Leabhair Drámaí
Brún & O Nualláin Teor
Baile Atha Cliath 1938.
- Robinson, L. Irelands Abbey Theatre
Sidgwick & Jackson Ltd.
London 1951.
- Thuente, M. W.B. Yeats and Irish
Folklore
Gill and Macmillan
Dublin 1980.

Drámaí

Béaslai, P.

Fear an Sgéilín Grinn

(Dráma Grinn)

An Comhar Drámuíochta
Baile Átha Cliath 1926.

"

An Danar

(Dráma trí mhír)

Muintir O Fallamhain i
gcomhar le hOifig an tSólathar
Baile Átha Cliath 1929.

"

An Sgaothaire agus cúig

drámaí eile

Muintir O Fallamhain i
gcomhar le hOifig an tSoláthar
Baile Átha Cliath 1929.

"

An Bhean Chródha

(Dráma ceithre mhír)

Oifig Díolta
Foilseacháin Rialtais
Baile Átha Cliath 1931.

"

Cúigeachas

Oifig Díolta
Foilseacháin Rialtais
Baile Átha Cliath 1936.

- "
- Blúire Páipéir
 (Dráma Grinn trí
 mhír)
 Oifig Díolta
 Foilseacháin Rialtais
 Baile Átha Cliath 1937.
- "
- An Fear Fograidheachta
 (Fársa trí mhír)
 Oifig an tSoláthair
 Baile Átha Cliath 1938.
- De Bhilmot, S.
- Bantighearna an Ghorta
 Oifig an tSoláthar
 Baile Átha Cliath 1938.
- "
- Déamar agus a Bhean
 Oifig an tSoláthar
 Baile Átha Cliath 1952
- Gregory, Lady A.
- Dúbhairt sé Dabhairt Sé
 Oifig an tSoláthar
 Baile Átha Cliath 1931.
- Hyde, D. (De hÍde)
- Casadh an tSúgáin
 Oifig Díolta
 Foilseacháin Rialtais
 Baile Átha Cliath 1934.

- "
- An Cleamhnas
Oifig Díolta
Foilseacháin Rialtais
Baile Átha Cliath 1936.
- Mac Amhalghaidh, T. Máire Ní Eidhin
(Dráma greannmhar)
M.H. Gill
Baile Átha Cliath 1905.
- Mac Giolla Bhríde, E. Aimsir an Mhairtínigh
Baile Átha Cliath 1948
- "
- An Fealltóir
Baile Átha Cliath 1948.
- Mac Liammóir, M. Diarmaid agus Gráinne
(Dráma trí ghníomh)
Oifig Díolta
Foilseacháin Rialtais
Baile Átha Cliath 1935.
- "
- The Importance of being Oscar
Dolmen Press
Dublin 1978.
- Ní Ghráda, M. Abracadabra

Oifig Diolta
Foilseacháin Rialtais
Baile Átha Cliath 1962.

"

Alaidín
Oifig an tSoláthar
Baile Átha Cliath 1966.

"

Stailc Ocras
Oifig an tSoláthar
Baile Átha Cliath 1966.

"

Súgán Sneachta
Oifig an tSoláthar
Baile Átha Cliath 1970.

"

úll Glas Oíche Shambna
Oifig an tSoláthar
Baile Átha Cliath 1971.

"

An Triail/Breithiúnas
Oifig an tSoláthar
Baile Átha Cliath 1978.

Ní Shuilleabháin, S.

Cití
Sairséal, ó Marcaigh
Baile Átha Cliath 1981

Ó hAodha, T.

Seaghán na Scuab

- Conradh na Gaeilge
Baile Átha Cliath 1904.
- " Seabhac na Ceathramhan
Caoille
Conradh na Gaeilge
Baile Átha Cliath 1906.
- Ó Beirn, S. An Dochtúir
Conradh na Gaeilge
Baile Átha Cliath 1904.
- O' Casey, S. Juno and the Paycock
The Shadow of a Gunman
The Plough and the Stars
Macmillan
London 1935.
- Ó Cearbhaill, An tAth S. Irisleabhar na Gaeilge
"Na hAmharcha Cleasacha"
Samhain 1882.
- Ó Duinnín, An tAth.P. Gírlé Guairle
M.H Gill & a mhac Teo.
Baile Átha Cliath 1904.
- " An Tobar Draoidheachta
Conradh na Gaeilge
Baile Átha Cliath 1904.

Ó Dúirinne, S.

Ar son Baile agus Tíre
Muintir Faellamhain Teo.
Baile Átha Cliath 1905.

Ó Floinn, C.

Kirí Anach na Casca 1916
Sáirséal agus Dill
Baile Átha Cliath 1967.

"

Cóta Bán Chríost
Sáirséal agus Dill
Baile Átha Cliath 1968.

"

Ealú as Cill
Mhaighneáin
Oifig an tSólathar
Baile Átha Cliath 1968.

"

Is é dúirt Polonius
Oifig an tSoláthar
Baile Átha Cliath 1973.

"

Mise Raifteirí an File
Sáirséal agus Dill
Baile Átha Cliath 1974.

"

Cluichí Cleambnais
F.N.T.
Baile Átha Cliath 1978.

- Ó Laoghaire, An tAth. P. Tadhb Saor
Irish Book Co.
Baile Átha Cliath 1900
- " Bás Dhalláin
Conradh na Gaeilge
Baile Átha Cliath 1901.
- " An Bealach Buidhe
Conradh na Gaeilge
Baile Átha Cliath 1906.
- Ó Lochlainn, G. Ag an Ládhrán
Baile Átha Cliath 1946.
- " An tEirighe Amach
Baile Átha Cliath 1952.
- " Bean na Mhilliúnaí
Baile Átha Cliath 1946.
- Ó Séaghdha, P. Aodh Ua Neil
Conradh na Gaeilge
Baile Átha Cliath 1902.
- Ó Tuairisc, E. Lá Fhéile Mhíchíl
Clódhanna Teo.
Baile Átha Cliath 1967.

- " Fornocht Do Chonac
Foilseacháin an Rialtais
Baile Átha Cliath 1981.
- " Cúirt na Gealaí
An Gúm
Baile Átha Cliath 1988.
- Ó Tuama, S. Gunna Cam agus Slabhra
Óir
Sáirséal agus Dill
Baile Átha Cliath 1964.
- " Moloney
An Clóchomar Tta.
Baile Átha Cliath 1966.
- Partridge, F. An tAthrughadh Mór
M.H.Gill & Son's Ltd.
Baile Átha Cliath 1906
- Saidléar, A. An Draoi Deireannach
Oifig an tSoláthair
Baile Átha Cliath 1967.
- Synge, J.M. Deirdre of the Sorrows
Maunsel
Dublin 1912

"

Riders to the Sea

Dolmen Press

Dublin 1969.

"

Playboy of the Western
World

Educational Co.

Dublin 1970.

"

Uaigneas an Ghleanna/Chun
na Farraise síos

Sáirséal agus Dill

Baile Átha Cliath 1972.

Yeats, W.B.

The Countess Cathleen

T.F. Fisher Unwin Ltd.

London 1912.

"

Nine One Act Plays

Macmillan

London 1937.

Altanna

- Gailey, A. "The Folk Play in Ireland"
Studia Hibernica 1966.
- Gwynn, A. "Origins of Anglo-Irish Theatre"
Studies June 1939.
- Hayes-Mc Coy, F. "Ar dTraidisiún Drámaíochta"
Comhar Meán Fómhar 1978.
- Mac Anna, T. "Gairm na Drámaíochta i nGaeilge"
Comhar Deireadh Fómhair 1977.
- Mac Cárthaigh, M. "Drámaíocht na Gaeilge"
Agus Deireadh Fómhair 1963.
- Mac Con Ultaigh, D. "Micheál Mac Liammóir - Fathach na hAmharclainne"
Comhar Aibreán 1978.
- Mac Dubháin, A. "Cleamhnas ar an Ardán"

- Comhar Aibreán 1978.
- Mac Giolla Phádraig, B. "Bunaitheoirí an
Chonartha"
Féasta Márta 1956.
- Mc Hugh, R. "Drama in Ireland today"
Iris Hibernia 1960.
- Mac Piarais, P. An Claidheamb Solais
20 May 1899.
- Mac Réamoinn, S. "Bunaítear Club
Drámaíochta"
Comhar Samhain 1954.
- Ní Bhrolcháin, M. "Antoine Ó Flatharta mar
Drámadóir Ghaeltachta"
LCC 1988.
- Ní Dhrisceoil, A. "Féilte Drámaíochta"
Comhar Deireadh Fómhair
1977.
- Ó Baoighill, P. "Aisteoirí Ghaoth
Dobhair"
Comhar Samhain 1955.

- Ó Briain, C. "Drámaíocht na
Gaeilge"
Comhar Deireadh Fómhair
1977.
- O' Carroll, M. "Drama in the New Age"
Iris Hibernica 1960.
- Ó Coigligh, L. "Drámaíocht"
Comhar Nollaig 1971
- Ó Dúshláine, T. "Drámadóir gan
traidisiún"
IMN 1971.
- Ó Gaora, P. "An Damer"
Ardán Deireadh Fómhair
1963.
- Ó Lochlainn, G. "Dion Boucicolit"
Féasta Nollaig 1965.
- " "Aisteoirí Ghaoth
Dobhair"
Féasta Eanáir 1966.
- " "Ealaín na
hAmharclainne"
Féasta Lúnasa 1964.

- Ó Marcaigh, F. "An Damer - Bás nó Beatha"
Comhar Nollaig 1981.
- Ó Muirí, D. "Drámaí Chríostóra Uí Fhloinn"
LCC 1979.
- Ó Muirithe, D. "Cleamaireacht"
Comhar Deireadh Fómhair 1977.
- Ó Murchú, M. "Glór Ghaoth Dobhair"
Gaoth Dobhair 1967.
- Ó Siocfhradha, P. "Drámaíocht na Gaeilge"
IMN 1960.
- Ó Súilleabháin, D. "Tús agus fás na Drámaíochta i nGaeilge"
Ardán Samhradh 1971,
Earrach, Samhradh 1972
(Íris Chomhairle Náisiúnta Drámaíochta).
- Ó Tuairisc, E. "An Aghaidh *F*idil sa Dráma"

Inniu 15 Samhain 1974.

"Traidisiún Liteartha
na Gaeilge is an Bhéarla"

Inniu 6 Meán Fómhair
1974.

"Oiliúnt Dhrámadóir"

Comhar Deireadh Fómhair
1977.

Tuathail, L.S.

"An Critic sa Damer"

Comhar Meitheamh/Meán
Fómhair 1967.

Ua Tuathail, E.

"Drámanna Dúinn féin"

An Claidheamh Solais
29 Samhain 1913.

